

ביאור הסוגיא דברכות

(א) גרסינן בברכות (כ"ד): – א"ר יצחק טפח באשה ערוה. למאי –

אילימא לאסתכלי בה פירש"י – אם אשת איש היא] והא א"ר ששת למה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים נרש"י, הן הביאו אותן על כפרת הרהור עבירה שנסתכלו בכנות מדין לומר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף, אלא באשתו ולק"ש נרש"י, אם טפח מגולה בה לא יקרא ק"ש כנגדה].

א"ר חסדא שוק באשה ערוה שנאמר גלי שוק עברי נהרות וכתוב תגל ערותך וגם תראה חרפתך נרש"י, שוק. באשת איש: ערוה. להסתכל וכן באשתו ולק"ש – גלי שוק. וכתוב בתריה תגל ערותך].

ויש לעיין במה שפירש"י שוק באשת איש ערוה "להסתכל", מה מכריח לרש"י לפרש שרב חסדא משמיע לנו גם איסור הסתכלות בשוק, והלא קשה על זה, דאנו יודעין זאת ממימרא דרב ששת למה מנה וכו' דאף באצבע קטנה אסור להסתכל (כדמקשה לעיל בסמוך על מימרא דרב יצחק) – ולכאורה היה צריך רש"י לפרש שרב חסדא משמיע לנו רק איסור ק"ש כנגד שוק. ועיין לקמן שגם על איסור ק"ש הקשה הב"י מאי קמ"ל רב חסדא.

אמר שמואל קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב ומראך נאווה נרש"י, קולך ערב. מדמשבח לה קרא בגוה שמע מינה תאוה היא. א"ר ששת שער באשה ערוה שנאמר שערך כעדר העיזים, ע"כ.

מבואר בגמ' זו דינשם שני דינים:

(1) דין "איסור הסתכלות" באשה האסורה לו, ואפי' על מקום מגולה, ופחות מטפח, וזה ידעינן ממימרא דרב ששת למה מנה וכו' (ואפילו לראות שערך ולשמוע קולה אסור, כדלהלן).

[מקור איסור הסתכלות מן התורה הוא:

א. מהכתוב "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" (במדבר טו לט). – ז"ל בית יוסף אבה"ע סי' כא: "כתוב בארוחת חיים בשם הר' יונה אסור להסתכל באשת איש מן התורה שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ואסור להסתכל בפניה מדברי קבלה שנאמר (איוב לא א) ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה, וכל המסתכל באשת איש מכשיל ומכחיש כח יצרו הטוב והודו נהפך עליו למשחית וכו' ואשר לא נשא עיניו אל אשת איש זוכה ותחזינה עיניו בנועם ה' מדה כנגד מדה כו' ואסור מן התורה להרהר באשה ואפילו פניה כו' שעל הרהור עובר בלאו מן התורה שנאמר (דברים כג ז) ונשמרת מכל דבר רע כו' עכ"ל. וע"ע משנה ברורה סי' עה סוף סק"ז וז"ל: "וכתבו הפוסקים דבתולות דידן כו' בכלל עריות הם". וז"ל רבינו יונה בשע"ת שער ג' אות ס"ד: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, הוזהרנו בזה שלא יסתכל אדם באשת איש ובשאר עריות פן יוקש בהן". וז"ל הרמב"ם הלכות תשובה פ"ד ה"ד: "המסתכל בעריות מעלה על דעתו שאין בכך כלום שהוא אומר וכי בעלתי או קרבתי אצלה, והוא אינו יודע שראיית העינים עון גדול שהיא אחרת לגופן של עריות שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". וכן הוא בספר המצות ל"ת מ"ז, ובסמ"ג ל"ת ט"ו, ובספר החינוך מצוה שפ"ז ע"ש באריכות.

ב. מהכתוב "ונשמרת מכל דבר רע" (דברים כג ז) – בגמ' (ע"ז כ). "ונשמרת מכל

דבר רע – שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פניה, באשת איש ואפי' מכווערת". ובכתובות מו. (וכן שם בע"ז כ): "ונשמרת מכל דבר רע – מכאן אמר ר' פנחס בן יאיר אל יהרהר אדם כו". ובתוספות שם בע"ז: "האי קרא דרשה גמורה היא ולא אסמכתא". וכ"כ בחידושי הרמב"ן ובחידושי הר"ן חולקין לו: ד"ה שלא הרהרתי, ובב"י אה"ע כ"א נו"ל "ואסור מן התורה להרהר באשה ואפילו פניה כו' שעל הרהור עובר בלאו מן התורה שנאמר ונשמרת מכל דבר רע".

ג. מהכתוב "לא תקרבו לגלות ערוה" (ויקרא יח, ו) – ע"י רמב"ם איסור כ"א א-ב, (וע"ש ב"מגיד משנה" שכל ההרחקות מעריות שכתב שם הרמב"ם הם מדאורייתא ומסיים וז"ל: "וכבר אמרו ביוצאה וראשה פרוע שהוא אסור מן התורה"). סמ"ג לאוין קכ"ו. ספר החינוך מצוה קפח. וע"י מסילת ישרים פ"א: "כי אין בכלל האיסור גופו של מעשה בלבד, אלא כל הקרוב אליו. ומקרא מלא הוא (ויקרא יח): לא תקרבו לגלות ערוה" וכו' ע"ש.

ד. מהכתוב "לא נתנף" – כדאיתא במדרש: "לא נתנף לא ביד ולא ברגל ולא בעין

ולא בלב" (ואצ"ח המדרשים עמוד תפ"ו). ובירקא רבה (כג יב) "אמר ר' שמעון בן לקיש שלא תאמר שכל מי שהוא נואף בגופו נקרא נואף, אלא אף נואף בעיניו נקרא נואף, שנ' (איוב כד טו) ועין נואף שמה נשף". וביומא עד: "אמר ריש לקיש: טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה, שנאמר (קהל ו) טוב מראה עינים מהלך נפש. ובתוספות ישנים שם "הלכך צריך לזוהר מאד ממנו". וע"י בפירוש רבינו יונה לאבות פ"ג מ"א "הסתכלות באשת איש הוא מתולדות גילוי עריות שיהרג עליהם ולא יעבור (וראייתו מסנהדרין עה. ע"ש). וז"ל הרמ"א ב"ד"מ (י"ד קנ"ז סק"ג) "...ליהנות מאלו או לאו של גילוי עריות יהרג ואל יעבור דאמרין סוף בן סורר ומורה וסנהדרין שם מעשה באחד שנתן עיניו וכו' ואמרו חכמים ימות וכו' ע"ש באורן].

(2) דין "איסור לקרוא ק"ש ואמירת דברים שבקדושה" כנגד ערוה, ובוה עצמו

יש שני גדרים: דין ערוה מדאורייתא (הנלמד מהפסוק (דברים כג, טו) "ולא יראה בך ערות דבר", עיין שבת קנ. ברכות כה): שכולל איסור לומר דברים שבקדושה כנגד הערוה ממש, או כשערוות עצמו מגולה וראשו חוץ לחלון, ויעיין בזה בהקדמת הביאור הלכה לסי' ע"ד) – ור' יצחק משמיע לנו עוד גדר שאסור לקרוא ק"ש כנגד כל טפח של אשה וזהו נדון הגמ' כאן. ודין ערוה לק"ש שונה מ"איסור הסתכלות" הנ"ל, שכאן אסור גם באשתו, ורק "מקום מכוסה" שבאשה (כדלקמן), ונאמר בו שיעור – "טפח".

וז"ל החז"י אדם (כלל ד' נשמת אדם אות א'): – ... והנה מילתא דפשיטא דשיער אף

דאמרינן דהוי ערוה היינו מדרבנן, שהרי לא מצינו בקרא שנקרא ערוה, אלא כיון דמצינו שהוא דבר נוי באשה כפירש"י שם לכן אסור חכמים וכו' [והמשנה ברורה מעתיקו בסי' ע"ה סק"ה לענין שיעור, ובסק"ז לענין קול, שהם מדרבנן]. אך צ"ע בטפח מגולה וכן שוק, שמצינו בקרא שנקרא ערוה כדכתיב תגל ערותך צ"ע אם הוי ערוה דאורייתא וכו' ומלשון הרמב"ם וכו' משמע דאינו אלא מדרבנן, עכ"ל.

המורם מדבריו: – דמהפסוק "ולא יראה בך ערות דבר" הכתוב בתורה

ידעינן רק ערוה ממש כנ"ל, ומקרא ד"תגל ערותך" מרבינן שוק וכן טפח (שהם "גוף")

שגם נקראין ערוה, ובפסוקים "קולך" ו"שערך" לא כתוב תיבת "ערוה", רק שהם דבר נוי באשה כדפירש"י "ש"מ תאוה היא" ושיער וקול אינם נכללין בקרא ד"תגל ערותך" משום דלאו "גוף" נינהו לענין דין ערוה, (דקרא ד"תגל ערותך" קאי אשוק ושוק "גוף" הוא).

וז"ל שו"ע הגר"ז (סי' ע"ג ס"א): – "... ואע"פ שאין הכתוב מדבר אלא בערותו ממש כשהיא מגולה ונראית, מכל מקום מדברי סופרים ... כל דבר שמביא לידי הרהור נקרא ערוה כמו שאמרו טפח באשה ערוה עכ"ל. וכן מוכח במאירי בסוגיין, דטפח ושוק אסור מדרבנן. (וז"ל "אמרו חכמים ראיית טפח באשתו בכל מקום שאין דרכו להגלות אסרת בק"ש אעפ"י שאינה אסרת וכו' וכן שוק וכו' ע"ש).

(ב) ועתה נביא מדברי הראשונים והפוסקים בסוגיא זו.

וז"ל ב"י סי' ע"ה: – ... והוה תמיהא לי מאי קמ"ל רב חסדא כל מקום שדרך לכסותו הוה ערוה ומאי איריא שוק, עד שמצאתי להרשב"א שכתב הא דר' יצחק טפח באשה ערוה ואוקימנא באשתו ולק"ש פי' הראב"ד דאפשר דוקא ממקום צנוע שבה, ועלה קא אתי רב חסדא למימר דשוק באשה מקום צנוע וערוה היא, ואפילו לגבי בעלה, ואע"פ שאינו מקום צנוע באיש, אבל פניה ידיה ורגליה וקול דבורה שאינו זמר ושערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להן מפני שהוא רגיל בהם ולא טריד עכ"ל וכו', ע"כ.

הנה קושיית הב"י ותיורצו, הם רק על מה ששמיע לנו רב חסדא ששוק אסור בק"ש (והקושיא היא מאי קמ"ל וכו', והתיורץ הוא שרב חסדא משמיע לנו ששוק מקום מכוסה הוא) אבל לא מתורץ מה שהקשינו לעיל בדברי רש"י שכתב שרב חסדא משמיע לנו גם דין איסור הסתכלות בשוק, והקשינו שהלא זה ידעינן כבר ממימרא דרב ששת למה מנה וכו' (דין הסתכלות הוא אפי' על מקום מגולה כאצבע קטנה וכדו'), ועיין לקמן פרק ט' הבאנו תירוצין מחידושי הגר"א.

וקושיית הב"י מאי קמ"ל וכו' היא רק על שוק, (וגם תירוצו שקמ"ל דשוק מקום מכוסה הוא, אינו עולה לשער וקול, משום דשער נשואה וקול זמר אין צורך לאשמועינן דמכוסה הוא) אבל על קול ושער, לא קשיא ליה כלל, דפשוט לו דצריך למימרא משום דקילי מטפח ושוק שהן "גוף" האשה אבל שער וקול דלאו "גוף" נינהו, אפשר דמותרין בין לדין ק"ש ובין לדין הסתכלות ולשמוע וכדלהלן בדברי הרמב"ם.

וב"ב הב"ח שם וז"ל: – "וכן קול ושער הוה אמינא דאין לחוש להן אפי' באשת איש (היינו לאיסור הסתכלות בשער ולשמוע קול אשת איש ע"ש) אי לאו דכתיב קרא כי קולך ערב ושערך כעדר העיזים דמדמשבח לה קרא בגויהו ש"מ תאוה היא".

וז"ל תוס' הרא"ש: – ואמר רב חסדא שוק באשה ערוה. דלא תימא פעמים שהאשה מגבהת בגדיה ואין דרכה להיות מכוסה קמ"ל דהוי ערוה, עכ"ל. ובשיטה מקובצת שם – שוק באשה ערוה. קמ"ל

מוגן שלמי הגבורים והרמ"א והמוגן אברהם

ערוה כנגד פניו של אדם הקורא או מתפלל כמלא עיניו ומפני שיקר מחנהו של אדם הוא כנגד פניו צריך שיהיה מחנה זה קדוש שלא יראה בו ה' ערות דבר ואיסור זה הוא מן התורה וכו'... עכ"ל. היינו כשיש צואה או ערוה מגולה המחנה לא נקרא קדוש, – דמאוסין ובזויין הן, ופוגמין בקדושת המחנה.

ו"ל הגר"ז בסי' ע"ג ס"א: – "ואע"פ שאין הכתוב מדבר אלא בערותו ממש כשהיא מגולה ונראית, מכל מקום מדברי סופרים בשעה שה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך דיינו כשעוסק בק"ש או בתפלה או בת"ת כל דבר שמביא לידי הרהור נקרא ערוה כמו שאמרו טפח באשה ערוה כמ"ש בסי' ע"ה".

ו"ל בסי' ע"ה ס"א: – "טפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסות, ערוה היא מפני שמביא לידי הרהור ולכן אסור לקרות ולהתפלל כנגדו כמו כנגד ערוה ממש" עכ"ל, היינו, שמקום מכוסה שנתגלה שמביא להרהור נקרא ערוה משום שהוא מאוס ובזוי ועשאוה מדברי סופרים כערוה עצמה שאסורה כצואה כלשון הרמב"ם הנ"ל "כשם שאסור לקרות כנגד צואה... כך אסור לקרות כנגד הערוה... וכל גוף האשה ערוה..." וכלשון רבינו מנוח הנ"ל "דטפח מגולה מגוף האשה הרי הוא כצואה", וכלשון הגר"ז הנ"ל בסי' ע"ד "צריך להיות המחנה קדוש שלא תהא צואה מגולה שם ושלא יראה ה' בנו ערות דבר".

וערוה עצמה אין האיסור משום הרהור, אלא שהמחנה צריך להיות קדוש כלפי שמיא, ומאוסה כצואה כמבואר, ולכן האיסור מדאורייתא הוא אף כשערוהו מגולה והוציא ראשו חוץ לחלון שאינו רואה כלל ואין הרהור, וכמ"ש בהקדמה לביאור הלכה סיע"ד וז"ל: "... אבל בגילוי ערוה אע"פ שעניו אינן רואות כגון שהוציא ראשו חוץ לחלון אפ"ה אסור לקרות ולעסוק בתורה וכמש"כ הרשב"א (ברכות כ"ד) מדכתי' ולא יראה כך ערות דבר ולא כתי' לא תראה אלא לא יראה לאחרים וכמש"כ רש"י בחומש דולא יראה כך קאי על הקב"ה" ע"כ מלשון הביאור הלכה, וזהו מ"ש הרשב"א שם וז"ל: והנכון בעיני מה שפ"י הראב"ד ז"ל וכו' ואע"פ שהוא אינו רואה אותן הא לא כתיב לא תראה ערות דבר אלא יראה כך ערות דבר כלומר לא יראה הרואה כך ערות דבר בשעה שה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך... עכ"ל.

ו"ל הגר"ז בקונטרס אחרון (סי' ע"ג סק"ב): – "אבל אין לומר דמשום הרהור לחוד אסור דאם כן בחורים דבסי' ל"ח למה לא אסרם בק"ש, ע"ש בב"י דמהרהרים בקריאת שמע ומ"ש ק"ש מתפילין ודו"ק" עכ"ל. ונה"ל ב"י בסי' ל"ח: "וכתב עוד הכל בו בשם הר"ם ועל הבחורים ששאלת אשר מהרהרים אפילו בשעת ק"ש לא יניחו תפילין... וכן משמע מהירושלמי (ברכות פ"ב ה"ג) שמפרש גוף נקי ממחשבה רעה עכ"ל".

ו **רמב"ם** (פרק כ"א מאיסורי ביאה ה"ב): – "... והמסתכל אפילו באצבע

(והא' הדקדים הש"ס קול לשער אע"פ שלרא"ש דינו שונה לקולא מטפח שוק ושער, – לכאורה היינו משום שהפסוק (בשיר השירים) "קולך" קודם לפסוק "שערך").

תוספות הרא"ש: – טפח באשה ערוה. פי' מה שרגיל להיות מכוסה באשה אי הוי טפח ממנו מגולה הוי ערוה, ופריך אילימא לאסתכלי בה הא אפילו באצבע קטנה שאין דרכו להיות מכוסה אסור להסתכל בו. – לא צריכה אלא באשתו ולק"ש. ודוקא לאחר אבל היא עצמה הא אמרינן לעיל האשה יושבת ערומה וקוצה חלתה.

שער באשה ערוה. בנשים נשואות שדרכן לכסות שערן אבל בתולות שדרכן לילך פרוצות ראש מותר לקרות ק"ש כנגדן. **קול** באשה ערוה. לא לענין ק"ש קאמר אלא שאסור לשמוע קול הנשים.

טור או"ח [סימן עה]: – טפח המגולה באשה במקום שדרכה לכסותו אסור לקרות קריאת שמע כנגדה אפי' היא אשתו, וכן אם שוקה מגולה אסור לקרות כנגדה, ושער של אשה שדרכה לכסותן אסור לקרות כנגדן, אבל בתולות שדרכן לילך פרוצות הראש מותר, עכ"ל. [ומדמהשמיט קול משמע דס"ל כאביו הרא"ש שקול נאמר רק לענין שמיעה ולא לקריאת שמע].

ו **רמב"ם** (הק"ש פ"ג ה"טז): – **כשם שאסור לקרות כנגד צואה** ומי רגלים עד שירחיק כך אסור לקרות כנגד הערוה עד שיחזיר פניו... וכל גוף האשה ערוה לפיכך לא יסתכל בגוף האשה כשהוא קורא ואפילו אשתו ואם היה מגולה טפח מגופה לא יקרא כנגדה.

ו"ל רבינו מנוח (בספר המנוחה על הרמב"ם הק"ש פ"ג ה"טז, הנדמה מכת"י): – "ואם היתה מגולה טפח מגופה לא יקרא כנגדה, פירוש טפח מגופה הסמוי מן העין, דטפח מגולה מגוף האשה הרי הוא כצואה" עכ"ל. פירוש, שצואה וערוה אסורין מדאורייתא משום דכתיב "והיה מחניך קדוש" ופוגמין בקדושת המחנה דמאוסין ובזויין הן.

ו"ל רבינו יונה בשערי תשובה שער ג אות קנג "עוד אמרו רז"ל (ברכות כד:), כי יש בכלל מה שכתוב כי דבר ה' בזה' המדבר בדברי תורה במבואות המטונפות" ועושה עבירה שמבזה את התורה באותה קריאה" (רבינו יונה בברכות שם). וז"ל מגן אבות לרשב"ץ על אבות פ"ד מ"ח "וכן אמרו שהעומד במבואות המטונפות ועוסק בתורה שעליו נאמר כי דבר ה' בזה', כמו שזכר בברכות".

ו"ל שו"ע הגר"ז בסי' ע"ד ס"א: – "כתוב בתורה ושבת וכסית וכו' כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך וגו' והיה מחניך קדוש ולא יראה כך ערות דבר וגו' מכאן למדו חכמים שבכל מקום שה' אלקינו מתהלך עמנו דיינו כשאנו עוסקים בקריאת שמע ובתפלה או בדברי תורה צריך להיות המחנה קדוש שלא תהא צואה מגולה שם ושלא יראה ה' בנו ערות דבר היינו שלא יהיה דבר

שאעפ"י שפעמים הוא נגלה דינו כמקום מכוסה שהוא מביא לידי ערוה, עכ"ל.

הרשב"א (ברכות כד:): – אמר רב חסדא שוק באשה ערוה ודוקא לאחרים ולאנשים ומשום הרהור אבל בעצמה לא דהא קתני האשה יושבת וקוצה לה חלתה.

ג **מרדכי** (ברכות פ"ג אות פ'): – טפח באשה ערוה אפילו באשתו פי' טפח שדרכה להתכסות וכן שוק וקול באשה ערוה, ופי' רב האי גאון דכל הני לענין ק"ש וכתב הר"א ממיץ בסי' הלכך אסור לומר דבר שבקדושה בשמיעת קול שיר של אשה ובעוונותינו בין העובדי כוכבים אנו יושבים ועת לעשות לה' הפרו תורתך הלכך אין אנו נזהרין מללמוד בשמיעת קול שיר נשים ארמאות וכ"פ בה"ג וכ"פ ר"ח כדברי רב האי גאון וכתב ראב"ה כל הדברים שהזכרנו למעלה לערוה, דוקא בדבר שאין רגילות להגלות אבל בתולה הרגילה בגלוי שער לא חיישינן דליכא הרהור, ע"כ.

הגהות מיימוניות (פ"ג הק"ש אות ס'): – ופי' בה"ג וכו' וכן שוק באשה ושער וקול באשה כל הני אסור לקרות ק"ש כנגדן וכו' פי' רבינו חננאל וקול אע"ג דאין נראה לעינים הרהור מיהא איכא וכל אלה דוקא שאין רגילות להגלות אבל בתולה הרגילה בגלוי שער לא חיישינן דליכא הרהור וכן בקול הרגיל בו, ע"כ.

אהל מועד (מוכא בב"י ס' ע"ה): – קול זמר אפי' באשתו ערוה, ע"כ.

רבינו יונה (ברכות יז. מדפי הרי"ף): – ... וכן אין לו לקרות בשעה שמנגנת דקול באשה ערוה אבל כנגד פניה או כנגד מקום שאין דרך לכסות או בשעה שמדברת כדרכה מותר וכו', ע"כ.

ובקול נאסר לק"ש רק קול זמר, מכיון שאינו רגיל בו והוי כ"מקום מכוסה" דמיטריד אבל קול הרגיל הוי כמקום מגולה דלא טריד.

ד **הרא"ש** (ברכות ס' ל"ז דף כד:): – א"ר יצחק טפח באשה ערוה למאי הלכתא אילימא לאסתכלי בה והאמר רב ששת למה מנה הכתוב תכשיטין שבפנים עם תכשיטין שבחוץ לומר לך כל מי שמסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורפה לא קשיא הא באחרת והא באשתו ולק"ש. ודבר שרגיל להיות מכוסה באשה ודוקא באחרת [גירסת הב"י בסימן ע"ה] – "באחריני" ועיין ביאור הגר"א שם ד"ה ונראה אבל בעצמה הא אמרי' לעיל האשה יושבת וקוצה חלתה. ואמר רב חסדא שוק באשה ערוה שנאמר גלי שוק עברי נהרות וכתוב תגל ערותך. אמר שמואל קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב פירוש לשמוע ולא לענין ק"ש. אמר רב ששת שער באשה ערוה בנשים שדרכן לכסות שערן אבל בתולות שדרכן לילך פרוצות מותר לקרות כנגדן. עכ"ל. וכ"כ רבינו ירוחם (ספר אדם נתיב ג' ח"ד, דף כ"ה:).

ולפי מ"ש בתו' הרא"ש בביאור קושית הגמ' וז"ל "ופריך אילמא לאסתכלי בה הא אפילו באצבע קטנה שאין דרכו להיות מכוסה אסור להסתכל בו" היינו שקושיית הגמ' היא דלא שייך לקרוא ערוה רק מקום שדרכה לכסות ונתגלה, לפי"ז מבואר בעצם דברי האמוראים "טפח באשה ערוה", "שוק באשה ערוה" וכו' דהיינו דוקא מקום מכוסה שנתגלה, דמקום שאין דרכו להתכסות אינו "ערוה". (ועי' רש"י בראשית מב ט וכן בויקרא כ יח "כל לשון ערוה, לשון גילוי הוא" וע"ע באבן עזרא בראשית שם ובעזרא ד יד "וערות מלכא – כמו את ערות הארץ והטעם גנות"). ומלשון הרשב"א הנ"ל "דאפשר דוקא ממקום מכוסה שבה" משמע לכאורה שלא מוכרח מתיבת ערוה דדוקא מקום מכוסה שבה, ולדידיה הקושיא בגמ' "אילמא לאסתכלי בה וכו' היינו דאפי' פחות מטפח אסור.

3. אנו רואין דרגות להרמב"ם והרא"ש באיסור ערוה לק"ש – לרמב"ם בעינין דוקא "גוף" ממש, – כלשונו: "וכל גוף האשה ערוה", אבל שער וקול אינם נכללים בתואר "גוף" – ולרא"ש – שער שיש בו ממשות הוא ג"כ נכלל ב"גוף", אבל קול מותר בק"ש – וגם לכל הראשונים שאוסרין שער וקול לק"ש, זהו משום דילפינן מפסוקים מיוחדים "קולך", ו"שערך", – ומלבעדי זאת, לא היו נכללין לאיסור מהא דכתיב "גלי שוק וכו' תגל ערותך", משום שאינם "גוף" ממש.

וכן בדין הסתכלות [בשער] ולשמוע [בקול] לא היינו אוסרין שער וקול מדין "אצבע קטנה" דיליף מהא ד"למה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ וכו'", – משום דאינם "גוף" ממש וקילי מיניה – ורק מהא דילפינן מהפסוקים "קולך" ו"שערך" מרבינן להו לאיסור.

(II) מבל הנ"ל מתבאר – שדין שער באשה ערוה המוזכר בסוגי' הדין, לא שייך כלל לדין פרוע ראש המוזכר בכתובות [לעיל פרק א'], והם שני עניינים נפרדים לגמרי. **דין** פרוע ראש הוא – חיוב כיוסי על האשה (כמ"ש בכתובות עב. אזהרה "לבנות ישראל"), ומדאורייתא, ומקורו מהפסוק בתורה "ופרע" וכו', וטעמו הוא משום "פריצות" (דהתורה דורשת מן האשה שתתנהג בצניעות ולא בפריצות, שלא תתנאה בשער לעיני אחרים), ומקום האיסור הוא ברה"ר (ומרא דהאי שמעתתא הוא תנא דבי ר' ישמעאל במסכת כתובות).

ואילו דין ערוה דשער לק"ש הוא דין אחר – על האישי (כמ"ש בברכות כד. "באשתו ולק"ש"), ומדברנן, ומקורו מפסוק אחר (מדברי קבלה) "שערך" וכו', וטעמו הוא משום הרהור ומיאוס ופגנימת קדושת המחנה (שלא לקרות ק"ש נגד דבר המביא לידי הרהור כי הוא מאוס כערוה ממש וכצואה), ומקום האיסור הוא אפי' בבית (והוא מימרא דרב ששת במס' ברכות). **והמחייב** לכסות שער אשה נשואה בשוק הוא דין "פרוע ראש" ולא דין "ערוה", – ואדרבה דין ערוה בשער הוא תוצאה מזה שהשער כבר מכוסה.

"ואפילו" לשמוע קול הערוה, או לראות שעה אסור, דמשמע דקול ושער, אפי' בדין הסתכלות, לא ילפינן להו מ"אצבע קטנה" דקילי מיניה.

ולפמש"כ בנשמת אדם כלל ד' (מובא לעיל) דאפי' למאן דאוסר שער וקול לק"ש, האיסור הוא רק מדברנן משום הדכתוב לא קראו "ערוה" כמו בשוק דכתיב ביה תגל "ערוותך", – לפי"ז אפשר לומר דלכן אין אסור להרמב"ם שער וקול לק"ש אפי' מדברנן משום הדכתוב לא קראו ערוה.

(I) **סיכומים** מכל הנ"ל:

1. בסוגיא זו יש ג' שיטות להלכה. **(א) שיטת** רוב הראשונים – רשב"א בשם הראב"ד, מרדכי בשם בה"ג, רב האי גאון, ר"ח, ור"א ממיץ וראב"ה. הגה"מ בשם בה"ג ור"ח [הנ"ל] אהל מועד ורבינו יונה – שכל הני [טפח, שוק, קול, שער] אסורין גם לק"ש [עיין ביאור הגר"א סימן ע"ה סעיף ג]. **(ב) שיטת** הרא"ש והטור ורי"ו, שרק טפח, שוק, שער, אסורין גם בק"ש, אבל קול, האיסור הוא רק לשמוע ולא לק"ש. **(ג) שיטת** הרמב"ם (והאגודה והרי"ז והרי"ד) שרק טפח ושוק [שהן מגוף האשה] אסורין בק"ש, אבל בשער, האיסור הוא רק להסתכל, ובקול רק לשמוע – ולא לענין ק"ש. (וע"ע, כאיזה שיטה היא דעת רש"י).

[יש גם שיטה רביעית מובא ברשב"א בשם הראב"ד: – שהרי"ף שלא הזכיר מכל זה כלום [שלא מביא כלל סוגיא זו, המעתיק.] משמע דלא ס"ל כן להלכה נורק בערוה ממש אסור כשבת קנ. ברכות כה:] והראשונים נחלקו עליין].

ורב חסדא קמ"ל דשוק ג"כ מקום מכוסה הוא, ואסור בק"ש כנגדו (ויש לעיין על מה שכתב רש"י דקאי נמי על דין איסור "להסתכל", דלכאורה לא צריך להשמיענו, דכבר ידעינן זאת מאצבע קטנה, ועיין בזה בפרק ט').

להרמב"ם קמ"ל שמואל בקול ורב ששת בשער אסור להסתכל ולשמוע, דרבותא הוא דלא ידעינן זאת מאצבע קטנה ד"גוף" הוא – והני לאו "גוף" נינהו ולא שמעינן להו מתכשיטין שבחוץ וכו', אבל לק"ש ס"ל לרמב"ם שמוותרין, משום דלאו "גוף" נינהו, – ולראשונים הנ"ל דאסרי שער וקול גם לק"ש, קמ"ל בין לדין הסתכלות ובין לדין ק"ש. וכדלהלן להרא"ש בשער.

להרא"ש רב ששת קמ"ל בשער גם דין להסתכל כנ"ל בדברי הרמב"ם וגם דין ק"ש דלא שמעינן ליה מהפסוק "גלי שוק וכו' תגל ערותך" דשער אינו "גוף" ממש כשוק. (וע"ל פ"ט שהבאנו מהגר"א שכן היא גם דעת רש"י).

ושמואל קמ"ל בקול דאסור לשמוע וכנ"ל בדברי הרמב"ם דחידוש הוא דאינו "גוף" ולא ידעינן ליה מאצבע קטנה ד"גוף" הוא – אבל לק"ש מותר.

2. כל הראשונים מפרשים – שאיסור ק"ש ואמירת דבר שבקדושה הוא רק בדבר שדרכו להיות מכוסה. [ואע"פ שלא מוזכר דבר זה בגמרא במפורש – ידעינן זאת ממה שכל החידוש של רב חסדא הוא דשוק מקום מכוסה הוא, אע"פ שאינו מקום צנוע באיש [רשב"א בשם הראב"ד] או שלפעמים מגבהת בגדיה ונגלה הוא [תוס' הרא"ש ושיטה מקובצת] ואם האיסור הוא גם בדבר שדרכו להיות מגולה, מאי קמ"ל רב חסדא].

קטנה של אשה ונתכוון להנות כמי שנסתכל במקום התורף, ואפילו לשמוע קול הערוה או לראות שעה אסור.

רמב"ם (פ"ג הק"ש הט"ז): – ... וכל גוף האשה ערוה לפיכך לא יסתכל בגוף האשה כשהוא קורא ואפילו אשתו ואם היה מגולה טפח מגופה לא יקרא כנגדה.

וכתב על זה הכסף משנה (שם) וז"ל: "ומה שכתב ואם היה מגולה טפח מגופה היינו דווקא ממקום מכוסה שבה ולישנא דמגולה דייק הכי [וכן יש לדייק ברש"י הנ"ל שכתב "אם טפח מגולה בה"], ואמרו שם בסמוך קול ושער באשה ערוה וסובר רבינו שלא לענין ק"ש נאמר אלא לענין שאסור ליהנות בקולה ולהסתכל בשערה ולכן לא הזכירה פה, ע"כ. וכן כתב בב"י או"ח סימן ע"ה יעו"ש. וכן הוא מפורש בלשון רבינו מנוח הנ"ל על מ"ש הרמב"ם "ואם היה מגולה טפח מגופה" וז"ל: "פירוש טפח מגופה הסמוי מן העיני", (וכן הוא בדרכי משה הארוך ובב"ח שם ובמהר"מ אלשקר סימן ל"ה דדעת הרמב"ם דקול ושער לא לענין ק"ש נאמר אלא לענין שאסור להסתכל ולשמוע).

וז"ל תוס' רי"ד (ברכות כד.): – אמר ר' יצחק טפח באשה ערוה. למאי אילמא להסתכל בה, והאמר רב ששת למה מנה הקב"ה תכשיטין שבחוץ וכו' אלא לאשתו ובקריאת שמע. אמר רב ששת שיער באשה ערוה, שנאמר שערך כעדר העזים. פי' שלא יסתכל בשיער הנשים. אמר רב יצחק שוק באשה ערוה, שנאמר גלי שוק עברי נהרות, וכתיב תגל ערותך. פי' שלא יקרא אדם כנגד שוק אשתו. אמר שמואל קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב ומראך נאוה. פי' שלא יאזין לקול הנשים, עכ"ל. (אנו רואין שהתוס' רי"ד היה לו גירסא אחרת בסדר המאמרים והיינו, טפח, שער, שוק, קול, [ותרי מימרות דרב ששת – אצבע קטנה – ושער באשה ערוה – סמוכין אהדין.] ואצלנו הסדר הוא, טפח, שוק, קול, שער.) והוא למד כרמב"ם שדין שער וקול הוא רק להסתכלות ולשמוע ולא לענין ק"ש, וכן דעת האגודה והרי"ז.

ואפשר אולי לומר בסברת הרמב"ם דמחלק בין טפח – לשער וקול, דחילוק זה משמע ליה מסוגיית הגמרא, דנהג בטפח פריך בגמרא "למאי אילמא לאסתכלי בה והא איך ששת וכו' אפי' באצבע קטנה וכו', ולכן בהכרח מסיק דטפח דקאמר רב יצחק היינו לק"ש, וה"ה בשוק ע"כ גם לק"ש, דלאסתכלי לא צריך למימר כנ"ל בטפח דשמעינן ליה מאצבע קטנה דתכשיטין וכו', – אבל בקול ושיער, אין לנו הכרח לאסור בק"ש, דמצינן למימר דהן ערוה רק לאסתכלי (כס"ד דמקשן אילמא לאסתכלי) ולא ילפינן להו מתכשיטין וכו', דשם מדובר רק בבשר האשה, אבל שיער דצומח ממנה ואינו גוף ממש, וכן קול דיוצא מגופה ואינו גופה ממש ולא נראה לעינים לא דמי להו – ומרבינן להו לאיסור, מ"קולך ערב" ומ"שערך כעדר העזים" רק לאסתכלי ולשמוע ולא לק"ש (כהוה אמינא דגמרא בטפח כנ"ל).

וכן משמע מלשון הרמב"ם הנ"ל דקול ושיער יותר קילי מאצבע קטנה – דאחר שכתב, "והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה וכו'", הוסיף עוד

שערות של חברתה כל עוד דעידי לכסוי השער והן תלושות א"פ דקישוט הוא לה כדי שתראה בעלת שער אין בכך כלום ושפיר דמי.

ואע"ג דאמר' סוף פ"ק דערכין דפאה נכרית המחוברת לשער ממש דהוי כגופה ממש, מ"מ לא נאסר בשביל כך לצאת בה ולהתקשט בה, דהא על כרחך אותן הצדקניות דקאמר התם היו מתקשטות בפאות ההם. ובנשואות מיירי התם דקאמר תנו שערי לבתי. ואין לומר שהיו משימות צעיף או מידי על הפאות נכרית, דא"כ מאי אהני ההוא קשוט הרי כל עצמו של אותו קשוט לא הוי אלא בשביל שתראה בעלת שער, אלא פשיטא דמיירי שהולכות בשערות מגולות. ולכשתענין סוף פ' קמא דערכין ופ' מי שמתו דף כ"ה נאצלנו הוא בדף כ"ד. אמנם ב"ספר הפשוטים" לבעל שלטי הגבורים, (בכת"י הנמצא תח"י, - ובמקביל לו חיבר גם את "ספר המחלוקות" ה"ה ספר "שלטי הגבורים", יעויין בשם הגדולים מערכת ספרים אות ש' ס"ק ע"ו - אולם בספר הפשוטים) שהוא סיכום ההלכות הפשוטות היוצאות מהגמ' והראשונים מופיעות ההלכות היוצאות מגמ' זו בדף כ"ה. בדברי רש"י שם ובדברי הרא"ש תמצא דאין איסור בשער אשה משום ערוה אלא במחובר לבשרה וגם שהבשר נראה עם השיער כדאוקימנא. ועוד הארכתי בזה בחדושי בס"ד. עכ"ל.

וצריך להבין (אם נאמר שהש"ג קאי ארה"ר) ביאור כמה דברים היוצאים ומסתכמים מדבריו:

(א) הש"ג מתחיל לדון מה דינם של "נשים היוצאות" בפא"נ וכו' ומסיים בב' עניינים - א) "דשער באשה ערוה דקאמר לא הוי" וכו' - ב) "וגם לא משום פרועת ראש". [וכמבואר לעיל (פרק ז') שהם שני עניינים נפרדים, וכן הוא בגדר עולם לחפץ חיים מחולק לב' עניינים נפרדים - פרק א' מדבר על פרוע ראש דמסכת כתובות שהוא דין שהאשה מחוייבת בכיסוי ראשה, ופרק ב' מדבר על דין ערוה לק"ש דמסכת ברכות שהוא דין שאפי' בעלה אסור לקרות ק"ש כנגד שערותיה]. ונראה מדברי הש"ג שמחמת שני טעמים היה צריך לאסור לילך בפא"נ - משום "פ"ר" ומשום "ערוה", ומשניהם הוא בא לאפוקי. ודבר זה תמוה מאד לכל מעיין, דהצד לאסור פא"נ ברה"ר פשוט שהוא רק מטעם איסור פ"ר דמסכת כתובות, דתנא דבי רבי ישמעאל אזהרה "לבנות ישראל" שלא "יצאו" בפרוע ראש, משא"כ סוגיית הגמ' בברכות דשער באשה ערוה היא רק להסתכלות ולק"ש ואפי' בבית. וכמבואר הכל לעיל באר היטב וכדמוכח בראשונים. ולפ"ז היה צריך הש"ג לומר רק - "דפרוע ראש" לא הוי אלא בשער הדבוק לבשרה וכו', ולא היה לו להזכיר ענין ערוה כלל? דמה ענין ערוה לענין יציאה לרשות הרבים - ואולי אפשר ליישב שכל מה שמזכיר הש"ג בסיום דבריו ענין של שער באשה ערוה כוונתו באמת לענין ק"ש ולא לענין לבישת הפא"נ, [נהגם שבתחילת דבריו אינו מזכיר ק"ש, צריך לפרש שנוסף לנדון העיקרי אם מותר "לצאת", עמדה בפניו עוד

דאין לנו אלא טפח ושוק שהן "גוף" (ושמוזכר בפסוק "גלי שוק וכו' תגל ערותך") אבל שער יותר קל והיה מותר אפי' לרא"ש והראשונים.

3. גם לא היינו יודעין את הדין שאסור להסתכל בשער, דכל מקור הרמב"ם הנ"ל שכתב "ואפילו לראות שער אסור" הוא מגמרא זו מהפסוק "שערך". - (ויש לעיין אפי' אחרי שכתוב "שערך" וכו' אם הדין שאסור להסתכל בשער הוא מדאורייתא או מדברי קבלה).

ולפי"ז היה יוצא דבר פלא שאע"פ שהיה מותר להסתכל בשער אם לא היה כתוב "שערך" (ואפי' אחרי שכתוב "שערך", אם האיסור הוא רק מדברי קבלה, יוצא שאע"פ שמדאורייתא מותר להסתכל בשערה) אע"כ - היא אסורה מדאורייתא להתנאות בשערה מ"ופרע" וכו' מטעמא דפריצות. - וההסבר הוא משום שכל איסור גילוי שער הוא מפני שהשערות מייפין אותה (ואין הנדון על השער מצד עצמו ובפני עצמו) וכהסברת "החינוך" במצוות גילוח דנזיר (מצוה שעד) דהעדר השער "יפסיד תואר בני אדם" ע"ש - ואין הנדון שיסתכלו בשערותיה, אלא הנדון הוא שהיא מתייפית ע"י השערות, ועי"ז נמשכין להסתכל בה ולכן הוי פריצות שמביא לדבר עבירה (וכלשון הערוך ערך כרבלתא, במעשה דרב אדא בר אבהו (ברכות כ.). "בגד אדום וכו' שאין דרך בנו"י להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה") - משא"כ בנדון דהסתכלות בשער שהנדון הוא השער מצד עצמו ובפני עצמו אם לא היה הפסוק "שערך" היה מותר להסתכל בשער, דלא ילפינן ליה לאסור מתכשיטין שבחוץ וכו' משום שהשערות עצמן אינן כ"גוף" וקילי מאצבע קטנה.

פרק ח

דברי בעל שלטי הגבורים והערוה על דבריו בענין שער באשה ערוה

בשלטי הגבורים על הרי"ף בשבת (דף כ"ט. מדפי הרי"ף) כתב: "יראה מזה להביא ראייה וסמך לנשים היוצאות בכסוי שערות שלהן כשהן נשואות אבל במקום קליעת שערן נושאות שערות חברותיהן שקורין קרינאל"ו בלע"ז, מההיא דשנינו פרק במה אשה יוצאה דף סד שהאשה יוצאה בפאה נכרית בשבת, ופירשו המפרשים כי פאה נכרית היא מגבעת ידבקו בו שער נאה והרבה ותשים אותו האשה על ראשה כדי שתתקשט בשער, והתם באשה נשואה מיירי מתניתין מדקאמר בגמ' דהטעם משום שלא תתגנה על בעלה הרי דבנשואה מיירי, והרי פאה נכרית הוי ממש כעין אלו הקרינאל"ו ומשמע להדיא שמתורות בנות ישראל להתקשט בהן, דשער באשה ערוה דקאמר לא הוי אלא בשער הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער אבל שיער המכסה שער אה אין כאן משום שער באשה ערוה וגם לא משום פרועת ראש. ונראה דלא שנא שערות דידה לא שנא

וכן מבואר דערוה ופ"ר הם שני דינים נפרדים לגמרי, ושייך שהיה האחד בלי השני: דהנה אשה המגלה שער בביית אין בה משום פ"ר, אבל יש בה משום ערוה לק"ש אפי' לבעלה - ולאידך גיסא, שייך דין פ"ר בלי דין ערוה, דדין פ"ר הוא מדאורייתא וערוה הוא מדרבנן (דהיינו, מדאורייתא יש איסור פריצות בשער, ואין איסור ערוה) ולרמב"ם אפי' מדרבנן אין דין ערוה לק"ש בשער למרות שיש בו דין פ"ר מדאורייתא. - וכן בכתובות מבוארים דיני צניעות מדת יהודית כגון ורד וכו', ואינם שייכים כלל לדין ערוה דק"ש.

ובמנו כן מצינו בגד אדום שהוא אסור משום פריצות, בגמ' ברכות כ. "כרבלתא" ע"ש, וכדפירש על זה בספר הערוך ערך כרבל: "פי' בגד אדום כגון כרבלתא דתרגולתא שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה", וכנפסק בשו"ע יו"ד קעח "אין הולכין בחוקות העובדי כוכבים ולא ילבש מלבוש המיוחד להם כו' הגה: אלא יהא מובדל מהם במלבושו ובשאר מעשיו וכל זה אינו אסור אלא בדבר שנהגו בו העובדי כוכבים לשום פריצות, כגון שנהגו ללבוש מלבושים אדומים, והוא מלבוש שרים וכדומה לזה ממלבושי הפריצות" ובביאור הגר"א שם ציין מקורו מגמ' ברכות כ. ע"פ הערוך הנ"ל. (וע"ש בש"ך סק"ג בשם מהרי"ק "שאין דרך הצנועים להיות אדומים בלבושם וצבע השחור הוא דרך צניעות והכנעה וכדאמרינן מי שיצרו מתגבר עליו ילבש שחורים ויתעטף שחורים כו') וע"ע רמב"ם הלכות תפילין פ"ג הי"ד "הרצועות של תפילין כו' פניהם החיצונים שחורים כו' אבל אחורי הרצועות הואיל ומכפנים הן אם היו ירוקות או לבנות כשורות, אדומות לא יעשה שמה תהפך הרצועה וגנאי הוא לו", ומקורו בגמ' מנחות לה. "מכפנים מאיה צבע שירצה חוץ מאדום משום גנאי ודבר אחר", ובכסף משנה שם (וכן הוא בנמוקי" ה' תפילין) "והא דאמרינן משום גנאי י"מ שמה יאמרו שמייפה עצמו למצוא חן בעיני הזונות. ודבר אחר. כהני עכו"ם שעושין סימנים מבגד אדום" עכ"ל. וכל מלבושי הפריצות יש בהם איסור ואינם שייכים כלל לדין ערוה דק"ש.

10) ומסיכום סוגיות הגמרא בכתובות ובברכות נמצינו למדין: -

שאם היה כתוב רק הפסוק "שערך" וכו', והפסוק "ופרע" וכו' לא היה נכתב בתורה: **1.** היינו יודעין שאסור להסתכל "אפילו" בשער (ולא רק באצבע קטנה). **2.** לא היינו יודעין את האיסור של פריעת הראש, והיה מותר לאשת איש לילך בשער מגולה כמו בתולות. **3. וממילא** היה מותר לכו"ע בק"ש, שאז - וגם הרא"ש והראשונים היו מפרשים כמו הרמב"ם שחידוש הגמרא בדין "שער באשה ערוה" הוא רק לענין שאסור להסתכל בשער ולא לק"ש.

ואם היה כתוב רק הפסוק "ופרע" והפסוק "שערך" וכו' לא היה נכתב כלל:

1. היינו יודעין את הדין של איסור פריעת הראש לנשואות כגמ' כתובות. **2.** לא היינו יודעין את הדין שאסור לקרות ק"ש כנגד שער (שדרכו להיות מכוסה)

אלא בשער הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער אבל שיער המכסה שיערה אין כאן משום "פרועת ראש" וגם לא משום "שער באשה ערוה".

4. ובכלל צריך להבין למה הוא מקדים ענין "שער באשה ערוה" לענין "פרועת ראש", והלא היה צריך להקדים את ענין פ"ר שהוא הנדון העיקרי שאסור מדאורייתא?

5. גם צריך להבין, דהנה הש"ג לא מאריך הרבה בדברי הסבר לחלק בין שיער לפא"נ, אלא כותב בלשון סתמית – "דשער באשה ערוה דקאמר לא הוי אלא בשער הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער, אבל שיער המכסה שיערה אין כאן משום שער באשה ערוה וגם לא משום

פרועת ראש", – והנה מה שכתב בתחלת דבריו שרק שער "הדבוק לבשרה ממש וכו'", – לענין דין "ערוה" דק"ש, שטעמו משום "והיה מחניך קדוש" וצואה וערוה מגולין פוגמין בקדושת המחנה כמבואר לעיל בפרק ז', מובנים דבריו שכוונתו לומר

דרק "גוף" שייך ביה "שער באשה ערוה" ולא פא"נ, דבענין "ערוה" הלא פשוט לו ל"חיי-אדם" ששער וקול קילי מטפח ושוק דלאו "גוף" נינהו (כדלעיל פ"ז, וכדמבואר שם מדברי הראשונים והב"ח), ולפי"ז אפשר להבין שפא"נ היא במדרגה פחותה מ"גוף", אפי' למ"ד ששער נכלל ב"גוף" ואסור בק"ש, אבל לענין פ"ר שטעמו משום

"פריצות" דמתנאית בשערה במקום שיש אנשים אחרים, – אדרבה! הסברא הפשוטה היא, שפא"נ היא ממש כשערותיה וכדלעיל פרק ה' אות ו' ע"ש. ונענית קצת משם... דלענין דין פ"ר שאיסורו הוא משום "פריצות" שמתנאה בשערותיה, מאי שנא פא"נ משער, והרי אותה הפעולה שעושה השער לייפות ולנאות אותה, אותה פעולה עושה גם הפא"נ, כידוע? [

וכדחזינן בסוגיא דנויר (לעיל פרק ב') ע"ש וכמו שהבאנו שם מה"תורת שבת" שהרי רואים משם שלבעל נחשבת פא"נ תחליף לשערה והוי כמו שער ממש, דאל"כ עדיין הוא יכול לטעון אי אפשר וכו', (דהרי אפי' נדרה שלא לכחול עיניה ושלא ללבוש בגד רקמה יכול להפר עי' ברמב"ם פ"ב מנדרים ה"א ה"ה) ואם אנו רואים שם שפא"נ הוה לגבי הבעל בדיוק כמו השער, ממילא לגבי איסור פ"ר שאיסורו הוא שמתנאית בשערה לאנשים אחרים, הרי הפא"נ נותנת אותו נוי שהשער נותן (וק"ו הוא, שבעלה תדיר עמה בבית וגם מותר להביט בה, משא"כ איסור פריצות דפ"ר, הוא ברה"ר, ולאנשים אחרים שאסורין להסתכל בה). [וכדמפורש ב"חסד לאברהם" (מהדורא תנינא אבה"ע סי' פ"ז) וז"ל: "אבל לפענדינ שיש בזה איסור דאורייתא וכו' וכיין דעיקר האיסור משום פריצות שהיא מתנאית לבני אדם, מה לי שער עצמן או שער נכרית שעשויות באופן שנראין כשער עצמן, תורה אחת להם ואסור מן התורה, ואין מקום לחלק בין שערות עצמן לפאה נכרית שנראין כשערות עצמן הואיל וקישוט זה אסרה תורה וכו'"]

הוא כיסוי טוב כמו מטפחת, וממילא אין שום הוה אמינא שבעולם שיהיה בה ענין "ערוה", – שאם יש לנו שני דינים של שיער, האחד – במסכתא כתובות מהכתוב "ופרע את ראש האשה", והשני – במסכתא ברכות מהכתוב "שערך כעדר העזים" ואנחנו מסתפקים בשניהם האם פאה נכרית היא כשיער או לא, – ואם הש"ג מחליט שבדין "פריעת ראש" אין פאה נכרית כשער וזה כיסוי טוב, א"כ – מהיכא תיתי שיוכל להיות שום הוה אמינא בעולם שבדין "ערוה" שהוא

מדרבנן, יהיה פאה נכרית כשער ???

(ה) בסוף דבריו מביא הש"ג עוד ראייה להיתר מערכין נולכשתעי' ספ"ק דערכין וכו', וצריך להבין מהי ראייתו השניה מערכין.

(ו) וכן הוא מביא שם עוד ראייה מפרק ג' דברכות (מדברי רש"י והרא"ש) ולכאורה אין רואים משם שום ראייה לנידון דידן.

(ז) ולשעשועי דאורייתא ויגדיל תורה ויאדיר נוסף עוד:

1. הנה באופן כללי, – אנו רואין שהש"ג מאריך בענין "שער באשה ערוה" בין בתחלת דבריו ובין בסוף דבריו, ובענין פרועת ראש הוא מקצר מאד כמה מלים ספורות "וגם לא משום פרועת ראש", ובסוף דבריו מאריך בענין "שער באשה ערוה" ומביא ראייה מספ"ק דערכין ופ' מי שמתו בדברי רש"י ובדברי הרא"ש, ומתקבל הרושם שענין "שער באשה ערוה" ראה צורך להאריך בו כי זהו עיקר הנדון. [דהיינו, שענין שער באשה ערוה הוקשה ודחף לו ביותר ולא פ"ר].

וצריך להבין, למה? – דאדרבה! הלא עיקר הנדון הוא פ"ר, שהוא איסור דאורייתא [אי קאי הש"ג ארה"ר], ושער לק"ש הוא רק מדרבנן [ולרמב"ם, לגמרי מותר].

2. ועוד, דלענין פריצות, מובן לכל שפאה נכרית היא פריצות כשער, שהרי היא עושה את אותה פעולת נוי שהשער עושה, כידוע, ולענין ק"ש יותר מובן שרק "גוף" הוא "ערוה" ולא פאה נכרית שהוא תלוש (ועיין להלן עוד כעין זה מה"חיי אדם").

3. ועוד צריך ביאור – למה הוא מזכיר תורף דבריו לחלק בין שער לפא"נ ב"ערוה" [ד"שער באשה ערוה" דקאמר לא הוי אלא בשער הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער אבל שיער המכסה שיערה אין כאן משום "שער באשה ערוה" וגם לא משום "פרועת ראש"], – והלא עיקר הנדון בזה שכתב בתחילת דבריו "יראה על זה להביא ראייה וסמך לנשים היוצאות" וכו' הוא בענין פ"ר שהוא דין על הנשים היוצאות, משא"כ דין ערוה בשער לק"ש הוא לא דין על הנשים היוצאות

אלא הוא דין שאסור אפילו לבעלה לקרות ק"ש כנגד שיערה, ואי קאי הש"ג ארה"ר מה ענין "ערוה" לרה"ר? והיה צריך לסיים בלשון שתואם למה שפתח בתחילת דבריו – והיה לו לומר ד"פרועת ראש" דקאמר לא הוי

שאלה אי שרי לקרות ק"ש כנגד פא"נ. וכן מוכח מהד"מ שהש"ג איירי גם לענין ק"ש, [שמביא את הש"ג בשני מקומות – בסי' ע"ה לענין ק"ש, ובסי' ש"ג לענין גילוי הפא"נ, וכן – בהגהת הרמ"א סי' ע"ה סעיף ב' מביא את דברי הש"ג לענין ק"ש, כמו שיובא בע"ה לקמן בפרק י']. ועיין לקמן פרק י"א ששם מיושב ומבואר גם באופן ששני הטעמים – פ"ר וערוה – הם על נדון לבישת הפא"נ מלבד נדון דק"ש.

(ב) הש"ג מבאר באריכות שרק "שער הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער" שייך ביה "שער באשה ערוה" אבל "שיער המכסה שיערה אין כאן משום שער באשה ערוה". מדבריו אלו רואין בהדיא שמחדש לנו שפא"נ אינה ערוה כשיער משום שרק שער הדבוק ממש אסור, אבל לא פא"נ, ואינו מתיר פא"נ משום שדרכה להיות מגולה ברה"ר (ככתולות וכשער חוץ לצמתן) דבכהאי גוונא אפי' שער מותר, – וצריך להבין מה הוא צריך לכל זה, דכל עצם הנדון, אם יש בפא"נ איסור "שער באשה ערוה" או לא, אינו מובן (אי קאי הש"ג ארה"ר), דהרי הש"ג טוען שלא יתכן שמכסים הפא"נ, ולעיל נתבאר שדין ערוה הוא רק במקום "שדרך לכסותו" (כמבואר בראשונים). וא"כ אין לכאורה שום צד של הוה אמינא שיחול על פא"נ דין של שער באשה ערוה לדעת הש"ג, כדין כל שער שדרכה לגלות [בתולות, או חוץ לצמתה]?

והרי דבר פשוט הוא בכל דבר שנידון בפוסקים אי הוי "ערוה" או לא, הדבר ברור – שהנידון הוא דבר שדרכו להיות מכוסה, דבדבר שדרכו להיות מגולה אין מה לדון בו דפשיטא שמותר כנ"ל.

(ג) ועוד יש להבין, (אפי' אם לא היה הדין שדבר שדרכו לגלות מותר לקרות ק"ש כנגדו) שאם יש כבר ראיות מפורשות בהדיא שאין איסור פ"ר בפא"נ ברה"ר, ממילא פשיטא הוא שגם אין בפא"נ דין ערוה לק"ש, דמאותו טעם שלענין איסור פ"ר פא"נ אינה כשיער, מאותו טעם עצמו צריך שלא יהיה איסור ערוה בפא"נ, – וק"ו הוא, שאם באיסור פ"ר שהוא מדאורייתא אינו כשיער ואינו אסור אפי' מדת יהודית, דהיינו שלא רק שיווד דרגה אחת מאיסור דאורייתא לאיסור דת יהודית אלא לגמרי מותר, ק"ו ב"ערוה" שבשער ממש אסור רק מדרבנן, פשיטא שדין פא"נ אינו כשיער ומותר לגמרי שיווד רק מדרגה אחת, – ולפי כל הנ"ל תמוה מאוד – מהו כל האריכות בענין "שער באשה ערוה" אחרי שיש לו כבר ראיות מפורשות שאין בפא"נ משום איסור פ"ר?

(ד) וביותר קשה דהש"ג לא היה צריך להזכיר כלל אפי' בתיבה אחת ענין "ערוה" – אלא היה צריך לייחד הדיבור אך ורק על ענין "פריעת ראש", לחדש הלכה שפאה נכרית אין בה משום "פריעת ראש", –

מוגן שלמי הגבורים והרמ"א והמוגן אברהם

צורות ודוגמאות של שער אשה ממש, שהן פחותות וגרועות ביפין מפא"נ ז', ופשוט הוא – ששום אשה לא תלבש פא"נ שאינה דומה כלל לשער ושאינן בנמצא שערות בדוגמא זו, ותלך באופן משונה מכל הנשים שבעולם.

פרק ט

ישוב וביאור דברי בעל שלמי הגבורים בענין שער באשה ערוה

הנה לפי דברינו בפרק ו', שהש"ג קאי רק אחר, וברה"ר פשיטא ליה שפא"נ אסורה במגולה, והלכו שם רק במכוסה וכדחזינו במתניתין דשבת כנ"ל בפ"ו וכמבואר שם ב"שנות אליהו" מיושב הכל בטוב טעם ודעת, – דהש"ג דן על שני עניינים, פ"ר וק"ש, [דק"ש בבית ובחצר הוא, כמו שכתב היד אפרים סי' ע"ה ע"ש ועיין לקמן פרק י"א יבואר בע"ה שהוא דן גם על ענין שלישי] שנוסף לנדון אם מותר לצאת בפא"נ בחצר (לדעת הסוברין ששער אסור בחצר כנ"ל), עמדה לפנינו עוד שאלה למעשה אם מותר לקרות ק"ש כנגדה (וגם שלא תהא מכשילה את בעלה באמירת דברים שבקדושה כנגד ערוה כמו שכתב החפץ חיים בגדר עולם פ"ב וז"ל: "דע עוד דמלבד איסור פרוע ראש יש עוד ענין אחר שמחמת זה צריכה להיות שעה מכוסה אפילו בביתה וכו' דאל"ה אסור אפילו לבעלה לומר שום דבר קדושה נגדה וכו'". וז"ל שם בפרק ו': "... ואפילו אם הולכת פרועת ראש רק בביתה לבד ולא בשוק עכ"פ היא מקלקלת בזה לכל דבר קדושה שהוא אומר בעודו בחייו דהיינו כפי הרגל כל איש ואיש בביתו להתפלל ולברך המוציא וברכת המזון וכל הברכות ולקרות בתורה וקשה מאוד ליהזר כשאשתו הולכת בביתה פרועת ראש שלא לומר שום דברי קדושה נגדה וכו'". ומבאר הש"ג למעשה אם מותר לקרות ק"ש כנגד פא"נ, שהרי ברה"ר הפא"נ מכוסה היא כנ"ל והוי כמו שיער בבית ובחצר לשיטת התוס' והראשונים שסוברין שבחצר הלכו בפריעת הראש (כדלעיל פרק א') ומ"מ אסור לבעל לקרות ק"ש כנגד שער אשתו כמבואר במ"ב סי' ע"ה סק"י וז"ל: "ואפילו אם אין דרכה לכסותו רק בשוק ולא בבית ובחצר מ"מ בכלל ערוה היא לכו"ע אפילו בבית ואסור שם לקרות נגדה אם נתגלה קצת מהן". וכן הוא שם בביאור הלכה וז"ל: "ואפילו בביתה ובחדרה אסור לכו"ע לקרות כנגדה הואיל דדרכן לכסות בשוק אית ביה משום הרהורא והוי ערוה, כן פשוט למעיין וכ"כ הי"ד אפרים", – ועל זה קאי הש"ג ומבאר שאעפ"כ [שהפא"נ ברה"ר מכוסה היא] מותר בק"ש כנגד פא"נ משום "דשער באשה ערוה דקאמר, לא הוי אלא בשער הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער, אבל שיער המכסה שעה אין כאן משום שער באשה ערוה", – משום שרק שער ממש שהוא "גוף" אסור בק"ש, ולא מה שאינו "גוף".

"גוף" [משא"כ "שער המכסה שעה" [דהיינו פא"נ] לא הוי "גוף", – או אולי כוונתו, שהוא למד בסברת הרא"ש [שאע"פ שמתיר בקול אסור בשער דלא כרמב"ם שמתיר בשניהם שאינם "גוף"] שגם לרא"ש אסור לק"ש רק מה שהוא בגדר בשר דבעינן "גוף", ולכן מקיל הרא"ש בקול שמותר בק"ש, ומה שהרא"ש אסור בשיער היינו משום "שהבשר נראה עם השיער" ושייך ע"י זה להכלל בתואר "גוף", ולרמב"ם באמת גם שער מותר בק"ש משום דלא הוי בשר "גוף", – אבל לענין פ"ר, צריך מאד להבין דבריו בזה, וכי יעלה על הדעת שענין "להתנאות" הוא מ"הבשר שנראה עם השיער", – והלא כל הענין של "להתנאות" הוא דהשיער מייפה אותה כידוע [וכדמפורש ב"גדר עולם" לחפץ חיים פרק ד' "שהיצר מסייתה ללכת פרועת ראש 'לייפות את עצמה' לפני בני אדם ולהתקשט בשערותיה" וכו'. ובש"ת חת"ס או"ח סי' ל"ו "שיבחה בצניעות שהרי אותן שערות 'המייפות אותה' אם היו מגולין, מ"מ מתכסין הן מבעד לצמתן". וביעב"ץ (ח"א סי' ט' ובחידושי לנייר כח): "לפי שהשער נוי הוא לאשה כדבר הכתוב בשיר השירים". ובבעל הטורים בפ' יפ"ת (דברים כא, יא) "וגלחה את ראשה – לפי שהטיבה ראשה לפתותך". וע"ע באבן עזרא (במדבר ה' לא) ואשה שלא תתקן שער ראשה וכו']. וברור לכל שהשער הוא המייפה אותה ולא הבשר שנראה עם השיער, וא"כ הפא"נ מייפה אותה בדיוק כמו השער, – וכידוע! וכנ"ל בסוגיא דניזיר, שאין הבעל יכול לטעון "אי אפשי באשה מגולחת" ואני רוצה בשער טבעי "הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער" [אע"פ שאפי' בכחילת עינים ובגד רקמה יכול להפרך], משום שעונים לו "אפשר בפא"נ", – דהיינו שהפא"נ מייפה אותה כמו השיער, וכדכתב ב"תורת שבת" סי' ש"ג (על הסוגיא הנ"ל) וז"ל: "... וש"מ דנראית ממש כהולכת בשיער עצמן, דאל"כ עוד יכול לומר א"א באשה מגולחת שעין בעין נראה דמגולחת היא, אלא ש"מ דנראית ממש כשיער עצמן...". ע"ש. ולפי כל זה יוצא, שלגבי איסור פ"ר, פא"נ ושערותיה שוין הן.

ואפילו אם פא"נ של אשה מסוימת אינה דומה ממש לשערותיה הטבעיות דהיינו, שיש הבדל מהותי בין שערותיה ממש לפא"נ שלה, – מ"מ, האיסור דפ"ר שאסרה התורה, אינה לכל אשה ואשה בדוגמת שערותיה שלה דוקא, אלא התורה אסרה שער של כל הנשים שבעולם, שיש בהן כל מיני דוגמאות וצורות של שער וכשם שפרצופיהן אינן וכו' כך שערותיהן וכו', – וא"כ אפי' אם הפא"נ של אשה מסוימת אינה ממש כשערותיה עצמה, מ"מ דוגמא זו של פא"נ שלה גם אסור, דנכלל בהאיסור שהתורה אסרה באופן כללי כל מיני דוגמאות של שיער נשים שבעולם, [וברור, שנמצא גם

(ח) **בפיו** דבריו כתב "ולכשתעיין סוף פ"ק דערכין ופ' מי שמתו דף כ"ה בדברי רש"י שם ובדברי הרא"ש תמצא דאין איסור בשער אשה משום ערוה אלא במחובר לבשרה וגם שהבשר נראה עם השער כדאוקימנא, – ועוד הארכתי בזה בחידושי בס"ד עכ"ל, – אנו רואין שכאן הוא מדקדק וכותב "ולכשתעיין" וכו' "תמצא" וכו', – שמלשון זה משמע שאין הראיה מפורשת בהדיא כמו שכתב בראייתו משבת "ומשמע להדיא שמוותרות בנו"י להתקשט בהן", וכן בראייתו מערכין כתב "דע"כ וכו' היו מתקשטות בפאות ההם" וכו' "אלא פשיטא דמיירי שהולכות בשערות מגולות", – ששם כותב בלשונו, שראיותיו מכריעות והן מפורשות בהדיא, אבל מלשונו כאן משמע שאין הראיה מפורשת, אלא צריך לעיין למצוא את הראיה, וכן בסיום דבריו הוסיף "ועוד הארכתי בזה בחידושי בס"ד", – ומאוד תמוה – מה צריך לכל זאת, דאחרי שמביא שני ראיות מפורשות בהדיא משבת וערכין שהלכו פא"נ ברה"ר במגולה כנ"ל, מה צריך עוד לראיות עם עיון שאין בפא"נ משום "ערוה", ומה עוד צריך להאריך בחידושיו? הלא לדין פ"ר יש לו לש"ג ראיות מפורשות משבת ומערכין כדכתב "ומשמע להדיא" וכו' "דע"כ" וכו', – ולדין ק"ש ג"כ מפורש בכל הראשונים דדבר שדרכו להיות מגולה מותר בק"ש כנגדו לכתחלה, וא"כ פשיטא הוא שמוותר, שאין בפא"נ שום חשש של "ערוה", וגם בשיער ממש מותר כהאי גוונא!

וביותר (אפי' אם לא היה הדין שדבר שדרכו לגלות מותר לקרות ק"ש כנגדו) – שאם בדין פ"ר שהוא מדאורייתא, פשיטא ליה לש"ג שפא"נ אינה כשיער ומותר לגמרי אפי' מדת יהודית, ק"ו לדין "ערוה" דרבנן! ומאי האי דקמן?

ומכל הנ"ל נוצר ומתקבל הרושם שכל אריכות דבריו אלו הן רק על דין "שער באשה ערוה" לק"ש, משום שבאמת על דין פ"ר שטעמו משום "פריצות" לא שייך לומר דברים אלו כנ"ל, – ורק לענין "ערוה" דשייך ביה לומר שרק "גוף" ממש אסור, לפי"ז מובנים דבריו שרק "שער הדבוק לבשרה ממש" אסור ולא פא"נ.

ומה שכתב "ונראה גם בשרה עם השיער", – לענין ערוה דק"ש – אפשר אולי לפרש שכוונתו, דע"י זה שנראה בשרה וכו' ידע הבעל שנתגלה שעה ממש שזה "גוף" ואסור בדבר שבקדושה, ואם אין נראה בשרה וכו' ידע שזה פא"נ ומותר לקרוא דבר שבקדושה משום שזה אינו "גוף" [דלענין פריעת ראש [וארה"ר קאי] צריך להבין, דאין יבחינו אינשי דעלמא אם נראה בשרה עם השיער או לא, והלא לכו"ע אסור להסתכל בשערה ובבשרה הנראה עם השער? – או דכוונתו הוא שכשנראה בשרה עם השער ממילא זה "גוף", [והוי דינו כמו בשר שהוא

בהלכה

[שהוא מרא דשמעת' דשער ודאצבע קטנה] הוא באמת דגם בשער אסור להסתכל אע"פ שאינו "גוף" כמו אצבע קטנה (וכדלעיל פרק ד' בדברי הרמב"ם), ורש"י מפרש דערוה דשער הוא גם לדין ק"ש ולא רק להסתכל, — כדכתב בחידושי הגר"א שדעת רש"י היא כדעת הרא"ש, ולפי כל זה, (והש"ג ג"כ היה לו גירסא זו ברש"י כהגר"א, ועיין בקטע הסמוך, וממילא לפי"ו) ראיית הש"ג מדברי רש"י היא כראייתו מדברי הרא"ש כנ"ל ואתי שפיר טובא.

ולפי זה, הסדר בפירוש רש"י אינו כסדר הגמרא, שבגמרא הסדר הוא: טפח, שוק, קול, שער, ובפירוש רש"י הסדר הוא (לפי גירסא זו): טפח, שער, שוק, קול, [וצ"ל שאולי המדפיסים שהדפיסו לפי הגירסא "שוק" סידרו הסדר ברש"י לפי סדר הגמרא, אבל לפי גירסת ה"ח"ס ר"ד שהבאנו לעיל בפרק ז', — וכן מצאנו ב"ספר הפשוטים" לבעל שלטי הגבורים והעין משפט, (בכתב יד הנמצא תחת ידינו) מופיע ג"כ הגירסא בגמרא זו לפי סדר זה טפח, שער, שוק, קול, וכן הוא בכ"י מינכן — ואתי שפיר טובא, שלש"ג ג"כ היה הגירסא ברש"י "שער" במקום הנדפס אצלנו "שוק", וכדכתב הגר"א].

ולפי הנ"ל ראיית הש"ג מערכין ומברכות הם ראייה אחת, שמערכין הראיה היא שפא"נ אינה "גוף" ממש, ומברכות הראיה היא שבדין ק"ש אנו מקילין שדבר שאינו "גוף" ממש כגון קול מותר בק"ש (אע"פ שאסור לשמוע קול הערוה) וה"ה בפא"נ שאע"פ שאסורה ברה"ר מדין פ"ד — מותרת היא לדין ערוה דק"ש, מכיון שאינה עצמיות ה"גוף". [ובזה נתיישבו הערות ה' ר'.

ויצויין, שמה שהשלטי גבורים מאריך בראיות להתיר פא"נ לדין "ערוה" לק"ש, פשוט לו לישועות יעקב בסי' ע"ה מסבא, (ה"שער הציון" שם ס"ק כ"א מציון לעיני בו, ע"ש שינוי הלשון ב"שער הציון" בין מה שציון "באר שבע" בסתם לבין מה שציון לישועות יעקב שכתב "ועיין בישועות יעקב", אולי כוון לזה שלבאר שבע אסור גם בק"ש (עיין עטרת זקנים ופרי מגדים ומשנה ברורה שם) ולישועות יעקב מותר, שאע"פ שהישועות יעקב סובר שם שפאה נכרית ברשות הרבים אסורה מדאורייתא, מ"מ בק"ש מתיר לגמרי מסבא דאינו "גוף" ע"ש. ולפי"ז אפי' לראשונים ש"ל שגם קול אסור בק"ש, וא"כ אין ראייה מקול, מכל מקום אפשר דפאה נכרית מותרת לדידהו מסבא פשוטה כנ"ל בישועות יעקב].

וישועור דבריו על מס' ערכין הם כך: — דבתחילה הקשה מערכין "דכגופה

היא" וכו' — (ועיין מנחת חנוך מצוה רס"ג סוף ס"ק י"א) והקושיא היא גם על דין פ"ד בחצר (דאם כגופה היא צריכה להיות פא"נ אסורה גם בחצר כשער, כמבואר באריכות בפרק ו' אות ג'). וגם על דין ערוה לק"ש (דאם כגופה היא תהא אסורה גם בק"ש), — ומתוך הש"ג מ"מ לא נאסר בשביל כך לצאת בה וכו' דע"כ היו מתקשטות וכו' אלא פשיטא שהולכות בשערות מגולות, ותירוץ זה הוא רק לענין פ"ד, דאם יש ראייה משם שהלכו בחצר בפא"נ מגולה, אין מזה שום ראייה שמתור בק"ש כנגדה (דהוי כמו לתוס' והראשונים, שהלכו בשער מגולה בחצר ואסור בק"ש), ואח"כ מסיים "ולכשתענין בספ"ק דערכין ופרק מי שמתו וכו' תמצא דאין איסור בשער אשה משום ערוה וכו'", שיש ראייה משם גם לדין ק"ש וכנ"ל.

לפני בני אדם" וכו', ומבואר כ"ז ברש"י בכתובות (עב. ד"ה אזהרה) שיסוד איסור פרוע ראש נלמד מהא דנענשה הסוטה על שגילתה ראשה "להתנאות על בועלה". וממילא לגבי זה שוה פאה נכרית לשערותיה ושתייהן מייפות אותה בשוה! והוי אותה פריצות, וכמובן לכל מהמציאות היום יומית, — משא"כ לגבי דין ערוה, אין הנדון מה שהשער מייפה את פניה, שהרי מותר לקרות ק"ש כנגד פניה וידיה המגולין, דהן דברים שדרכן להיות מגולין, אלא הנדון הוא על עצם השער (שלא יקרא כנגדו ק"ש), ולגבי דין זה ודאי שפא"נ אינה עצמיות ה"גוף" ולא חל עליה שם ערוה כנ"ל. [ובזה נתיישבו הערות א' ב' ג' ד' ח'].

וראייתו מערכין ומברכות ומדברי הרא"ש וכו', אולי אפשר לפרש כוונתו כדלהלן:

דהנה בברכות מפורש בגמ' ארבעה דברים, — טפח, שוק, קול, שער, — והרא"ש אוסר בטפח ושוק ושער גם לק"ש, ובקול הוא מתיר לק"ש, — וס"ל לש"ג דהביאור בדבריו הוא משום דבדין ערוה לק"ש בעינן דוקא "גוף" (ושער נכלל בכלל "גוף" דיש בו ממשות) אבל קול דאין בו ממשות אינו "גוף", — וא"כ רואין בסברת הרא"ש שדבר שאינו עצמיות הגוף ממש, מקילין בו לדין ק"ש, ובערכין אנו רואין שפא"נ אינה כשער ממש, שבשער אינו מועיל אמירת תנו שערי לבתי (שלא יחול על השער איסור הנאה דמת) ובפא"נ כן מועיל אמירת תנו וכו', ולפי"ז, כמו שאנו רואין בברכות שבדבר שאינו עצמיות הגוף כגון קול ס"ל להרא"ש שמתור בק"ש, א"כ גם פא"נ שרואין בערכין שאינה עצמיות הגוף מותרת ג"כ בק"ש.

ומה שהביא ראייה מדברי רש"י שם אולי כוונתו, דהנה לעיל פרק ז' הקשינו על מה שפירש"י "שוק באשת איש ערוה, להסתכל וכן באשתו לק"ש", — דמה מכריח לרש"י לפרש שרב חסדא משמיע לנו גם איסור הסתכלות בשוק, והלא זה ידעינן כבר מ"אצבע קטנה" וכו', ע"ש, — ולפי מה שכתב בחידושי הגר"א מתורצת קושיא זו להפליא, וז"ל במס' ברכות דף כ"ד ע"א: "שוק באשה ערוה. פי' אפילו פחות מטפח ומה שכתב בפירש"י בד"ה ערוה להסתכל כו' [משמע שקאי על שוק] טעות נפל ברש"י וצ"ל שער במקום שנדפס שוק, והכי פירושו [דקאמר קול באשה ערוה כו'] ובתרי הכי אמר שער באשה ערוה, והוה אמינא דערוה דשער הוא כמו קול דאמר קודם לזה (עיין רא"ש מה שכתב על קול כו' ועיין ביאורו סי' ע"ה ס"ק ח') לכך פירש רש"י דערוה דשער הוא כמו טפח באשה ערוה להסתכל [וכן באשתו ולק"ש]. עכ"ל.

ולפי דברי הגר"א שהגירסא ברש"י היא "שער באשה ערוה להסתכל וכן באשתו ולק"ש", מתורצת להפליא הקושיא הנ"ל, שדין הסתכלות בשער לא ידעינן מ"אצבע קטנה", והחידוש של רב ששת

ואתי שפיר טובא מה שצריך היתר לדין "ערוה" לק"ש.

והנה לענין איסור "פרועת הראש" ברה"ר ס"ל לש"ג שפא"נ אסורה מדאורייתא כשער ממש (כנ"ל פ"ו אות ד' ד"ה ובסיכום) משום דאה"נ דלטעמא ד"פריצות" היינו הך כנ"ל, ולכן אינו כותב תורף דבריו לחלק בין שער לפא"נ לענין פ"ד, ומה שבחצר יש חילוק בין שיער (שאסור) לפא"נ (שמותר) זה לא משום שלענין "דת משה והיהודית" יש הבדל ביניהן, אלא משום שבשער נהגו ובפא"נ לא נהגו (כנ"ל באריכות פ"ו אותיות ג' ד'), ורק לענין ערוה הוא מאריך שרק "גוף" אסור ולא פא"נ שאינה "גוף" כנ"ל.

והא דהקדים "ערוה" ל"פ"ד" — חוץ ממה שלדברינו, ענין "ערוה" לק"ש שהיא איסור דרבנן הוא יותר חמור מענין דת יהודית שהיא רק מנהג "שנהגו בנו"י ואע"ג דלא כתיבא" (רש"י בכתובות ע"ב). — "הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל" (רמב"ם אישות כד יב, טו"ש"ע אבה"ע קט"ו ד) גם — כוונתו בזה להסביר ולהטעים מה שהביא ראייה מהמשנה דשבת ש"משמע להדיא שמותרות בנו"י להתקשט בהן", דהיינו שאם אנו רואין במשנה שהיו מתקשטות בפא"נ בחצר, ממילא שמעינן מזה דרק על שער קבלו ולא על פא"נ, וזה גם כוונתו במה שסיים "וגם לא משום פרועת ראש", שהלא מדאורייתא פ"ד בחצר מותר, ומדת יהודית על שער קבלו לאסור, ועל פא"נ לא, דלכאורה צריך להבין שאם ברה"ר לענין פ"ד דדת משה פא"נ היינו הך כשער כנ"ל, למה לא קבלו לאסור עליהן בחצר גם פא"נ, וכתבנו לעיל פ"ו אות ג' דהיינו משום שהשאריו קישוט זה שלא יתגנו וכו' עיין לעיל באריכות, ולכן הקדים כאן הש"ג ענין "ערוה", — להסביר ולהטעים, שמכיון שיש כבר חילוק בין שער לפא"נ בדין "ערוה" לק"ש, [דהיינו שיש כבר באיזה ענין הבדל ביניהן] ולכן גם בנות ישראל קיבלו קבלתן רק בדבר שיש בו גם גדר "ערוה" דהיינו שער — ולא בדבר שאין בו גדר "ערוה" דהיינו פא"נ, כדי להשאיר קישוט זה שלא יתגנו וכו'.

ולפי כל זה יוצא חילוק בין דין "פרוע ראש" לדין "ערוה", דבפ"ד ס"ל לש"ג שפא"נ אסורה כשערותיה, ורק בחצר יש היתר מיוחד מכיון שלא קבלו על עצמן שם איסור (ואפי' שם הוא צריך ראיות להתיר), ולעומת זאת דין ערוה אינו שייך בפא"נ. ויסוד החילוק בין שני דינים אלו הוא פשוט: — דלגבי דין פרוע ראש שיסודו הוא "פריצות", הנדון הוא לא על השער מצד עצמו ובפני עצמו, אלא על זה שהשער מייפה אותה, שזה כל תפקיד השער לייפות את תואר האדם וכהסברת "החנינוך" במצוות גילוח דנזיר (מצוה שעד) דהעדר השער "יפסיד תואר בני אדם" ע"ש. [וכמש"כ בשו"ת חת"ס (או"ח סי' ל"ו) לגבי דין פ"ד — "שיבחה בצניעות שהרי אותן שערות המייפות אותה" אם היו מגולין, מ"מ מתכסין הם מבעד לצמתן", וכ"כ הח"ח בגדר עולם (פרק ד') שהיצר מסיחה ללכת פרועת ראש לייפות את עצמה

ומכל זה נוסף עוד נדבך והוכחה שהש"ג קאי רק אחצר, וברה"ר הפא"נ מכוסה היא, שלפי"ז יש הוה אמינא שאסורה בק"ש דהוי מקום מכוסה – ולכן הוא מאריך כל כך בדין שער באשה ערוה, – אבל אי קאי הש"ג ארה"ר פשוט מאוד שפא"נ מותרת בק"ש, דגם שער אם מגולה הוא (כבתולות, ושער חוץ לצמתן) מותר לכתחלה בק"ש, והש"ג אינו מתיר מטעם שדרכה להיות מגולה, אלא מאריך ומסביר שכל ההיתר הוא

משום שפא"נ אינה כשיער, – ורק שער הדבוק לבשרה יש בה משום שער באשה ערוה, אבל פא"נ שאינו דבוק לבשרה אין בה משום שער באשה ערוה ולכן מותרת בק"ש. **ובכלל** (אי קאי הש"ג ארה"ר) לא מובן כל האריכות שלו בנדון "שער באשה ערוה", שאם בדין פ"ר שהוא מדאורייתא, פשיטא ליה לש"ג שפא"נ אינה כשיער ומותר לגמרי אפי' מדת יהודית, ק"ו

פרקי

דברי הדרכי משה והרמ"א וההערות שעליהם

[מאותו טעם עצמו] לדין "ערוה" דרבנן, כמבואר לעיל באריכות.

ובה מבוארין ומיושבין בסיעתא דשמיא כל דברי הגאון מו"ר יהושע בעז בעל שלטי הגבורים והעין משפט, וסרו כל הקושיות, ותמו כל התמיהות, ואין שום מחלוקיות – וכל הפוסקים, שפה אחת מדברים, לעבוד את ה' אלקים, לטוב לנו כל הימים. אמן כן יהי רצון.

משמיט לגמרי אע"פ שהש"ג כן מזכירו בהדיא בדבריו. וצע"ג.

3. הד"מ נקט בלשונו ומותר לאשה נשואה "לגלות" פאה נכרית שלה וכו', ומלשון זה משמע שמן הסתם הפא"נ מכוסה וע"ז נופל הלשון מותר "לגלות", [וכמו שכתב הכ"מ (פ"ג מק"ש הט"ז מובא לעיל פ"ז אות ה' ע"ש) ד"מגולה" שכתב הרמב"ם "היינו דוקא ממקום מכוסה שבה ולישנא דמגולה דייק הכי", וכ"כ בב"י (ארו"ח סי' ע"ה מובא להלן) "דלא שייך לומר מגולה אלא במקום שדרכו להתכסות". - ועי' ב"ק ג. דכל הלימוד של שן המזיק הוא מהכתוב כאשר יבער הגלל, ופרש"י: "הגלל היינו שן שפעמים מגולה ופעמים מכוסה". וע"ע ברש"י שם עמוד ב' ד"ה איגליין]. וא"כ קשה מאד דהא דהא הש"ג שולל מכל וכל שיש צד לומר שהפא"נ מכוסה, וכל ראייתו נשענת על סברא זו שאין לומר שהפא"נ מכוסה, כנ"ל. וא"כ הד"מ הוא ממש היפך סברת הש"ג?

4. עוד יש להעיר שהמלה "רה"ר" אינה מופיעה גם כאן בדברי הד"מ (וכמו שצינינו לעיל פ"ה הערה ד' גם על דברי הש"ג ע"ש).

5. עוד תמוה שהד"מ לא מזכיר כלל ענין "יצאה", והרי הוא מעתיק את דברי הש"ג שבדבריו כן מופיע לשון זה ["היוצאות", "לצאת"] ודוקא דבר זה שהוא ביסוד ושורש הדברים, הד"מ משמיטו.

6. גם צ"ב, דהנה הטור כאן מביא ההלכה הנזכרת במשנה בשבת שרק בחצר מותר לצאת בפא"נ בשבת, והנה לפי דברי הד"מ הנ"ל יוצא שגם לרה"ר יהיה מותר בשבת לצאת בפא"נ דהרי אין חשש שתשלוף, (כמבואר לעיל פ"ד באריכות)?

7. עוד צריך להבין, (וכן העיר בשאלת יעבץ חלק ב' תשובה ז', עי"ש) מה שייכות דברי הד"מ כאן לטור בס"י ש"ג בהלכות שבת, והלא מקומו באה"ע סי' כ"א (או קט"ו) דשם נכתב דין פרוע ראש, ואילו שם אין הד"מ מזכיר דין זה כלל?

8. הרמ"א (ברכות סי' ל"ז דף כד.): א"ר יצחק טפח באשה ערוה... ודבר שרגיל להיות מכוסה באשה... אמר שמואל קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב פירוש לשמוע ולא לענין ק"ש. אמר רב ששת שער באשה ערוה **בנשים שדרכן לכסות שערן** אבל בתולות

(א) **הטור** בה"ל שבת (ארו"ח סי' ש"ג) כתב: "ויוצאה בחצר בכבול ובפיהא נכרית, פירוש קליעת שער שקולעת בתוך שערה, אבל כל שאר הדברים שאסורה לצאת ברה"ר אסורה לצאת בהן גם בחצר", ע"כ. - היינו, שרק כבול ופאה נכרית שאסורין **לצאת בהן בשבת ברה"ר** מותרין בחצר, אבל כל שאר הדברים שאסורה לצאת ברה"ר אסורה לצאת בהן גם בחצר.

וכתב ע"ז הד"מ שם (אות ו') וז"ל: "מצאתי כתוב בהגהות אלפסי החדשים [=שלטי הגבורים] ומותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה לא שנא אם היא עשויה משערותיה או משער חברתה דאין שער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה המדובקים בבשרה אבל לא בתלושין עשויות לכסות שערותיה האחרות אע"ג דעבדה לקישוט שתהא נראית בעלת שיער", ע"כ. ודבריו צריכים ביאור (אי קאי ארה"ר):

1. דהנה הש"ג מביא בדבריו לגבי פא"נ שני עניינים: – (א) שאין בה דין "שער באשה ערוה" דמסכת ברכות, – (ב) "וגם לא משום פרוע ראש" דמסכת כתובות. וכבר ציינו לעיל (פרק ה' הערה א') דלענין מה שמתחיל בדבריו "היתר לנשים היוצאות בפא"נ וכו', לכאורה שייך להביא רק את הענין של פ"ר דמסכת כתובות, ולא שער באשה ערוה דמסכת ברכות, וביארנו שם שלכאורה צ"ל שמה שמזכיר ענין שער באשה ערוה על כרחך אין כוונתו לענין היתר לבישת הפא"נ, אלא לענין היתר לקרות ק"ש כנגד פא"נ, כמבואר הכל לעיל ע"ש, - וא"כ כאן בס"י ש"ג שהד"מ מבאר את הדין ש"מותר לגלות פא"נ וכו', ולא איירי בדין היתר לקרות ק"ש כנגד פא"נ, לא מובן כלל מה שמסיים "דאין שער באשה ערוה וכו'" דמה ענין שער באשה ערוה לענין לגלות פא"נ ברה"ר?

2. גם תמוה מאוד שהיה צריך להביא בסיום דבריו שאין בפא"נ "משום פרוע ראש" דמסכת כתובות שמחמת זה הוא כל ההוה אמינא, לאסור פא"נ ברה"ר מדין פ"ר ד"ופרע את ראש האשה", והוא לא מזכיר זאת כלל, וזה פלא גדול שדוקא ענין ערוה שאין לו שום שייכות לענין פ"ר הוא כן מביא, וענין פ"ר שזהו עיקר הנדון כאן הוא

שדרכן לילך פרועות מותר לקרות כנגדן. עכ"ל.

תוס' הרא"ש (ברכות דף כד.): - טפח באשה ערוה פ"י מה שרגיל להיות מכוסה באשה אי הוי טפח ממנו מגולה הוי ערוה.

שער באשה ערוה. **בנשים נשואות שדרכן לכסות שערן** אבל בתולות שדרכן לילך פרועות ראש מותר לקרות ק"ש כנגדן.

טור ארו"ח [סימן עה]: - ... ושער של אשה שדרכה לכסותן אסור לקרות כנגדן, אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר, עכ"ל.

ד"ל הב"י שם: ... והרא"ש כתב ג"כ אהא דטפח באשה ערוה דוקא בדבר שרגיל להיות מכוסה באשה וכו'. ומ"ש רבינו אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר כ"כ הרא"ש והמרדכי והגהות מיימון וכו'. וז"ל הרמב"ם בפ"ג מהלכות ק"ש כל גוף האשה ערוה לפיכך לא יסתכל בגוף האשה כשהוא קורא ואפילו אשתו ואם היה מגולה טפח מגופה לא יקרא כנגדה, עכ"ל. והשמיט קול ושער משום דמשמע ליה דלשמוע ולהסתכל קאמר ולא לענין ק"ש וכמו שכתב הרא"ש בקול, ודקדק לומר אם היה "מגולה" טפח מגופה לרמוז למה שנתבאר בסמוך ידידיה ופניה וכל מקום שאין דרך לכסותו שרי "דהא לא שייך לומר מגולה אלא במקום שדרכו להתכסות" ולענין הלכה נראה דנקטינן כדברי הרמב"ם ומיהו טוב לזהר לכתחילה ממראית שער ומשמיעת קול זמר אשה בשעת ק"ש, עכ"ל.

וכתב ע"ז הדרכי משה (שם אות ב'): "ולוי נראה דאף בלא זהירות יש לחוש משום איסורא מאחר דרבים אוסרים, ועיין לקמן סימן ש"ג כתבתי דשערות תלושות שלובשים נשים שתהיה נראה בעלת שער אינן ערוה, וע"ש".

ויש לדקדק בדבריו:

8. מה צריך לכל זה (אי קאי ארה"ר), דהלא מפורש בטור וראשונים שדבר שדרכו להיות מגולה מותר, - וא"כ, אם נלמד דכוונתו כמה שכתב "דשערות תלושות שלובשים נשים וכו'", שהן הולכות בהן במגולה ברה"ר, אם כן, פשיטא הוא שאין בהן ערוה לק"ש, ואפי' בשער ממש מותר באופן זה (אם דרכו להיות מגולה) ולמה תלה ההיתר משום שהן "שערות תלושות" (כמו

בהלכה

ק"ש שהוא יותר קל (מדרבנן, ולרמב"ם מותר אף שער ממש בק"ש), ודין פרוע ראש החמור (מדאורייתא) לא מביא הרמ"א בשו"ע בשום מקום, לא באור"ח (סי' ש"ג) [כמו שמביאו בד"מ], ולא באה"ע (סי' כ"א או קט"ו) [ששם עיקר מקומו]. וזהו פלא גדול!

וי"ש מהאחרונים שמסיקין מזה שבאמת הרמ"א בשו"ע להלכה אינו מתיר פא"ג מגולה ברה"ר מאיסור פ"ר, ורק לדין ק"ש מתיר הרמ"א.

ו"ז ה"חסד לאברהם" (מהדורת אה"ע"ו סי' פ"ז) ... ממילא גילוי שער נכרית אסור מן התורה וכבר בארנו בשו"ת חסד לאברהם סימן פ"ה חיו"ד בארוכה דלחומרא לכו"ע דרשינן טעמא דקרא, ואף שהיקל הרמ"א ז"ל באור"ח סימן ע"ה לענין ק"ש בגילוי פא"ג, נראה ברור דלא היקל רק לענין ק"ש דאין בזה רק איסור דרבנן וגם יש לצרף בזה שיטת הרמב"ם ז"ל שהשמיט בפ"ג מה' ק"ש דין זה שאסור לקרות כנגד שער האשה וכתב בכסף משנה שם דס"ל דלא אמרינן שער באשה ערוה רק לאסור הסתכלות בשערה ... אבל חלילה להתיר לצאת לשוק בפא"ג תדע מדלא הביא הרמ"א ז"ל בהגהותיו דברי הש"ג באה"ע סימן כ"א ששם עיקר דין פריעת הראש באשה אלא על כרחך דכאשר דברנו כן הוא שלא רצה לסמוך להקל בזה לפרוץ גדרן של ישראל דעל כל פנים לא עדיף מדת יהודית שיוצאת בלי כתובה אף ביוצאת בקלתה כמבואר בכתובות שם ועיין בשו"ת באר שבע שם שהאר"ך בזה. - ע"כ כל מה שיש בידו למחות יעשה ולגדור פרוצות ישראל ולמנוע בנות ישראל הכשריות מלצאת בפאה נכרית השומע ישמע והחודל יחדל ואנחנו נקיים. והעובר חטאו ישא. וכל השומעים לדברינו יתברכו מאלקים אמן, עכ"ל.

ו"ז ה"עייב"ן (ח"ב ז'): "... ובד"מ שחיבאו וכו', אף גם זאת במקום שהיה ראוי לו להביאו, לא הביאו - ובשו"ע לא קבעו להלכה כלל לא באור"ח ולא באה"ע"ו שהוא מקומו" וכו' ע"ש. וכן כתב במור וקציעה סי' ע"ה וז"ל: "... ואפשר לומר שגם דעת הג"ה בשו"ע כך היא, שלא התירה אלא לבעלה וכו' [לקרות ק"ש כנגדה ולא לענין פ"ר ע"ש] תדע, דהא לא מיייתי לה באה"ע"ו לא בסי' כ"א ולא בסי' קט"ו", ע"ש. - וכן כתב בשו"ת "חקל יצחק" בסוף סימן פ"א - וז"ל "יש סדר למשנה" (שבת פ"ו מ"ה): ... והרי הרמ"א אע"ג שבדרכי משה העתיק דברי הש"ג מ"מ בהג"ה בשו"ע לא העלה ולא הביאו זה לדינא וכו', ע"ש.

ועיין בספר "גדר עולם" למורנו ה"חפץ חיים" שחיבר על הפירצה שהלכו אז בגילוי הראש גם ברה"ר - ע"ש שבפרק א' כשמאריך באיסור גילוי השיער ברה"ר אינו מביא את העצה שילכו בפא"ג, ולא יכשלו באיסור דאורייתא של גילוי הראש. ורק בפרקים ב' ד' ו' כשמדבר שם בענין ק"ש ואמירת דבר שבקדושה כנגד השיער שם מביא ג' פעמים את העצה שילכו בפא"ג ולא יכשלו באיסור אמירת דבר שבקדושה כנגד הערוה של שיער. - רואים מזה, שאף שהלכו שם בגילוי השיער, כלשונו שם "שהולכות בפרהסיא לעיני הכל בשערותיהן המגולות", ועל זה חיבר כל ספרו "גדר עולם", עם כל זה ע"ש היטב בפרק א' כשזועק מרה על פרצה זו שעוברות על איסור דאורייתא, אעפ"כ לא רצה לתת עצה זו לצאת בפאה, ולקחת על שכמו ואחריותו לילך ברחוב אף בפאה של זמניהם, ואף שעיי"ז יינצלו מליך בגילוי השיער לגמרי, ורק בפרק ב' ובפרק ד' ובפרק ו' כשמאריך בענין שצריכה לכסות שער אף בביתה כדי שלא תכשיל את בעלה באמירת דבר שבקדושה כנגדה, רק לענין זה נתן העצה לילך בפאה נכרית. - והדברים מפליאים.

זו) דרכה לכסות אבל מן הדין מותר, כנ"ל, - א"כ אין זה דומיא למש"כ המחבר בתחלת הסעיף "שער של אשה שדרכה לכסות" דשם הכוונה שאשה נשואה חייבת מן הדין, ואין הכוונה שרק אשה זו (או מדינה זו) דרכה לכסות, אלא הכוונה על כל נשות ישראל הנשואות וכמש"כ ברא"ש ובתוס' הרא"ש בברכות כד. (מובאים לעיל בתחילת אות ב') שמשם העתיקו הטור והמחבר את דבריהם אלו ע"ש. ובדבריהם רואים שהמילים "דרכה לכסות" הם פירוש וכינוי למה שהיא "נשואה" ולכן "דרכה לכסות" מן הדין. (וכמו שמסיימים לאפוקי בתולות שדרכן לגלות מן הדין) והרי יש לנו כלל גדול בש"ס דאמרינן "דומיא". (וז"ל התוס' בקידושין מת. ד"ה אילמא: "... שהיה תופס לדוחק מאחר שהלשונות שוים לומר שאינם בסגנון אחד"). [ועי' שו"ת באר שבע סימן סט "... ופירוש זה עיקר בעיני משום דרישא וסיפא שוים בסגנון אחד... כי זה דרכה של תורה בתנאים ואמוראים והמפורסמות אין צריכין ראייה"].

ובאמת צריך להבין למה כתב הרמ"א בדיוק באותו סגנון של המחבר "אפילו דרכה לכסות" ולמה לא כתב "אפילו אם היא מכסתה". שבלשון זה לא היינו יכולים כלל לחשוב שהוא דומיא דמש"כ המחבר אלא היה משתמע להדיא שמן הדין מותר, רק ש"אם היא מכסתה", או באיזה לשון אחר כיו"ב. - אבל בלשון שכתב "אפילו דרכה לכסות" הרי פשוט לומר שזה דומיא דתחלת הסעיף כדאמרינן בכל מקום כנ"ל.

ואם באמת נלמד משמ"כ "אפילו דרכה לכסות" הוא כן דומיא דרישא, וכוונתו היות וקאי על דברי המחבר שכתב "שער של אשה שדרכה לכסות" היינו אשה "נשואה" ש"דרכה לכסות" מן הדין, "אסור לקרות כנגדו אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר" עד כאן דברי המחבר. ועל זה מוסיף הרמ"א ונקט באותו סגנון של המחבר שפאה נכרית - לא רק בתולה הלוברשת אותה מותר לקרוא ק"ש כנגדה, אלא "אפילו דרכה לכסות" היינו אפילו "נשואה" ש"דרכה לכסות" מן הדין, מותר לקרוא ק"ש כנגדה אם נתגלתה - ובקיצור, מה שכתב הרמ"א "אפילו דרכה לכסות", היינו "אפילו נשואה", ודין זה הוא ראה מפורש בש"ג שכתב כמה פעמים דמיירי בנשואה - ולא נקט כאן בלשון הש"ג "נשואה" ושינה לכתוב "דרכה לכסות" כדי לכתוב בלשון המחבר שיהא דומיא בסגנון אחד. - ולפי זה הרי כתוב כאן איסור ולא היתר. ועי' להלן עוד פירושים בזה.

13. עוד צריך להבין, שבד"מ הביא הרמ"א את שני הדינים - גם לדין ערוה לק"ש (בסי' ע"ה) וגם לדין שמוותר לגלות (בסי' ש"ג), ואילו בשו"ע מביא הרמ"א רק את דין

שכתב בסימן ש"ג, שצ"י פה לעיין שם - וז"ל שם: "דאין שער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה המדובקים בבשרה אבל לא בתלושין עשויות לכסות שערותיה האחרות וכו', ע"ש) - והרי דבר פשוט הוא בכל דבר שנידון בפוסקים אי הוי "ערוה" או לא, הדבר ברור - שהנידון הוא דבר שדרכו להיות מכוסה, דבדבר שדרכו להיות מגולה אין מה לרדן בו דפשיטא שמותר כנ"ל. ואם נלמד שהן הולכות בהן במכוסה ברה"ר [וכדכתב כאן בשו"ע סוף סעי' ב' ע"ש], א"כ - דבריו הם ההיפך הגמור מדברי הש"ג שכתב "ואין לומר שהיו משימות צעיף או מידי על הפאות נכריות וכו'".

9. גם צריך להבין, למה לא הביא כאן את כל דברי שלטי הגבורים (=הגהות אלפסי החדשים), ובסימן ש"ג לא להביאו כלל, - ולמה השאירו לכתבו בסימן ש"ג בהלכות שבת שלכאורה אין שם מקומו כלל, - והלא בשלטי הגבורים מפורש באריכות ענין "שער באשה ערוה" דהיינו דין ק"ש כנ"ל, ולפי"ז כאן הוא מקומו הנכון להביאו לענין ק"ש, שמקור דין ק"ש הוא בסימן זה? ומורגש, שבכוונה הניחו לכתבו בסימן ש"ג, - וצריך להבין מהי הסיבה לזה?

(ג) השו"ע (באור"ח סי' ע"ה סעיף ב') כתב: "שער של אשה שדרכה לכסות אסור לקרות כנגדו אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר. הגה וה"ה השערות של נשים שרגלילן לצאת מחוץ לצמתן (ב"י בשם הרשב"א). וכ"ש שער נכרית אפי' דרכה לכסות (הגהות אלפסי החדשים)". עכ"ל.

10. הנה מה שכתב הרמ"א "אפי' דרכה לכסות" אם נלמד כמו שנראה מקופיא שבאמת מצד הדין מותר לילך בפא"ג מגולה ברה"ר, רק שאם אשה זו דרכה לכסות (או מדינה זו דרכה לכסות), מותר בק"ש אם יתגלה הפא"ג - א"כ הרי זה ממש היפך כל סברת הש"ג, דהש"ג מיוסד על סברא שהפא"ג נועדה לקישוט וכל תכליתה הוא שתראה בעלת שער ולא יתכן שמכסות הפא"ג וזהו כל ראיותיו מכל המקומות בש"ס שמוזכר בהם שהשתמשו בפא"ג - וכמפורש כל זה בהדיא בדבריו, ולפי מה שכתב הרמ"א שהיה מציאות שכיסו את הפאה נכרית, ממילא נפלו כל דברי הש"ג וראיותיו.

11. גם יש להעיר קצת שהרי דין זה כתב בשם הגהות אלפסי [=שלטי הגבורים] והיכן נמצא דין זה כתוב בש"ג שאפילו אם הפאה מכוסה מותר לקרות ק"ש כנגדה, דלכאורה כל המעיין בש"ג רואה שאין בנמצא דבר כזה, שהרי הוא כותב "ואין לומר שהיו משימות צעיף או מידי וכו'", א"כ לא היה כלל דבר כזה שהפאה מכוסה!

12. ועוד קשה, אם נלמד כמו שנראה מקופיא שרק אשה זו (או מדינה

מוגן שלטי הגבורים והרמ"א והמוגן אברהם

וגם הישועות יעקב" בסימן ע"ה מתיר בדין ק"ש ואמירת דבר שבקדושה כנגד פאה נכרית, ואוסר לילך ברה"ר בפא"ג מדאורייתא מטעמא ד"פריצות" ע"ש (וע"ע ב"שער הציון" סי' ע"ה אות כ"א וז"ל "באר שבע ועיין בישועות יעקב" וצריך להבין למה שינה בלשונו ולא כתב "באר שבע וישועות יעקב" או "עייין באר שבע וישועות יעקב" שעל מה שמציין "באר שבע" לא כתב לעיין רק על מה שמציין "ישועות יעקב" כתב לעיין, והיינו משום שהבאר שבע אוסר גם לדין פ"ר וגם לדין ערוה, אבל הישועות יעקב אוסר רק לדין פ"ר ברה"ר מדאורייתא ולדין ערוה הוא מתיר. וכונתו להעיר, דבפנים המשנה ברוהה כתב שהמתירים, מתירים גם לענין שער באשה ערוה לק"ש וגם לדין פרועת הראש, ולהחולקים האוסרים, אסור גם לענין ערוה לק"ש וגם לענין "איסור פריעת ראש", ובשער הציון מציין "ועיין בישועות יעקב" שחלוקים הדינים, לענין ק"ש מותר, ולענין פריעת ראש יש איסור תורה). וכתב החקל יצחק בסימן פ"א [לבאר מה שיש פוסקים שאוסרין פא"ג מ"דת יהודית" ויש פוסקים שאוסרין מדאורייתא] וז"ל: "... דבזמניהם לא היה הפא"ג דומה ממש לשיער של גופה [ולכן אסור רק מדת יהודית] וה"ישועות יעקב" [שאוסר מדאורייתא] מירי באם הוא דומה ממש לשיער של גופה, עכ"ל. ולעיל (פ"ו אות ד') הבאנו בשם הג"ה מוה"ר גדלי' נדל שליט"א שאמר לנו "לדעתי אפי' ווען סיואלט אמאהל נישט געווען קיין איין אוסר וואלט היינט נישט געווען קיין איין מתיר, פרעגט יעדן מיידעלע אין גאס וועט זי אייך זאגן צו ס'איז מותר צו אסור". (לדעתי אפי' אילו בעבר לא הי' אף פוסק אחד אוסר, כיום בפאות של זמננו לא היה אף פוסק אחד מתיר, שאלו לכל ילדה ברחוב ותאמר לכם אם פא"ג מותרת או אסורה). וע"ש מה שכתבנו בדברי המגן גבורים.

פרק יא

ישוב וביאור דברי הדרכי משה והרמ"א

א) הנה, לפי כל מה שנתבאר בפרקים הקודמים בדברי הש"ג - שפא"ג ברה"ר אסורה מדאורייתא כשיער ממש, ושגם בחצר היה צריך להיות דין פא"ג כשיער ממש, וזהו כל הנדון של הש"ג כנ"ל באריכות - מובנים ומאירים דברי הרמ"א והרמ"א באופן חד וחלק, - דהרמ"א למד בפשטות שהש"ג קאי רק אחצר, וככל ההכרחים שמבוארים לעיל, והרמ"א ידע שהתוס' וסיעתו' והטור ס"ל דאין איסור ללכת בפ"ר בחצר, ושהסמ"ג והרי"א ז"ל אוסרין, והש"ג (שהרמ"א מביאו תמיד) מביאם להלכה - וממילא לפי"ז פשוט הוא שקאי רק על חצר וכנ"ל דלא כמהר"י קצניעלניבוגן המובא בבאר שבע שלא היה יכול ללמדו על חצר, משום שסובר דבחצר שער מותר לתחלה ואפי' דבר שאינו הגון נמי לא היה וכמבאר לעיל (פ"ו אות ג') משא"כ הרמ"א למד את הש"ג שקאי רק על חצר כנ"ל, אבל ברה"ר הפא"ג מכוסה היא - ולפי"ז יובנו כל דבריו בפשטות כדלהלן.

ונקדים להביא את מה שכתב הרמ"א (בד"מ אבה"ע סי' קט"ו) בדין שיער בחצר.

דהנה, הטור (אבה"ע סי' קט"ו) כתב וז"ל: ואיזו היא דת יהודית יוצאת וראשה פרוע אפילו אין פרוע לגמרי אלא קלתה

בראשה כיון שאינה מכוסה בצעיף תצא, כתב הרמב"ם אע"פ שמכוסה במטפחת כיון שאין עליה רדיד ככל הנשים תצא בלא כתובה, ודוקא שיוצאת כן ברשות הרבים או במבוי המפולש או בחצר שהרבים בוקעים בו, אבל במבוי שאינו מפולש וחצר שאין הרבים בוקעים בו לא תצא", וכן הטוה בשוק וכו'.

וזה"ל ב"י שם: ומ"ש ודוקא שיוצאת כן ברה"ר או במבוי המפולש או בחצר שהרבים בוקעים בו וכו' בפרק המדיר א"ר אסי א"ר יוחנן קלתה אין בו משום פריעת ראש הוי בה רבי זירא היכא אילימא בשוק דת יהודית היא ואלא בחצר א"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה אמר אביי ואיתימא רב כהנא מחצר לחצר ודרך מבוי וכתבו הרי"ף והרא"ש דאיתא בירושלמי חצר שהרבים בוקעים בו הרי היא כמבוי [מבוי] שאין הרבים בוקעים בו הרי היא כחצר ופי' הר"ן אהא דאמרינן א"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו כלומר א"כ דאמר רבי יוחנן דקלתה אין בו משום פריעת הראש משמע דבלא קלתה מיהא יש בה משום פריעת הראש וא"כ כולהו נפקן שאין אשה נזהרת בחצרה ומשנינן מחצר לחצר ודרך מבוי דלא שכיחי בה רבים, עכ"ל. נראה מדבריו בהדיא שיוצאת לחצר בפריעת הראש ממש לית לן בה, וכן נראה מדברי רש"י. ויש לתמוה על רבינו שכתב "אבל במבוי שאינו מפולש וחצר שאין הרבים בוקעים בו לא תצא", דמשמע לא תצא מבעלה ע"י כך אע"פ שהוא דבר שאינו הגון, והא בחצר אפי' פריעת הראש ממש לית לן בה, ובמבוי שאינו מפולש נמי בקלתה מיהא לית לן בה, עכ"ל.

וכתב ע"ז הד"מ שם (סי' ד') "ול"י נראה דודאי אף רבינו בעל הטור מודה לדבר זה וכ"כ לעיל סימן כ"א דאין איסור ללכת בפריעת ראש אלא דוקא בשוק ולא נקט כאן לא תצא אלא למידק מינה 'דצניעות' מיהא הוי 'ששום אשה לא תראה שער כלל אפילו בבית' וכמו שמצינו במעשה 'דקמחית' זכתה משום זה שיצאו ממנה כהנים גדולים", ע"כ.

והב"י שנשאר בתמיהה על דברי הטור, השמיט בשו"ע דברי הסיוס האלו של הטור "אבל במבוי שאינו מפולש וחצר שאין הרבים בוקעים בו לא תצא" - וז"ל בשו"ע (סי' קט"ו סעיף ד'): "איזו היא דת יהודית היא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל ואלו הם הדברים שאם עשתה אחת מהם עברה על ד"י, יוצאת לשוק או למבוי מפולש או בחצר שהרבים בוקעים בו, וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים, אע"פ ששערה מכוסה במטפחות או שהיתה טוה בשוק וכו', עכ"ל. ולא כתב סיוס דברי הטור הנ"ל, משום שתמה עליהם כנ"ל, וגם לא כתב בפירושו שבחצר אין בפ"ר משום דבר שאינו הגון, כמו שכתב ב"י הנ"ל, משום שבטור משמע שהוי דבר שאינו הגון במבוי ובחצר אפי' בקלתה כנ"ל.

ומבואר מדברי הדרכי משה הנ"ל תרתי: (א) דלא ס"ל להטור (כסמ"ג ורי"א ז"ל) שצריך לכסות השער בחצר מדת יהודית עיין

ט"ז סק"ה וח"מ סק"ט וב"ש סק"ט ובסי' כ"א סק"ה (ב) דהטור נקט במכוון לשון שמדויק ממנו, שאע"פ שאינו אסור מדינא כנ"ל, מ"מ "לכתחלה" לא תראה שום אשה שערה כלל, וכדדייק בב"י הנ"ל שמדברי הטור משמע "שהוא דבר שאינו הגון".

וי"ש לברר גדרי ענין זה של "צניעות דקמחית". - ופשוט הוא שאין דין זה נוגע כלל למס' כתובות ששנויין שם גדרי פ"ר ודת יהודית שיסודם הוא משום "פריצות דגברי" ועיקרם הוא משום "דיש רואין", ואילו דין קמחית נוהג אפי' בחדרי חדרים וכלשון הגמ' ביומא (מו.) במעשה דקמחית: "מעולם לא ראו קורות ביתי קלעי שערי". - והנה לעיל (פרק ז') הבאנו מהגמ' והראשונים בברכות שגדר דין "ערוה" (לגבי ק"ש) הוא מקום מהגוף ש"דרכה לכסות", יעווי"ש, ואחר העיון מתבאר שגם דין הצניעות דקמחית חל באותם גדריים (דהיינו שיש מעלת צניעות לכסות אפי' בחדרי חדרים כל אותם מקומות מהגוף ש"דרך לכסותם") - דהנה בשו"ע (או"ח ס"ב סע"ב) כתב: "אל יאמר הנני בחדרי חדרים מי רואני, כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו", ובמשנ"ב שם (אות א') כתב שצריך מטעם זה "לא לגלות 'מבשרו' ואפי' מעט כל מה 'שדרכו להיות מכוסה' בבגדים לעולם", ע"ש. וכן הוא בשו"ע הגר"ז מהדורא תניינא סי' ב' סעיף א' ע"ש, ויותר מזה כתב בשו"ע הגר"ז שם (סעיף ו') שעכשיו "שכולם דרכם לכסות ראשם לעולם, אסור לילך או אפי' לישב בגילוי הראש משום צניעות שהרי זה כמגלה בשרו המכוסה". והמקור לכל זה הוא הגמ' בשבת (ק"ה): "וא"ר יוסי מימי לא ראו קורות ביתי אימרי חלוקי", (כדאיתא שם בטור וז"ל: ... ולא ילבש מיושב וכו' כמו שהיה מתפאר רבי יוסי "מעולם לא ראו קורות ביתי שפת חלוקי" ואל יאמר הנני בחדרי חדרים מי יודעני ומי רואני כי הקב"ה מלא כל העולם כבודו אשר לפניו חשיכה כאורה וכו', עכ"ל מובא בט"ז סק"א). וזהו בדיוק אותו לשון של קמחית כנ"ל, ויעוויין בירושלמי (מגילה פ"א ה"י, והוריות פ"ג סוף ה"ב ובויקרא רבה סוף פ"כ) שמובא המעשה דקמחית והלשון שם: מעולם לא ראו קורות ביתי "שערות ראשי ואמרי חלוקי". וכן במ"ב סי' ע"ה סוף סק"ד כתב וז"ל: "וביומא איתא במעשה דקמחית בזכות הצניעות היתירה שהיתה בה שלא ראו קורות ביתה 'אמרי חלוקה' יצאו ממנה כהנים גדולים", ע"ש (ושערות ראשי דומיא דאמרי חלוקי דמקום מכוסה הוא. וכן משמע מהא דכתב הרמ"א בסימן ע"ה סעיף ב' שמותר בק"ש כנגד שערות שמחוץ לצמתן משום שדרכן להיות מגולין, ע"ש, - משמע מזה דמה שכתב בסי' קט"ו "ששום אשה לא תראה שערה כלל אפי' בבית" וכו' הוא רק ממקום מכוסה).

ובסיכום: מבואר שדין "קמחית" הוא דין כללי (דהיינו לאו דוקא בשער) להיות צנוע אפי' בחדרי חדרים, וגדריו מקבילים לגדרי ערוה דמס' ברכות - מקום מהגוף

"לכתחלה" מטעם קמחית כנ"ל נוכמו שיש הו"א שפא"נ אסורה מדין ערוה לק"ש, מכיון שאסורה ברה"ר משום פ"ר, והוי בכלל מקום שדרכה לכסות, כן יש הו"א בשוה שיחול עליה דין קמחית וכמשנ"ת לעיל שששים בזה גדרי ערוה וקמחית], וזה בא הד"מ שם לבאר, דהגם דפא"נ אסורה ברה"ר כשיער, עכ"פ לערוה בעיני דוקא "עצמיות הגוף" בין לגבי ק"ש ובין לגבי צניעות דקמחית ואין בפא"נ חומרא זו ומותר "לגלותה" לכתחלה בבית וחדר, ולא נצטרך לפרש שלכתחלה תכסה הפא"נ גם בחצר כמו שסובר הטור בסי' קט"ו לענין שער. - ולפי מש"כ מתבאר בד"מ עוד נדון בפאה נכרית - לגבי דין "קמחית", דלא שייך בפא"נ דין זה, הגם שברה"ר אסורה משום פ"ר. [ובזה נתיישבו הערות 7, 9].

ולפי כל האמור מדוייק מאד לשון הד"מ ששינה מדברי הש"ג וכתב "לגלות" במקום "לצאת", משום דהש"ג דס"ל שיש איסור לצאת לחצר בשער, מדין פ"ר דדת יהודית, ולדידיה הנדון הוא אם מותר לצאת לחצר בפא"נ (דבבית אין איסור ד"י), לכן כתב לשון "היוצאות" ו"לצאת", משא"כ הד"מ, דהנדרן שלו הוא להתיר פא"נ רק מדין "צניעות דקמחית", שהוא אפי" בבית כנ"ל ולכן השמיט בכוונה את תיבת "לצאת" וכתב במקומה "לגלות". [ובזה מיושב הערה 5]

וגם מבואר בפשטות, הא דמדוייק מהטור דאסור לצאת בפא"נ ברה"ר בשבת - דהא ברה"ר הפא"נ מכוסה היא, ויש חשש שתשלוף מתחת השבכה, ואינה מגלה שעה. [ובזה מיושב הערה 6].

ונתיישב גם באופן מופלא מה (שהערנו בהערה 13) שבד"מ הביא הרמ"א את שני הדינים - גם לדין ערוה לק"ש (בסי' ע"ה) וגם לדין שמותר לגלות (בסי' ש"ג), ואילו בשו"ע מביא הרמ"א רק את דין ק"ש שהוא יותר קל (מדרכנו, ולהמכ"ם מותר אף שער ממש בק"ש), ודין פרוע ראש החמור (מדאורייתא) לא מביא הרמ"א בשו"ע בשום מקום, לא באור"ח (סי' ש"ג) [כמו שמביאו בד"מ], ולא באה"ע (סי' כ"א או קט"ו) [ששם עיקר מקומו], - דהרי, ברה"ר הלא ס"ל לרמ"א שפא"נ אסורה כנ"ל, וממילא אין לו מה להביא שפא"נ מותרת ברה"ר!

ובל היתר הרמ"א הוא רק בבית ובחצר מדין צניעות דקמחית - ובטור שמשמיע לנו בסימן קט"ו שלכתחלה לא תגלה שער בחצר, וכתב שם הד"מ (סק"ד) שכוונת הטור הוא לדין צניעות דקמחית, ליישב בזה תמיחה הב"י שם כנ"ל, - לכן כתב הרמ"א גם בסימן ש"ג (בר"מ סק"ו) לבאר את מה שכתב שם הטור שמותר בפא"נ בחצר לכתחלה, - אבל בשו"ע שלא מוזכר כלל ענין שער בחצר כמו שכתבנו לעיל שהמחבר (בסימן קט"ו) לא הביא את סיום דברי הטור שם "אבל במבוי שאינו מפורש וחדר שאין הרבים בוקעים בו לא תצא" שמשמע מהם שלא תגלה שעה לכתחלה בחצר, - וא"כ מכיון שעיקר דין שער בחצר לא מוזכר כלל בשו"ע, ממילא פשוט דלא שייך להביא שפא"נ כן מותרת בחצר.

בחצר אין בה משום ד"י, "ומ"מ שער באשה ערוה", היינו ש"לכתחלה" לא תגלה שעה אפי" בחצרה משום "שער באשה ערוה", שלא תגלה אפי" בחצרה דבר שרגיל להיות מכוסה משום "צניעות דקמחית" כנ"ל.

ולסיכום נתבאר דאפי' לשיטת התוס' דס"ל דאין איסור בחצר משום דת יהודית, מ"מ יש ענין של "צניעות דקמחית" אפילו בבית, ואין מקורו ועניינו מטעמא דפריצות דמס' כתובות, דהרי ענין איסור פרוע ראש הוא רק במקום שיש אנשים אחרים, - אלא מקורו ויסודו של ענין צניעות דקמחית נובע מענין שער באשה ערוה דמס' ברכות, ששם אנו רואין שורש הענין של דבר מכוסה שנתגלה דנקרא ערוה, - והגדרתו הוא כגדר "ערוה" דק"ש כנ"ל, דדבר מכוסה שנתגלה מכונה "ערוה" (ועיין רש"י בראשית מב, ט. ובאב"ע שם, ועוד עי' תוס' הרא"ש ברכות כד. ד"ה טפח באשה ערוה דמשמע ליה דמשמעות המילה "ערוה" היינו דבר מכוסה, הובא לעיל פ"ז אות ד', ועי"ש באות ד' ד"ה ולפי').

ולפי כל זה, מתבארים כל דברי הד"מ בפשטות, דמה שכתב בסימן ש"ג "ומותר לגלות וכו'" קאי אחר, והנה לעיל נתבאר דהש"ג דן על שני עניינים - פ"ר דחצר דמס' כתובות, וערוה דק"ש דמס' ברכות - והנדרן של פ"ר דחצר לא עמד בפני הד"מ כנ"ל שכתב בסי' קט"ו "דאין איסור ללכת בפריעת ראש אלא דוקא בשוק וכו'" ולכן לא הביא בסימן ש"ג את דברי הש"ג מענין פרוע הראש [אבל הש"ג דסובר להלכה ששער בחצר אסור, לכן הזכיר בדבריו, "וגם לא משום פרוע הראש" משא"כ הרמ"א כנ"ל]. אבל הנדרן של ערוה דק"ש - כן עמד בפניו, דהא ברה"ר הפא"נ מכוסה היא כנ"ל והוי מקום שדרכה לכסות, ולכן הביא הרמ"א את הנדרן של ערוה דק"ש בסימן ע"ה בין בדרכי משה ובין בשו"ע כמבואר.

וביאר דבריו בסי' ש"ג כמה שכתב ומותר לאשה נשואה לגלות פא"נ שלה וכו' דאין שער באשה ערוה אלא דוקא שערוותיה המדובקים וכו' היינו, שמבאר שענין צניעות דקמחית ששייך בשער אף בחצר ובבית, (כמו שכתב בסימן קט"ו הנ"ל), לא שייך בפא"נ, משום שענין צניעות דקמחית לא שייך רק בשער ממש הדבוק לבשרה, וזהו שמסיים דאין שער באשה ערוה דהיינו מקום מכוסה שנתגלה שנקרא ערוה כנ"ל בין לק"ש ובין ל"צניעות דקמחית" אינו אלא דווקא בשערותיה המדובקים בבשרה אבל לא בתלושין עשויות לכסות שערוותיה האחרות אע"ג דעבדא לקישוט שתהא נראית בעלת שיער. [ובזה נתיישבו הערות: 1. 2. 3. 4. 8. 11.10].

ומה שקבע הד"מ את דבריו בסי' ש"ג, הוא משום, דהנה הטור שם כתב "ויוצאה בחצר בפא"נ" דהיינו לשון "לכתחלה", ומבאר הד"מ מאי שנא ממש"כ הטור באבה"ע סי' קט"ו שבשעה כה"ג לא תצא

ש"דרך לכסותו". (אמנם הטעם בזה שונה - דהוא עומד "לפני המלך", ובק"ש הטעם הוא משום הרהור ומיאוס כנ"ל).

ולכאורה, לפי דברי הד"מ יתבאר לנו שזה גם כוונת המאירי שכתב במס' כתובות (עב. וז"ל: ... אלא שהניחה קלתה על ראשה ומן התורה אין זה פרוע ראש לגמרי אף בשוק, אלא שברת יהודית אין זה מספיק בשוק או אף במבוי מפולש שבקיעת רבים מצויה בו, עד שיתכסה שעה במטפחת, ומכל מקום דוקא תצא לשוק כן, אבל מחצר לחצר דרך מבוי סתום שאין בו בקיעת רבים מותר ובחצירה מיהא אע"פ "שהדבר מגונה" אין כאן אפילו משום דת יהודית אף בפירוע הגמור וכו', עכ"ל. - ויש לעיין מהיכן מקור דבריו של המאירי "שהדבר מגונה", ואולי אפשר לומר, - כמו שכתב הד"מ על דברי הטור - שכתב ג"כ לשון שמשמע ממנו "שהדבר אינו הגון" (כנ"ל בדברי הב"י), וכתב הד"מ שמקורו הוא מ"צניעות דקמחית", הוא הדין בדברי המאירי נפרש כדברי הד"מ כנ"ל, (דאם יש מקור אחר למאירי, ממילא אפשר כבר לומר שגם מקור הטור הוא מאותו מקור של המאירי, ודו"ק). ואולי מקור המאירי [שכתב דבריו במס' כתובות] הוא שבגמ' לא כתוב לשון שמותר "לכתחלה" אלא "א"ר אסי א"ר יוחנן קלתה אין בה משום פרוע ראש" [פי' שלא תצא שלא בכתובה], ולפי המסקנא דקאי על מחצר לחצר ודרך מבוי, משמע ליה שבקלתה, לא תצא שלא בכתובה אבל לכתחלה לא, - ולפי ס"ד דמקשה דקאי אחר, ופריך בגמ' "ואלא בחצר א"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו וכו'" והקושיא (לפי המאירי שס"ל כדעת התוס') היא על הדין, דבלא קלתה מיהא יש בה משום פריעת הראש וא"כ לא הנחת וכו', ומשמע ליה שהקושיא היא רק על פרוע לגמרי בחצר, שלא תצא שלא בכתובה כנ"ל, אבל מה שמשמע מלשונו ש"לכתחלה" לא, לא מצינו בגמ' שמקשה על זה, וגם לא מצינו במסקנא, שמותר "לכתחלה" בחצר, - וכן בירושלמי רבי חייה בשם רבי יוחנן היוצאה בקפליטין שלה אין בה משום יוצאה וראשה פרוע, דהא דתימא לחצר אבל למבוי יש בה וכו', וקפליטין היינו קלתה כדפירש שם המאירי, ומשמע ליה שס"ל לרבי חייה בשם רבי יוחנן שנקט לשון דיעבד, שבקלתה בחצר, לא תצא שלא בכתובה, אבל לכתחלה לא, וכמו שדקדק הב"י על לשון הטור בסי' קט"ו כנ"ל עיין היטב, (ולא מצינו בזה בבבלי להיפך בדין לכתחלה בחצר, ואדרבה שלפי ההו"א בבבלי גם משמע ליה כן כנ"ל, ובקיצור: לבבלי לפי ההו"א, ולירושלמי גם למסקנא, מוכח ליה שלכתחלה לא, ומסקנת הבבלי שאיירי מחצר לחצר ודרך מבוי היא בגלל הקושיא האחרת, ואין ראייה שבמסקנא סובר הבבלי שבחצר לכתחלה מותר, רק שלא תצא שלא בכתובה כנ"ל. ועל כל פנים לא מצינו בבבלי שחולק בזה על הירושלמי שנקט לשון שמשמע שלכתחלה לא) - ואם הדברים נכונים, כבר אפשר לומר, שזה גם מקורו של הטור שם שכתב לשון שמשמע שלכתחלה לא כנ"ל, - ועם כל זה (שיש מקור מהגמ' כנ"ל) טעמא בעי, אמאי לכתחלה לא, - ועי' בא הד"מ להסביר שטעם הדבר הוא משום "צניעות דקמחית", וכמבואר צניעות הוא, שלא לגלות מגופה דבר שרגיל להיות מכוסה.

(ועיין רבינו ירוחם (ספר מישרים נתיב כ"ג חלק שמיני דף ס"ב).) שכשמיא את המשנה ואת הגמ' דכתובות, כתב שם כמה תיבות בענין "שער באשה ערוה" (... ומ"מ שער באשה ערוה...) ואין מובן כוונתו ע"ש היטב - ומצוה ליישב - (וכידוע שיש בספר 'מישרים' הרבה טעויות דפוס), ואולי כוונתו כנ"ל (כדברי הטור והמאירי) שבפ"ר מחצר לחצר ודרך מבוי אסור מד"י - ע"ש היטב, - אבל

וכבר הבאנו לעיל (סוף פרק י') מהאחרונים, שדייקו מדברי הרמ"א, שלא הביא כלל בשו"ע שמוטר לצאת בפא"נ מגולה ברה"ר, משום דלא ס"ל כן להלכה, והרמ"א בשו"ע מתיר רק בק"ש, ולא לענין פ"ר, - ולפי כל הנ"ל, מובן היטב מה שהרמ"א בשו"ע הביא רק את הדין שמוטר בק"ש, משום שהרמ"א למד שגם הש"ג לא התיר ברה"ר, ושכל היתר הש"ג הוא רק בחצר (וזהו כל ראיתו מהש"ס), - ולדין ק"ש - כמבואר בפרקים הקודמים, וברה"ר הפא"נ מכוסה היא, וכהכרח מהסוגיא דשבת (לעיל פ"ד) וכמבואר גם בפרקי ח' ט', שמכל דבריו בענין "ערוה" מוכח דהפא"נ מכוסה היא.

וזהו שכתב "אפילו דרכה לכסות" היינו דומיא דתחלת הסעיף כמבואר לעיל באריכות שדרכה לכסות מן הדין ותיבת "ואפילו" לא קאי על האשה ש"אפילו" אם אשה זו (או מדינה זו) דרכה לכסות את הפאה נכרית, אלא כל הנשים בכל העולם מכסות את הפאה נכרית מן הדין כנ"ל ותיבת "אפילו" קאי על גוף ההלכה שאמר קודם שכנגד שער של אשה שדרכה לכסות דהיינו נשואה אסור בק"ש, וכנגד שער בתולות שדרכן לגלות מותר בק"ש - ועל זה מסיים שבפא"נ, מותר בק"ש לא רק כנגד בתולה אלא "אפילו" כנגד "דרכה לכסות" דהיינו "נשואה", והוי כמו שהיה כותב "אפילו נשואה". [וכל זה מקורו מהש"ג שהביא כמה ראיות והדגיש שב"נשואות" מיירי, ע"ש]. ושינה לכתוב "דרכה לכסות" כדי לכתוב בלשון המחבר שיהא דומיא בסגנון אחד כמו בכל מקום. [ובזה מיושב הערה 11]

ועוד יש לפרש ע"פ מש"כ בלחם משנה (אישות פ"ז ה"ה) דיש "אפילו" שפירושו כמו אע"ג, וכן הוא בפמ"ג (או"ח סי' ש"ג מ"ז סוף סק"ז), וז"ל: "מה שכתב הט"ז מלת ואפילו אינו תכשיט כוונתו אף שאינו תכשיט" ע"ש. כלומר שמלת אפילו כונתה כמו "אף ש"..." וא"כ מש"כ "אפי' דרכה לכסות" כוונתו "אע"ג שדרכה לכסות" ברה"ר - משום שחייבת לכסות מן הדין, דומיא דרישא, עכ"ז מותר לקרות ק"ש כנגדה

אז יש לפרש שקאי על הדין הנאמר כאן שהוא שונה משני הדינים הנזכרים לפני זה, דהיינו - מפני שאמר לפני זה שמוטר לקרות ק"ש בפני שני דברים שאין דרכה לכסותם, האחד, שער הבתולות "שדרכן לילך פרועות ראש", והשני, השערות ש"רגילין לצאת מחוץ לצמתן", ולכן "מותר לקרות כנגדן", על זה בא כעת ומחדש ש"אפילו" דבר שהוא מהדברים המכוסים דהיינו פאה נכרית ש"דרכה לכסות" ברה"ר

מן הדין דומיא דרישא, עם כל זה "מותר לקרות כנגדה".

ויצויין שכל מה שמבואר לעיל בפשט דברי הש"ג, מפורש הוא בשו"ת "חקל יצחק" (סימן פ"א) על דברי הד"מ בסימן ש"ג, וז"ל: "אבל לע"ד דהר"מ מיירי שם בחצר שהוא מצוין על מ"ש הטור ויוצאה בחצר, וע"ז כתב דמותר לגלות פא"נ כו' אבל שערות גופה אסור שהוא ס"ל כהסמ"ג וההש"ג המובא בבית שמואל באבה"ע שם דגם בחצר יש איסור פרועות ראש וכו'. [ולכאורה צ"ל שה"חקל יצחק" סובר שמש"כ הד"מ בסי' קט"ו סק"ד "דאף רבינו בעל הטור מודה וכו' דאין איסור ללכת בפ"ר אלא בשוק וכו' ע"ש - היינו לדעת הטור, אבל הד"מ ס"ל כהסמ"ג וההש"ג וכו', וראייתו היא מעצם מה שצריך היתר לפא"נ בחצר כדכתב ה"חקל יצחק" וממילא נמי אין ראיה ממ"ש הרמ"א באו"ח סי' ע"ה ס"ב דכ"ש שער נכרית. דהיינו נמי בבית או בחצר שאין רבים בוקעין בו", עכ"ל. וכבר הבאנו לעיל (פ"ו אות ז') שהמקור חיים (לבעל חו"י) והפני יצחק והגדולת מרדכי למדו בפשטות שההיתר הוא רק בחצר ע"ש באריכות.

ב **והנה** עד עתה נתבאר לעיל שהש"ג דן בשני עניינים, האחד, דין פ"ר דדת יהודית בחצר, והשני דין "ערוה" דק"ש, - ולעיל פ"ח אות א' הערנו, שמריהטות לשונו של הש"ג שמתחיל לדון מה דינם של נשים היוצאות בפא"נ, ומסיים בשני עניינים; שער באשה ערוה, ופריעת ראש, משמע שמחמת שני טעמים היה צריך לאסור לילך בפא"נ - משום "ערוה" ומשום "פ"ר", ומשניהם הוא בא לאפוקי, וכתבנו שם שדבר זה תמוה מאד לכל מעיין - אי קאי הש"ג ארה"ר - דהצד לאסור פא"נ ברה"ר פשוט שהוא רק מטעם איסור פ"ר דמסכת כתובות, דתנא דבי רבי ישמעאל אזהרה "לבתות ישראל" שלא "יצאו" בפרוע ראש, משא"כ סוגיית הגמ' בברכות דשער באשה ערוה היא רק לק"ש ואפי' בבית, ובארנו שם שאולי אפשר ליישב שכל מה שמזכיר הש"ג בסיום דבריו ענין של שער באשה ערוה כוונתו לענין ק"ש ולא לענין לבישת הפא"נ וכו' ע"ש, - אבל לפי כל הנ"ל, מיושבין דברי הש"ג גם לענין לבישת הפא"נ, שבאמת עמדו לפניו שני טעמים שמחמתם צריכה האשה לכסות שערה בחצר (חוץ מנדון דק"ש), האחד פ"ר דדת יהודית שקבלו עליהן בנות ישראל, והשני מענין "צניעות דקמחית" שלא לגלות דבר המכוסה - וכל ענין גילוי דבר המכוסה נקרא "ערוה" כנ"ל - ועל כל זה בא הש"ג לבאר ולהסביר שמוטר לצאת [ואין חשש דפ"ר בחצר ולשיטתו כמבואר] ולהתקטט [ואין חשש דצניעות דקמחית ואפילו בבית] שאין בה חשש משני הטעמים הנ"ל,

והראיה שהביא מההיא דשנינו וכו' שהאשה "יוצאה בפא"נ בשבת" וכו' היא על שני הטעמים, מדנקטה המשנה לשון "יוצאה" משמע שאפי' לכתחלה מותר לצאת בפא"נ בחצר, ואין בה חשש כלל משום שענין ערוה דקמחית שייך רק בשער גוף ממש, ודת יהודית דפ"ר משום שלא קבלו עליהן איסור כנ"ל, - ומה שמסיים הש"ג "דשער באשה ערוה דקאמר לא הוי אלא בשער הדבוק לבשרה ממש וכו'" היינו להסביר למה אין דין צניעות דקמחית בפא"נ כדמשמע ממתניתין כנ"ל וגם להשמיע לנו דין ק"ש בפא"נ ומסביר שאין שער באשה ערוה דקאמר במס' ברכות לדין ק"ש, ולא לדין קמחית [וכמשנ"ת לעיל ששנים בזה גדרי ערוה וקמחית ונלמדו זה מזה, ולא הוי ערוה] אלא בשער הדבוק לבשרה ממש וכו' שכל דין ערוה דק"ש ודקמחית הוא רק ב"גוף" ממש. - והקדים ענין ערוה לפ"ר (כמבואר לעיל פ"ט) גם כדי להסביר ולהטעים ביותר את מה שבנות ישראל קבלו עליהן איסור בחצר רק בשער ולא בפא"נ [אע"פ שברה"ר פא"נ הרי היא כשיער], דכיון שיש כבר חילוק בין שער לפא"נ בדין ערוה לק"ש ולענין צניעות דקמחית, לכן גם בנו"י [שהשאריו קישט זה שלא יתגנו וכו'] עשו בקבלתן הברדל ביניהן, שקבלו עליהן לאסור רק מה שהוא בגדר "ערוה" דהיינו "גוף" ממש, שאסור בק"ש וששייך בו צניעות דקמחית.

והשתא אתי שפיר ריהטות לשון הש"ג, במה שהתחיל להביא ראיה וסמך לנשים היוצאות וכו' ממתני' דשבת, וסיים בשני טעמים - ערוה ופ"ר - שהיה צריך מחמתם שלא לילך בפא"נ מגולה, ומביא ראיה מהמשנה שמשמע להדיא שמוותרות בנו"י להתקטט בהן, מדנקטה המשנה לשון לכתחלה, משמע שאף צניעות דקמחית לא שייך בפא"נ, וכמו שמסביר הש"ג שהפא"נ אינה כשער ממש, ובענין ערוה, בעינן "עצמיות הגוף" ממש, וממילא יש כבר ראיה מהמשנה גם לדין ק"ש, שכמו שאין בפא"נ ענין ערוה דקמחית, משום שאינו "גוף" ממש, הוא הדין לענין דין ערוה דק"ש, בעינן גוף ממש, דגדרי ערוה דק"ש וצניעות דקמחית שוין הן ונלמדו זה מזה.

ולפי כל זה מבואר שהש"ג דן על שלשה עניינים - פ"ר דחצר, וצניעות דקמחית, ודין ק"ש - ולפני הד"מ עמדו רק שני נדונים של הש"ג הנ"ל, דהיינו דין ק"ש, ודין צניעות דקמחית, אבל דין פ"ר דדת יהודית לא עמד בפניו, כי הוא סובר (כמו שכתב בסי' קט"ו) דאין איסור פ"ר דדת יהודית בחצר, כי אם צניעות דקמחית.

פרק יב

דברי המגן אברהם וההערות שעליהם

מעצמו לפרש כך) כמבואר באריכות לעיל פ"ד. – וגם שמהמשנה מוכרח שהפא"נ מכוסה היא ברה"ר ולכן אסור בשבת לצאת בפא"נ לרה"ר דחיישינן שתשלוף מתחת השבכה (עיין רמב"ם פ"ט מה"ש שבת ה"ז), וזהו הפשט הפשוט במשנה כנ"ל, – וגם שראיות הש"ג שמביא מערכין ומנזר, אין מהן שום ראייה לרה"ר כדלעיל פ"ב ופ"ג, וברור שהמ"א ידע מכל זאת.

וגם ברור שהמ"א שמביא תמיד את הש"ג, ידע שהש"ג מביא את הסמ"ג והריא"ז שאוסרין שער בחצר, וממילא לפי"ז פשוט לומר שהש"ג קאי אחצר כנ"ל פ"ו.

ולפי כל הנ"ל צריכים אנו להתעמק ולהבין את דברי המ"א (שכתב כל דבריו בקיצור ועומק כמוכבא ב"שם הגדולים), ומסתברא שגם הוא למד שהש"ג קאי על חצר כמבואר לעיל, ושגם הש"ג למד במתניתין דשבת שברה"ר הפא"נ מכוסה היא, כפשט הפשוט לכל לומד משנה זו וכדמוכח מהראשונים כנ"ל. – ובהזאת מתבארין כל דברי הש"ג בטוב טעם ודעת, וסרו מעליו כל קושיות הבאר שבע.

ב **וז"ל** המ"א (סימן ע"ה סק"ה על מה שכתב הרמ"א הנ"ל וכו"ש שער נכרית אפי" דרכה לכסות): – וכו"ש שער נכרית וכו', כצ"ל וכו"ה בשו"ע ד"ו וכו"כ בש"ג דמותר לכתחלה כדאיתא במשנה פ"ו דשבת יוצאה אשה בחוטי שער וכו' דלא כב"ש [כבאר שבע] שחולק עליו והאריך בסוף ספרו בדברים דחיים [בדפוסים אחרים איתא בדברי דהוין עס"י ש"ג ס"ד. [שם מובא דין "חוטי שער" (במקצת דפוסים איתא ס"ד והוא טעות סופר)], עכ"ל.

וז"ל השו"ע שם: – "יוצאת בחוטי שער בין שהם עשויים משערה או משער חברתה ואפילו משער בהמה. ובלבד שלא תצא זקנה בשל ילדה ולא ילדה בשל זקנה", ע"כ.

ודבריו צריכים ביאור (אי קאי ארה"ר):

1. מש"כ המג"א דלא כבאר שבע וכו' – הרי הקושיות על דברי הש"ג מובנים לכל (וכדכתבו האחרונים) ואילו המג"א לא ביאר שום דבר להסביר את דברי הש"ג ולהסיר הקושיות מעליו.

ובאמת האחרונים מקשים כנ"ל על דברי המ"א כדלהלן:

וז"ל "שאלת יעב"ץ" (ח"ב סי' ח'): – "מה מאד תמהתי שעדיין לא הבנת החילוק העצמי והאמיתי שבין פא"נ לחוטי שער, אלה אינן אלא כשאר תכשיטין שבחוץ מה לי חוטי שער מה לי חוטי צמר ופשתן, והוא מ"ש רבינו עובדיה מברטנורא אפילו קשרה אותן על פדחתה, וכ"מ מתשו' רשב"א דמייתי ב"י באו"ח סע"ה, דאין חוששין אפי" לשער שחוץ לצמתה, משא"כ פא"נ שבמקום שער עומדת הרי היא כשערה ממש, כדמוכח מגמרא דכתובות בהדיא כמ"ש בספרי, וכ"מ מכמה סוגיות שהביא בש"ג

וכן נתבאר לעיל (בפרקים ח' ט') שכל מה שדן הש"ג להתיר ק"ש, הוא משום שברה"ר הפא"נ מכוסה היא, והוא מקום שדרכה לכסות (דאל"כ אף שער מותר), וכמפורש בדברי הרמ"א (סימן ע"ה סע"ב: "וכ"ש שער נכרית אפי" דרכה לכסות") שהיתר פא"נ בק"ש הוא אפי" דרכה לכסות, דהיינו, שהרמ"א קאי על מה שכתוב קודם שבתולות וחוף לצמתן מותר משום שדרכה לגלות, ומוסיף הרמ"א היתר אפי" דרכה לכסות (דהיינו, בנשואה שדרכה לכסות מן הדין) וכמבואר לעיל (פרק י"א) שגם הרמ"א למד שהש"ג קאי רק על חצר, ושהוא מתיר פא"נ מדין פ"ר דד"י (לשיטת הש"ג) ומצניעות דקמחית, ומדין ערוה לק"ש.

והנה הרמ"א ומהר"י קצינעלינבויגין שהיו שניהם בתקופה אחת סמוך מאד לזמן הדפסת הש"ג (שנת שי"ד והרמ"א נלב"ע של"ג) והם הראשונים שהעתיקו את דבריו, – ולפי כל האמור, הרמ"א למד את הש"ג על חצר, ומהר"י קצינעלינבויגין אם היה יכול ללמדו על חצר, ברור שהיה לומדו כך, ולא היה מתקיפו בדברים קשים מאד, וכל מה שלמדו על רה"ר הוא משום דס"ל שבחצר אף בשער מותר לכתחלה ואפי" דבר שאינו הגון נמי לא הוי כמבואר לעיל (פ"ו אות ג') באריכות ע"ש.

וגם המקור חיים שהיה בזמן המ"א, למד את הש"ג על חצר, כדלעיל (פ"ו אות ז'), וברור שהמקור חיים [בעל חות יאיר] (עיין "שם הגדולים" מערכת גדולים ח' כ"ז, וספר "מרנן ורבנן" מערכת ספרים ח' ד' מדברי החיד"א בספריו על גודל ועושר בקיאותו – וכתב עליו "וכל רז לא אנס ליה", וברור שהוא) ידע מהירושלמי שאוסר פ"ר בחצר מדת יהודית, ושהסמ"ג מביאו להלכה, וכן שהש"ג מביא את הסמ"ג והריא"ז שפוסקין לאסור שער בחצר, (וגם הבית שמואל מביאם להלכה כנ"ל פ"ו אות א') וממילא לפי"ז פשוט שהש"ג קאי אחצר כנ"ל פ"ו, וכן ברור שראה את הב"י והד"מ והב"ח שמדייקין בטור אבה"ע קט"ו שאין לילך בחצר בשער מגולה, ובזמנם הלכו במכוסה אף בבית ובחצר כמבואר לעיל (פ"ו אות א'), וכדכתב הב"ח (נלב"ע שצ"ח) ש"הכי נהוג בכל גבול ישראל דאפי" בפני אנשי ביתה אינה שרויה פרועת ראש בלא מטפחת וכיפה שבראשה", ולכן צריך היתר לפא"נ. – וכן הפני יצחק כתב את כל תשובתו להתיר פא"נ בחצר, משום שלא הלכו בשער מגולה בחצר כמפורש בדבריו כנ"ל (פ"ו אות ז') ע"ש.

וברור, שהמ"א ראה את הראשונים שפירשו שרק אשה שאין לה רוב שער צריכה לפא"נ, ולפי"ז אין שום ראייה שהלכו בפא"נ מגולה ברה"ר, אלא אדרבה משמע שהלכו במכוסה, דאל"כ היו יכולים לפרש שכל הנשים אפי" שיש להן רוב שער צריכין לפא"נ, (וכמו בזמנינו היום שכל אחד מבין

א) **הנה**, – אחרי כל מה שנתבאר (לעיל פ"ו) שכל נידון הש"ג להתיר פא"נ מגולה הוא רק בחצר, ולשיטתו, ששער אסור בחצר מאיסור פ"ר דד"י, וברה"ר פשיטא ליה שהפא"נ מכוסה, וגם הוא סובר כמו שהבאר שבע מביא בשם מהר"י מינץ קצינעלינבויגין וז"ל: – "ואני מצאתי כתוב בכתיבת יד הרב המובהק מהר"ר יהודה ז"ל קצנאלינבויגין שכתב עליו לא זה הדרך ולא זו העיר שהנחילו לנו אבותינו חכמי המשנה והגמרא והמפרשים והפוסקים ז"ל מפני שהדבר פשוט הרבה יותר מביעתא בכוחא דמה ששנו היתר להתקשט ולצאת בפאה נכרית בכלי גמרא מיירי דוקא בפאה נכרית מכוסה תחת השבכה וכו'", וזהו הפשט הפשוט במתניתין דשבת, דעלה קאי הש"ג – ולא עלה בדעתו שיטעו בדבר משנה, או שילמדו בדבריו שהוא טעה טעות גדולה כזו בפשט המשנה, וכדמוכח מהראשונים וכדכתב הגר"א (בשנות אליהו) בהדיא כנ"ל (פ"ד) באריכות.

וכידוע שבשנים ההם (שנת הדפסת הש"ג – שי"ד) לפני כארבע מאות וחמישים שנה, היה הצניעות בעולם – ופשוט, שבנות ישראל נהגו ככתוב בראשונים וברמב"ם ובטור, שכיסו ראשן, או בצעיף (לשון הטור אבה"ע קט"ו) דהיינו רדיד (לשון הרמב"ם פכ"ד אישות הי"ב, וכתב שם הגה"מ "תרגום ירושלמי של צעיף רדיד") או בכיפה שעל ראשה (לשון הרמב"ם שם פ"ג הי"א, והטור שם סימן ע"ג), כפי מנהג המקומות ככתוב שם ברמב"ם ובטור (ועיין פרישה קט"ו סק"י), – וכמו שהבאנו מה"פני יצחק" לעיל (פ"ו אות ז') שבזמנו בדמשק, לא הלכו כלל בפא"נ עד שנת תרט"ו בערך, וגם כשהתחילו לילך בפא"נ לא הלכו במגולה רק בביתם ובחצרותיהן, וכשיצאו "מחצר לחצר אחרת דרך רה"ר או לשווקים הם מתכסים מכף רגלן ועד קדקדן ועד בכלל ברדיד גדול הנקרא צעיף, ולא נראה מהן בחוש הראות רק פניהן לבד, ויש מהן הרבה נשים צנועות יותר שמכסין גם פניהן במסוה וגם כשהולכין מחצרן לחצר חברותיהן אינן פושטין צעיפן עד שיכנסו לחצר ההוא כידוע וכו'", וכתב שם (בשנת תרנ"ט) ש"מנהג נשי דידן הוא קדמון מזה שנים רבות יותר מארבעים שנה" שהלכו בפא"נ ברה"ר במכוסה ובחצר במגולה, – וממילא לפי"ז פשוט מאד שבזמן הש"ג שהיה כשלש מאות וששים שנה קודם (והיה ממגורשי ספרד שנודדו לאיטליה) גם היה המנהג כך, שהתחילו לצאת בפא"נ רק לחצר וכמבואר הכל לעיל (פ"ו אותיות ה' ז') באריכות ע"ש. וכך היה המציאות גם בזמן הש"ס שברה"ר הלכו במכוסה, כדמוכח ממתניתין דשבת, ואם אנו רואין שלפני הש"ג [בזמן הש"ס] ואחרי הש"ג [בזמן הפני יצחק] הלכו ברה"ר בפא"נ מכוסה, ממילא פשוט מאד לומר שגם בזמן הש"ג היה המנהג כך.

מוגן שלטי הגבורים והרמ"א והמוגן אברהם

והם עזר כנגדו כמ"ש בבאר שבע למדי וכו'. ומ"ש שהד"מ קבע כן בשו"ע או"ח סע"ה, לא היא, כמ"ש בס"ד בחבורי מור וקציעה יעו"ש. והמ"א חולק ע"ד הגדול שהביא בבאר שבע בשפת וכו', רבותא למדחפיה לגברא רבה דלא מידחי בגילא דחיתתא וכו'. — וז"ל ב"מור וקציעה": "ונפלאתי מאד מבעל מג"א, כמה רב גובריה, דדחי לגברא רבה בגילא דחיתתא ובמילי דכדי וכו' ודברי הרב הגדול מהרי"פ [מהר"י פדואה] שהביאם בבאר שבע בענין זה, יש בהם טעם כעיקר לא דחויים, אבל שרירין וקיימין, וכמו שכוונתי יפה לדעתו בתשובה הנ"ל ומנה לא נזוע ולא נטה שמאל וימין", עכ"ל.

ד"ל התח"ס בהגהותיו לשו"ע שם: — "ס"י ע"ה במג"א סק"ה בדברים דחויים. נ"ב המעיין בספר באר שבע בפנים יראה כי סוף דבריו נכונים והמה בשם הגאון מוה' יחזקאל קאצינעלינבויגין והוא הוסיף ראייה מגדירים דף [ל' ע"ב] גבי שחורי ראש. וכן העלה מהר"י יעב"ץ חלק א' סי' ט' וחלק ב' סי' ז' ח' לאסור, וכתב האי דנזיר דף כ"ח ע"ב מיירי בחצירה וביתה ולא ברשות הרבים והאי דיוצאה אשה בחוטי שער היינו שלא במקום שער כגון בפדחתה ואחוריה דהוי כשאר תכשיטין אבל פאה נכרית לא עדיף מקלתה דאסור כדאיתא בהמדיר", עכ"ל.

ד"ל "יש סדר למשנה" (שבת פ"ו מ"ה): — "והוי יודע דמ"ש המג"א סי' ע"ה סק"ה בזה"ל וכ"ש שער נכרית כו' כצ"ל וכן הוא בשו"ע ד"ו וכ"כ בש"ג דמותר לכתחילה כדאיתא במשנה פ"ו דשבת יוצאה אשה בחוטי שער כו' דלא כבאר שבע שחולק עליו והאריך בסוף ספרו בדברים דחויים עס"י ש"ג סי"ד ע"כ. לא נתברר לי לקוצר דעתי, דבחוטי שער לא מצאתי שום חולק והיא משנה מפורשת דיוצאת בחוטי שער בין משלה בין משל חברתה וכו' ונקראת חוטי שער ע"ש שעשתה אותו כמין חוטיין וקולעת בהן וכתב הרע"ב וכל המפרשים דשרי לצאת ברה"ר דלא דמי לחוטי צמר וחוטי פשתן לפי שהמים נכנסין בהם וכו', כתב הבאר שבע בתשובה סי' י"ח בשם הרב מוה"ר יהודה, מרורות על ש"ג המתיר, ודחה כל הראיות שלו והסכים הבאר שבע על ידו וכו', כי האריך לסתור כל דברי הש"ג וגם במ"ש בעין משפט בגליון ש"ס דנזיר כ"ח: דחה את הכל בשתי ידים, ע"ש וכו' דרך כלל דברי המג"א צריכין תיקון, וגם טעמא בעי שיצא להקל לדחות כל דברי הבאר שבע המסכים עם מוה"ר יהודה לאסור וכו', ומי הכריחו למג"א לזה, והרי הרמ"א אע"ג שבדרכי משה העתיק דברי הש"ג מ"מ בהג"ה השו"ע לא העלה ולא הביאו זה לדינא. ובהג"ה דהכא שפיר מיירי בחדר שהאשה נושאת פא"נ דשרי לקרות ק"ש כנגדה וכו'".

ד"ל ה"ישועות יעקב" (או"ח סי' ע"ה): — "עיינ במ"א הביא דברי ספר באר שבע שמחמיר בזה והוא חולק עליו וכתב שדבריו דחויים המה ואני כתבתי בזה בתשובה שהשבתי לחכם א' בזה שאיני יודע מדוע כתב המ"א שהדברים דחויים ודיחויי כזה חזון ונראה כי מקור ראיות הש"ג להתיר נשים לצאת בפא"נ שתיים הנה הא' ש"ס דשבת דף ס"ד וכו' השנית ש"ס דנזיר וכו' ואני תמה דהרי קשה הא דקאמר שאינו רוצה באשה מגולחת שלא תתגנה עליו שיראה שאיננה בעלת שער, הרי בשער של עצמה בודאי אסור ללכת בשערה פרוע וכו', וגם הך דשבת דיוצאה בפא"נ היינו תחת השבכה וכדברים אלו כתב הרב באר שבע דהך דיוצאת אשה בפא"נ לחצר היינו גם כן שיש עליה שבכה המכסה, ואמנם הך דיוצאת לחצר בלא"ה אין כאן קושיא, לפמ"ש התוס' בעצמן במס' כתובות דף ע"ב אהא דקאמר הש"ס שם, קלתה אין בה משום פרוע ראש, וקאמר הש"ס עלה, אי נימא בשוק דת יהודית היא, אלא בחצר א"כ לא הנחת וכו', וכתבו התוס' שם דבחצר אף פרוע לגמרי בלי קלתה שרי, וא"כ כיון דתני במתני' בפאה נכרית לחצר, אין שום ראייה, דבחצר שרי לגמרי וכו'".

ד"ל "נימוקי אורח חיים" (סי' ע"ה סע"ב): — "עיינ מג"א (ס"ק ה') מה שכתב ע"ד הבאר שבע דהמה דחויים מעיקרא ועיין בדברינו בשו"ת מנח"א (חלק ה' סימן ל"ה) [עודנו בכת"י] באריכות ע"ד המג"א אלו כי בעל כרחך טעות סופר הוא או מאיזו תלמיד טועה אשר הכניס בו דבריו ולשונו באיזה תיבות בזה ולתלות באילן גדול (המג"א ז"ל) ודברי הבאר שבע נכונים ואינם דחויים מעיקרא כלל וכמו שביארנו שם באורך בעה"י. וראיתי ג"כ לגדולי אחרונים בזמנינו שכתבו גם כן בהרבה תשובותיהם שיש לגדור גדר שלא לילך בהשערות נכרית כי שומר נפשו ירחק מהם עכת"ד (וכמוכא בספר אורחות חיים) ולא הארכתי לסלסל בדבריהם כי (במחכת"ה) בעוה"ר רבים מהם בעצמם היינו הם ונשותיהם ובנותיהם לא נזהרו בזה כלל על כן הוא לצחוק מכאיב בעיני העם הזהרת תקנתם וכו' והגאון חת"ס זצ"ל הזהיר בזה בצוואתו לבנותיו ועל כל דורותיו ובעוה"ר בדורותינו נפרצו במלואם בזה גם, אבל עכ"פ בדורו היו נזהרים בזה משא"כ הנ"ל, והשי"ת יעזרינו בקרוב ויקויים בנו מה שנאמר באברהם אבינו כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו (אלו הנשים) אחריו ושמרו דרך ה' וגו' ולמזהיר ולנזהר שלומים תן כמי נהר בכל טוב סלה".

ד"ל "פחד יצחק" (רבו של הרמח"ל, ערך פאה— פאות): — "פאה נכרית לנשים נשואות שקורין קרינא"ל או פירוקיני והשגות מהר"י קצינעלינבויגין נגד המתיר והוכיח בראיות ברורות שאין להתיר הפא"נ

לנשואות אלא מכוסה תחת השבכה ועל ראשה רדיד" (באר שבע דף צ"ג) עכ"ל. ועוד עשרות פוסקים מצטרפים לדברי הבאר שבע שהביא בשם מוה"ר"י קאצינעלינבויגין וכותבים דברים קשים נגד הש"ג.

2. ע"ד צריך להבין, — דהמ"א לא מזכיר כלל את התיבה "רה"ר" והתמיהה כאן גדולה, מאי היא דקמן, דגם הש"ג וגם הרמ"א וגם המ"א לא הזכירו עוד תיבה אחת "רה"ר" שהיא ביסוד ושורש הדברים, והעיקר חסר מן הספר? והרי הרמ"א והמ"א ראו שהטור (אבה"ע קט"ו) ס"ל שלכתחלה לא תילך בשער מגולה בחצר, ודבר שאינו הגון הוא (כנ"ל פ' י"א), וא"כ לפי"ז צריך היתר לפאה נכרית בחצר [שמותר לכתחלה], ואם כוונתם גם לרה"ר, התמיהה גדולה, שלא הזכירו עוד תיבה אחת — "רה"ר".

3. ע"ד יש לדקדק בלשון המג"א: — "וכ"כ בש"ג דמותר "לכתחלה", ומלשון זה משמע שהנדון הוא אם ההיתר הוא "לכתחלה" או לא, וצריך ברור מאי "לכתחלה" ומאי "דיעבד" יש כאן.

4. המ"א כותב, — "וכ"כ בש"ג דמותר לכתחלה כדאיתא במשנה פ"ו דשבת יוצאה אשה בחוטי שיער וכו'" — דהיינו שהש"ג מביא ראייה מהמשך המשנה (וזהו שכתב המ"א תיבת וכו') שכתוב בה "בפא"נ בחצר" כמפורש בדברי הש"ג ובסוף דברי המ"א מש"כ "עסי" ש"ג סי"ד" כוונתו לדין חוטי שער הנזכרים שם, דהלא הש"ג מפרש בהדיא שראייתו היא ממש"כ במתניתין "שהאשה יוצאה בפא"נ בשבת וכו'" — והמ"א מביא כאן את דברי הש"ג כמבואר למעין — (וכ"כ בשו"ת מהר"ץ חיות סי' נ"ג שכוונת המ"א מהסיפא "יוצאה בפא"נ וכו'", וכ"כ ב"ברכת אליהו").

ועיין "מחצית השקל", ומה שכתב שמחוטי שער "אין מזה ראייה כי"כ למ"א דלמא מיירי תחת השבכה והן מכוסים, ועיקר ראייתו מסיפא דילדה לא תצא בשיער של זקניה דלמא מחכי עלה ותסירן מפני הבושה ומייתי לה ד' אמות, וע"כ במגולה מיירי דהא חיישינן דמחכי עלה" עכ"ל. ק"ק דהא בחוטי שער עבדינן בגמ' צריכותא: "דאי אשמעינן דידה משום דלא מאיס פירש"י "וליקא למימר דמשלפא ליה משום דמחכו עלה וכו' וכן בהמשך "ידבת מינה הוא, — ולא מינכר ולא מחייכי עלה" ע"כ, — הרי מרישא גם ראייה דאיירי במגולה דשייך "מחכי עלה". [ולכאורה, מש"כ "מסיפא" כוונתו לדברי השו"ע הנזכרים בסוף הסעיף, דבמתני' לא מוזכר כלל בסיפא דין זקנה בילדה, אלא ברייתא היא].

וצריך מאד להבין אי קאי המ"א ארה"ר, — דמה ראייה היא מהמשנה לרה"ר, אדרבה, הלא ברה"ר, ראייה מהמשנה שהפא"נ מכוסה היא, ולכן אסור לצאת בה לרה"ר דשייך החשש שתשלוף מתחת השבכה, וזהו הפשט הפשוט במשנה לכל הלומד משנה זו וכדמוכח מהראשונים וכמפורש מהגר"א ב"שנות אליהו" — ואיך ייתכן שהמ"א מביא, שהש"ג מביא ראייה ממשנה זו, ולא מפרש שום דבר, דהרי מהמשנה משמע ההיפך כנ"ל? (אבל אם נאמר שהמ"א למד שהש"ג קאי אחצר כנ"ל (פ"ו) אתי שפיר, וכדלהלן בפ' י"ג).

בהלכה

רבינו ירוחם (ס' אדם ני"ב חי"א דף פא.) – ומה שכתבתי שלא תצא כמה שקושרת קליעת שער ראשה, כתבו בתוס' ודוקא כמה שקושרת על הקליעה אבל חוטיין בתוך קליעת השער כשגודלת אותן מותר לצאת בהן דמאחר שאסור לגדול שערות האשה משום בונה כאשר אכתוב כמו כן אסור להתיר גדילת השער בשבת וכו' ולפירש"י נראה כי בכל ענין אסור לצאת בהן בין אותם שבתוך הקליעה "שגדיל השערות עשוי בהן" בין אותם שעל הקליעה "שהקליעה קשורה בהן והן על הקליעה סביבה", ע"כ.

פמ"ג (ל"ט ס"ה): – בפרק כמה אשה יוצאת מוכיח שאשה אינה יוצאה בחוטיין של צמר או של פשתן או רצועות "הכרוכות סביב שערות ראשה" דלמא מתרמיא וכו' ותסיר אותם משום חציצה ומייתי להו ד' אמות ברה"ר, כך פירש ר"י בדברכות מיירי אבל אם הם בתוך קליעת שערות ראשם מותר דיש איסור בסתירת הקליעה וכו', ע"כ.

פמ"ק (רפ"ב): – לא תצא אשה בחוטי צמר ופשתן "שכורכת בהם שיערה", אבל אותם שקלעה בהם שיערה אומר ר"י דיוצאה בהם, דאסור לסתור קליעתה בשבת וכו', ע"כ.

מרדכי (דף נ"ו) כמה אשה. – לא בחוטי צמר, מיירי "שהחוטין כרוכות סביב שערות ראשה", אבל אם החוטין והרצועות בתוך השערות קלועות מותר וכו' דליכא למימר דילמא תסירם משום דאסור, משום סותר את הקליעה וכו', ע"כ.

שלמי הגבורים (דף כו. מופי הרי"ף): – פירש"י אפילו אם הם קלועות לה בשערה אסור לצאת בהן ור"ת פי' דאם הם קלועות בשערה מותר דלא חיישינן דלמא אתי לאתויינהו שאסור לסתור קליעת שיערה אלא מיירי באותן שהן על ראשה וכ"כ מ"י וסמ"ג והרא"ש, ע"כ.

פיהמ"ש להרמב"ם (ריש פ"ו): – מה שאמר לא תטבול בהם עד שתתפרם הוא טעם איסור יציאתם באלו החוטין בשבת לפי שנחוש שתצטרך לטבילה בשבת ותסיר אותם "מעל ראשה ומצחה" כדי שלא יהיו חוצצין ותעבירים ד' אמות ברשות הרבים וכו', ע"כ.

מאירי (שם): – לא תצא אשה לא בחוטי צמר וכו' שמאחר שידוע שאינה יכולה לטבול באלו אף בחול עד שתתפרם כדי שיכנסו המים בינם ובין השער וכו' ותתירם מצד מה שהיא צריכה לרפותם ותבא להביאם "מצד עמל חזרת הכריכה על השער שהוא אצלה עמל ומלאכה דקה ושהרכבה נוהגות לילך בשבכה שבראשן בזולת אותם החוטין" וכו', ע"כ.

הריטב"א (דף נו.): – מתני' ולא תטבול בהם עד שתתפרם. מפרשינן בגמ' דטעמא קא יהיב לאיסורא, דחוטי צמר וחוטי פשתן "דאינהו לא תכשיט ניהו", דניחוש בהו דלמא שלפא ומחויא, כדאיכא למיחש בטוטפת וסרביטין ואינן דמתני', אלא טעמייהו משום דדילמא מתרמי לה טבילה של מצוה ושריא להו ואתיא לאיתויינהו ד"א ברה"ר וכתבו בתוס' דכי חיישינן בהני להכי דוקא בשלא קלעה בהן שיערה אלא "שקשרה בהן", אבל כשקלעה ליכא למיחש להכי דהא אמרינן לקמן בסוף פרק המצניע בגודלת חייבת משום בונה וכיון שכן סותרת קליעתה

מפרש טעמא] ולא תטבול בהן עד שתתפרם [רש"י, ולא תטבול בהן. משום חציצה: – עד שתתפרם. שתתירם קצת שיהיו רפויין ויכנסו המים ביניהם לשערן], ע"כ.

ומקשה הגמ' שם – טבילה מאן דכר שמה [רש"י, מה ענין טבילה אצל הלכות שבת]. אמר רבה בר אבוב מה טעם קאמר מה טעם לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן מפני שאמרו חכמים בחול לא תטבול בהן עד שתתפרם וכיון דבחול לא תטבול בהן עד שתתפרם בשבת לא תצא דילמא מיתרמי לה טבילה של מצוה ושריא להו. [רש"י, ומתרת אותם לטבול בשבת, שעל הטבילה לא גזרו כדאמרינן במס' ביצה וכו'] ואתי לאתויינהו ד' אמות ברה"ר.

תוס' ד"ה כמה אשה כו' לא בחוטי צמר. – מפרש בגמ' משום דילמא מיתרמי לה טבילה של מצוה ושרי להו ואתי לאתויינהו ארכע אמות ברה"ר אומר ר"י דהיינו דוקא בחוטיין שאינן נתונין בקליעת השער אבל חוטיין הנתונין בקליעת השער יוצאה בהן דבהנהו ליכא למיגזר דילמא שריא להו כדתנן בהמצניע (לקמן דף צד): דאיכא לכל הפחות איסור שבות בגודלת וסברא הוא דכי היכי דיש איסור בעשיית קליעה ה"נ יש איסור בסתירת קליעה וא"ת מהאי טעמא תהא אשה אסורה לצאת בטלית דהא ודאי שריא לה בשעת טבילה וניחוש דילמא אתי לאתויי וי"ל דבדברים שהם עיקר מלבוש ליכא למיגזר דאפילו בחול אין דרך ללכת כלל ממקומו עד שילבישם אלא דוקא בדברים קטנים יש לחוש שאין מקפיד אם אינם עליו ורגילות הוא בחול כשמתירן פעמים נושאן בידו עד ביתו וכו', ע"כ.

רמב"ן (שם): – עוד פירשו אבותינו הצרפתים ז"ל, שלא חששו שמה יעבירם ד"א ברה"ר, אלא בתכשיטין קטנים וכיוצא בהן, שאין אדם מרגיש בהם כל שעה, אבל בדברים גדולים מותר, שא"כ אף בסרבל וכן בחגורה וכו', ע"כ.

רשב"א (שם): – וא"ת א"כ אפילו בחוגר שבמתניה לא תצא שמה תתירנו ותוליינו. וי"ל שלא אסרו להן חכמים אלא תכשיטין קטנים וכיוצא בהן שאינה מרגשת בהן בכל שעה, וחיישינן דילמא תישתלי, אבל דברים גדולים לא, וכ"כ בתוס', ע"כ. (וכ"כ בחידושי הריטב"א ובחידושי הרי"ן ובמאירי).

הרא"ש (ריש פרק ששי): – כמה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה. לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה ולא תטבול בהם עד שתתפרם. פרש"י בחוטיין שבקליעת שיערה. ולא נהירא דכפ' המצניע (דף צה.) איכא למ"ד דגודלת חייבת משום בונה ולמאן דלא מחייב איסור שבות מיהא איכא. ומסתברא דכי היכי דאיכא איסורא בקליעה איכא איסורא בסתירת בנין הקליעה הלכך ליכא למיגזר בהן דלמא שריא להו דאשה הרוצה לטבול בשבת צריכה לסתור קליעת שערותיה מבעוד יום. אלא מיירי בחוטיין הנתונין על שערות ראשה וכן מוכח לישנא דמתני' דקתני ולא תטבול בהם עד שתתפרם ובחוטיין שעל שערותיה מועיל בהן רפיון שלא יהו מהודקים על ראשה אבל בחוטיין שבתוך קליעותיה אין מועיל בהן רפיון כ"כ כיון דאין המים נכנסין בתוך הקליעה עד שתסתור אותן לגמרי, ע"כ.

5. **המ"א** מסיים בסוף דבריו – "עיין סימן ש"ג סעיף י"ד", וכוונתו להביא עוד ראייה לדין הש"ג – מדין "חוטי שער", (עיין "מחצית השקל") – וצריך להבין, מה ענין חוטי שער לפא"נ, והרי חוטי שער הם חוטיין בעלמא (וז"ל משנה ברורה סימן שג ס"ק לו "בחוטי שער – שמהדקתן על ראשה ואין זה פאה נכרית המבואר לקמן בס"ח דאסורה לצאת בה לרה"ה התם יש בה משום תכשיט אבל הכא הוא רק חוטיין בעלמא". בחידושי הרשב"א שבת נו: ד"ה אמר, מבואר שהם חוטיין בודדים, ע"ש שבתחלת דבריו סבר דמיירי בחוט של שיערה אחת או שתיים, ומסיק דמיירי בשלש שערות. וכן הוא בחידושי הריטב"א שם ד"ה מודים), ולפירש"י "קולעת בהן שיערה", ולתוס' וראשונים "קשרה בהן שיערה" או "שהחוטין כרוכות סביב שערותיה" (וכדלהלן אות ג'), ולפעמים החוטין האלו הן מצמר או מפשתן או רצועות [הנוכרין ברישא] ולפעמים הן חוטי שער [הנוכרין בסופא], וא"כ פשוט דמיירי שהאשה אחרי שקולעת או קושרת החוטין בשערותיה, מתכסית בשבכה לכסות שיערה, וגם החוטין האלו שעל שיערה מתכסין בשבכה, והחוטין יוצאין גם בפדחתה דמגולין הם שם, (או דוימנין שאינה יכולה לכסות כל כך שלא יראה שיערה, כדלהלן) ושייך מחכו עלה, וילדה בשל זקינה שלפא להו ולא מגליא שיערה, ועיין להלן בדברי הראשונים (והתוס') ר"ד לומד שאי אפשר לשלוף החוטין בלא לגלות השער דס"ל כרש"י שקלועין הן בתוך הקליעה וסובר שאי אפשר לסתור הקליעה בלי לגלות שיערה, ולכן לומד דמאיסי לה בבית הטבילה כדלהלן), וא"כ, אין שום ראייה מחוטי שער שהן על הפדחת לפא"נ שהיא על שיערה, כדמקשה היעב"ץ שאפי' שער חוץ לצמתה אין חוששין ומביאו החת"ס כנ"ל.

ולפיכ"ז צריך להבין את דברי המגן אברהם שכתב בסוף דבריו לעיין

בסימן ש"ג סעיף י"ד, מה כוונתו בזה?

6. **עוד** צריך להבין, – שאם יש ראייה מחוטי שער לדין פאה נכרית, למה לא מביא הש"ג ראייה זו? והלא השלטי גבורים קאי על משנה זו, ומביא ראייה רק מסיפא דמתניתין "שהאשה יוצאה בפאה נכרית בשבת" כמפורש בהדיא בדבריו, ואין ייתכן שמשאר מקומות בש"ס (ערכין וברכות מדברי רש"י והרא"ש) הוא מביא ראייה, ומרישא דמשנה זו דקאי בה, אינו מביא ראייה כלל?.

(**ועתה** נביא מדברי הגמ' והראשונים בסוגיא דחוטי צמר וכו' וחוטי שער.

תנינן (שבת נו.) – כמה אשה יוצאה [פירש"י, דהוי תכשיט ולא משוי ואיכא דהוי תכשיט וגזור ביה רבנן דילמא שלפא ומחויא לחברתה חשיבותו ודילמא אתי לאיתויי ד' אמות], ובמה אינה יוצאה, לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה [פירש"י, לא בחוטי צמר ופשתן ורצועה שבראשה. שקולעת בהן שיערה: – שבראשה. אכולהו קאי ובגמ'

מוגן שלטי הגבורים והרמ"א והמוגן אברהם

נמי חייבת משום סותר, הלכך כי מתרמיא לה טבילה של מצוה ליכא למיחש דעבדא הכי, ע"כ (וכ"ה בר"ן על הרי"ף שם).

תוס' רי"ד (שם) : – ובא הנה לבאר דהני דתני ולא תטבול, טעם בא ליתן, על מאי דאמר לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן, דלדילמא שלפא ומחויא ליכא למיחש "שאיין דרכה של אשה לגלות שערה משום פריצות", ואיין הטעם אלא דילמא מיתרמי לה טבילה של מצוה וכו' מפני שאמרו חכמים בחול לא תטבול בהם עד שתתפרס, וכיון דבחול לא תטבול בהן עד שתתפרס, בשבת לא תצא בהן דילמא מיתרמי לה טבילה של מצוה ושריא להו ואתיא לאתויינהו ד"א ברה"ר, פי' שאחר שתתירם בשעת טבילה שוב אינה רשאית לקלע בהם שערה בשבת (כלקמן בפרק המצניע) והלכך אתיא לאתויינהו, ע"כ.

הא דמפורש במשנה וגמרא דהטעם דאינה יוצאה בחוטי צמר ופשתן הוא משום דילמא מתרמי לה טבילה וכו', ובחוטי שער דלא חייצי בטבילה יוצאה בהן בשבת, ולא חיישינן בהו לדילמא שלפא ומחויא, – מבוואר בראשונים הנ"ל שני טעמים, האחד, בחידושי הריטב"א והוא כלשונו: "דאינהו לא תכשיט נינהו", והשני בתוס' רי"ד והוא כלשונו: "שאיין דרכה של אשה לגלות שערה משום פריצות" – ולפי האמת שני הטעמים נכונים ואין סותרין זה את זה, והריטב"א גם מודה שאין דרכה של אשה לגלות שערה וכו' ותוס' רי"ד גם מודה דדבר שאינו תכשיט לא חיישינן לשלפא ומחויא, – ואפשר לומר דלתוס' רי"ד משמע ליה דמתניתין איירי באופן שאינה יכולה לשלפא אלא א"כ תגלה שערה (בפרט, שנראה מסוף לשונו – "שאחר שתתירם בשעת טבילה שוב אינה רשאית לקלע בהם שערה בשבת וכו'", שהוא מפרש כפירוש רש"י "שקולעת בהן שערה"), ולכן פשיטא ליה דלדילמא שלפא ומחויא ליכא למיחש "שאיין דרכה של אשה לגלות שערה משום פריצות", ולפיכך פרשינן הטעם משום דילמא מיתרמי לה טבילה וכו' וממילא לפי זה לתוס' רי"ד אפילו אם החוטיין האלו הם תכשיט, גם ליכא למיחש שתשלפא, דהא אין דרכה של אשה לגלות שערה וכו', – ולריטב"א משמע ליה חוטיין דמתני' דאינהו לא תכשיט נינהו (דחוטיין בעלמא הן כלשון המ"ב) ולדידיה איירי מתני' אפי' באופן שיכולה לשלפא ולא לגלות שערה, וממילא לפי זה לריטב"א אם היו החוטיין תכשיט חשוב לא צריכנא לטעם דילמא מתרמי לה טבילה וכו' אלא היו אסורין מטעמא דשלפא ומחויא ואפילו בחוטי שער (אם יש מציאות שיהיו תכשיט חשוב) דלא חייצי (וה"ה חוטי שער דזקינה בשל ילדה לקמן סד: דמחכו עליה, והתוס' רי"ד מפרש שם בעת טבילה וכו' ששערה שרוי במים מואסת בשער הזקנה וכו', עיין לקמן).

סיפא דמתניתין (דף סד:) – יוצאה אשה בחוטי שער (רש"י, שקולעת בהן שערה) בין משלה (רש"י, תלושין) בין משל חברתה, בין משל בהמה (רש"י, כגון של סוס) וכו', ע"כ.

פיהמ"ש להרמב"ם (שם) : – וחוטי שער הם החוטיים הנעשים משער כי אין ענינן כענין חוטי צמר וחוטי פשתן הנזכרים בראש הפרק, כי חוטי שער אפילו "קשורין על מצחה" קשר מהודק אינם חוצצין לפי שהמים נכנסין בהם ולפי שמותר

לטבול בהם מותר לצאת בהם בשבת כאשר בארנו בראש הפרק, ע"כ.

רע"ב (פ"ו מ"ה) : – חוטי שער. שער תלוש שעשתה אותו כמין חוטיין וקולעת בהן שערה "או אפילו קשרה אותן על פדחתה קשר מהודק", יוצאה בהן, דלא דמי לחוטי צמר וחוטי פשתן דלעיל, לפי שהמים נכנסים בהם ואי מתרמיא לה טבילה אינה צריכה שתתירם ולא אתיא לאתויינהו, ע"כ.

ובגמ' שם : – וצריכא, דאי אשמעינן דידה, משום דלא מאיס (רש"י), וליכא למימר דמשלפא ליה משום דמחכו עליה וממטי ליה (בידה) אבל חבירתה דמאיס אימא לא, ואי אשמעינן דחבירתה, דבת מינה הוא (רש"י), ולא מינכר ולא מחייכי עליה, אבל דבהמה לאו בר מינה הוא אימא לא צריכא.

תנא, – ובלבד שלא תצא ילדה בשל זקנה וזקנה בשל ילדה (רש"י), ובלבד שלא תצא זקנה. בחוטי שער של ילדה וילדה בשל זקנה דלבנות על שחורות או שחורות על לבנות מאיס ואתי למישלף) בשלמא זקנה בשל ילדה שבח הוא לה, אלא ילדה בשל זקנה אמאי גנאי הוא לה, אידי דתנא זקנה בשל ילדה תנא נמי ילדה בשל זקנה, ע"כ.

תוס' : – ובלבד שלא תצא זקנה בשל ילדה וילדה בשל זקנה. כך היא עיקר הגירסא והשתא פריך שפיר בשלמא זקנה בשל ילדה שבח הוא לה פירוש ומשום הכי איצטריך לאשמעינן שלא תצא דאפילו הכי מחכו עליה אלא ילדה בשל זקנה אמאי גנאי הוא לה פירוש אמאי איצטריך לאשמעינן דלא תצא פשיטא דכיון דגנאי הוא לה ודאי מחכו עליה ושקלה להו וכיון דתנא זקנה בשל ילדה אסור כל שכן ילדה בשל זקנה ודוחק הוא לומר זו וא"צ לומר זו קתני ואית דגרסי איפכא ובלבד שלא תצא ילדה בשל זקנה וזקנה בשל ילדה ואינו מיושב דא"כ אמאי פריך ילדה בשל זקנה אמאי שהרי כך הוא דרך הש"ס לשנות הפשוט תחלה והרב פורת מיישב גירסא זו וה"פ אלא ילדה בשל זקנה אמאי איצטריך גנאי הוא לה דלעולם לא תצא בהן אפילו בחול, ע"כ.

חידושי הר"ן (שם) : – בשלמא זקנה בשל ילדה שבח הוא לה, פירוש ועבידא זקנה לצאת בשערות שחורות, והלכך לא תצא דילמא מחכי עליה כשהיא מתנאה בשער של ילדה ושקלא להו ואתיא לאתויינהו, וכיון דשכיח איצטריך למיתני שלא תצא, אלא ילדה בשל זקנה דהוא גנאי לה לצאת בשערות לבנות אמאי איצטריך למיתני דהא לא שכיח, ומשני כדי נסבא, ע"כ.

אור זרוע (שם) : – ופירש"י בחוטי שער שקולעת בהם שערה משום דשער ע"ג שער לא מיהדק ולא חיין וכו'. מיהו תימ' הואיל וטעמא דלא תצא בחוטי צמר ובחוטי פשתן דהיינו משום דילמא מתרמיא לה טבילה של מצוה ושריא להו והיכי מצי למישרא להו והא בגודלת שערה מיחייבת חטאת וא"כ סתירה נמי אסירה מדרבנן דכל היכא דאסור הבנין אסורה הסתירה. ולכן מפרשים רבותי דלא איירי בחוטים שגודלת בהם דאם החוטים או הרצועות

גדילות וקלועות בתוך השיער מותר לצאת בהם דליכא למיחש דילמא תסירם משום טבילה דאסור כדפריש"י. אלא מתני' דקתני לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה דהיינו "שכרוכות סביב שערותיה שכן דרך נשים שכרוכות וקושרות בהן בחוץ ומהדקות היטב" וכה"ג [הוא] דאסור לצאת בהם בשבת שמא תתירם בשעת טבילה ושמא אין כאן קשר של קיימא הלכך מתירו אפי' בשבת ואפי' בכה"ג יוצאה בחוטי שער משום דלא מיהדקי וכו', ע"כ.

תוס' רי"ד (שם) : – בשלמא זקינה בשל ילדה כיון דשבח הוא לה אתיא לאחזויי, אלא ילדה בשל זקינה גנאי הוא לה, כדי נסבא, – קשיא לי דבחוטי שער ליכא למיחש למישלף ואחזויי דגנאי הוא לה לגלות שערה, והנכון בעיני דאיפכא גרסינן בשלמא ילדה בשל זקינה מאיס לה, ואיכא למיחש דילמא בעת טבילה לא תשוי אראשה שמפני ששערה שרוי במים מואסת בשער הזקינה ואתיא לאתויינהו ד' אמות ברה"ר, אלא זקינה בשל ילדה לא מאיס לה אלא כדי נסבא, ע"כ.

חידושי הריטב"א החדשים (שם) : – בשלמא זקינה בשל ילדה שבח הוא לה, והוה ס"ד שתהא יכולה לצאת בו דלא חיישינן דילמא מחכו לה עליה, ואיצטריך תנא לאשמעינן דאפי"ה לא תצא, דזמנין דמחכי לה עליה "שאינה יכולה לכסות כל כך שלא יראה שערה" ואתיא למישלפא ולאחזויי, אלא ילדה בשל זקינה גנאי הוא לה, ופשיטא שלא תצא, דודאי מחכו לה עליה ושלפא ומחוייא להו בידה, ולמה ליה לתנא למתנייא, ע"כ.

ראב"ן (ח"א מס' שבת אות שמ"ז) : – לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן וכו', בחוטיין שקושרת אשה הסבכה לראשה מיירי, ואוקמה רב נחמן גזירה שמא תזמן טבילה של מצוה, ומשום שחוצצת מתרתה ומהלכת בה לרה"ר ד' אמות, אבל בסבכה ליכא למיחש שתהלך בה ד' אמות ברה"ר, שהרי לא תלך בגילוי הראש, והסבכה תשים על ראשה ולא תקשור החוטיין עליה ותולכסם בידה וכו', וחוטי שער ודאי אין חוצצין לדברי הכל מפני שהמים באין בהן, ע"כ.

חידושי הרמב"ן (סה:) : – מתני' הבנות קטנות וכו'. – "ועוד שהחוטיין לבנות שיוצאות וראשן פרוע, צריכי להו טפי, ולא מנשינן להו כי היכי דלייתניהו ד' אמות ברה"ר וכו', פירוש, שנושאות שמכסות ראשן בשבכה לא צריכי כ"כ לחוטיין, וחיישינן שילבשו השבכה בלי החוטיין, ומייתי להו ד' אמות ברה"ר, אבל בתולות שיוצאות וראשן פרוע צריכי להו לחוטיין טפי, ולא חיישינן, ע"ש.

סיכום: – מכל הנ"ל מתבאר שהאשה משתמשת בחוטיין הנ"ל לקלוע בהן שערה או לקשור בהן שערה, או שהחוטיין כרוכות סביב שערותיה, ולובשת השבכה על שערותיה ועל החוטיין, – וזימנין שאינה

ולפיכ"ו, מתבארים כל דברי המ"א, וסרו כל תלונות האחרונים עליו, דגם המ"א למד בש"ג והרמ"א כמבואר בפרקים הקודמים שמתירים רק בחצר ולדין ק"ש, וככל ההכרחים המבוארים שם, ולפי"ז אין שום קושיות ותמיהות לא על דברי הש"ג ולא על דברי הרמ"א (כמו שתמהו האחרונים כנ"ל), ולכן כותב המ"א "דלא כבאר שבע וכו'" וכדלהלן.

ומובן מאד מש"כ המ"א – וכ"כ בש"ג דמותו "לכתחלה" כדאיתא במשנה פ"ו דשבת "ויצאה" אשה בחוטי שער וכו' – והערנו (הערה 3) מהו הלשון "לכתחלה" דמשמע מזה הדגדגן הוא אם ההיתר הוא "לכתחלה" או "דיעבד", – וגם הערנו (הערה 4) מה ראייה מהמשנה לרה"ר, הרי מהמשנה ראייה להיפך שברה"ר הפא"נ מכוסה היא, ששייך החשש שתשלוף מתחת השבכה וכו' כנ"ל – והשתא אתי שפיר טובא – דבאמת, אין שום ראייה מהמשנה לרה"ר, וכל ראיית הש"ג היא רק לחצר כנ"ל – ולמ"א והרמ"א (דעלה קאי המ"א) כל הנדון בחצר הוא רק "לכתחלה", דהרמ"א (בסי' קט"ו ד"מ סק"ד) והמ"א (סק"ד הנ"ל) ס"ל דמעיקר הדין מותר שער בחצר כדעת התוס', ומלשון הטור הנ"ל הדייק הוא רק, דהוי דבר שאינו הגון (כדכתבו שם הב"י והר"מ) והיינו "לכתחלה". והראיה מהמשנה היא, מדנקטה המשנה לשון "לכתחלה" יוצאה אשה בחוטי שער וכו' בפא"נ לחצר, שתיבת "יוצאה" שבתחילת המשנה קאי גם אסיפא ודהיינו, "יוצאה" וכו' בפאה נכרית לחצר, ולכן מעתיק המ"א מתחלת המשנה יוצאה אשה וכו' להדגיש את תיבת "יוצאה" שמזה כל הראיה, וכן הש"ג מעתיק ומדגיש לשון זה "שהאשה יוצאה" בפאה נכרית בשבת" וכמבואר לעיל פרק י"א סוף אות ב' ע"ש [ובזה נתיישרו הערות 3. 2. 4].

וגם מובן כבר מש"כ המ"א – "דלא כבאר שבע שחולק עליו והאריך בסוף ספרו בדבר דחו" – והקשו ע"ז האחרונים בדברים קשים – שדברי הבאר שבע הרי נכונים הם וכו' כנ"ל (הערה 1) – לדברינו שהמ"א למד את הש"ג על חצר, דברי הש"ג וראיתו מהמשנה מובנים הם מאוד דהנה, הבאר שבע שסובר ששער בחצר מותר ולא הוי שום דבר שאינו הגון כמפורש בדבריו, לפי"ז אין שום ראייה מהמשנה שפא"נ שונה במשהו משער ממש, דמלשון המשנה שיוצאה בפא"נ בחצר לכתחלה אין שום ראייה, דהרי גם שער ממש ס"ל שבחצר מותר לכתחלה, ולכן ס"ל לבאר שבע דפאה נכרית אסורה משום פריעת הראש ושער באשה ערוה ואסור לקרות ק"ש כנגד פאה נכרית עיין עטרת זקנים (סי' ע"ה ד"ה וכו"ש שער נכרית), ופמ"ג (שם א"א סק"ה וסי' ש"ג מ"ז סק"ט) ומ"ב (סי' ע"ה סקט"ו) [מובאים להלן פי"ד] – אבל לדירהו דס"ל שאין לילך "לכתחלה" בשער בחצר וכדמדרייק מלשון הטור כנ"ל, ובפא"נ

ביתה לא יראו שער אחד מראשה, וכל שכן בחוץ כו' צא וראה כמה פגם גורם שער האשה, גורם למעלה למטה, גורם קלה לבעלה, גורם עניות, גורם דבר אחר בבית, גורם שיסתלק החשיבות מבניה, ה' ישמרנו מחוצצא שלהן, וע"כ צריכה האשה להיות צנועה בירכתי הבית, ואם תעשה כן מה כתוב, בניך כשתילי זיתים סביב לשלחניך, מהו כשתילי זיתים, מה זית זה בין בחורף בין בקיץ אינו משליך העלים שלו, ותמיד נמצא בו חשיבות יתר על שאר העצים, כך בניה יעלו בחשיבות על שאר בני העולם, ולא עוד אלא שבעלה מתברך בכל, בברכות שלמעלה, בברכות שלמטה, בעושר, בבנים ובבני בנים, זהו שאמר הכתוב הנה כי כן יברך גבר ירא ה'. וכתוב יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלם כל ימי חיך. וראה בנים לבניך שלום על ישראל.

סיכום: – המ"א סובר, דמעיקר הדין אין איסור ללכת בפריעת ראש אלא דוקא בשוק (כלשון הד"מ אבה"ע סי' קט"ו סק"ד ע"ש) אבל בחצר "מותרים" לילך בגילוי הראש, וכן במקום שדרכן לגלות שער מחוץ לצמתן "מותרים" לגלות מעיקר הדין, אבל ראוי לנהוג כזהוהר שאפילו קורות ביתה לא יראו שער אחד מראשה (לשון זוהר: – "דאפי" טסירי דבית לא יחמוץ שער א חד מרישא").

והנה, הא ודאי שהמ"א גם ראה שלשון הטור באבה"ע סי' קט"ו הוא ש"לכתחלה" לא יראה שער אפי' בחצר, וכמו שכתבו שם הב"י והר"מ (והב"ח) שכלם דייקו שהטור סובר שלא ילכו לכתחלה בשער בחצר, ומה שכתב המ"א "ועיין סי' קט"ו בא"ע שם משמע דוקא בשוק אסור אבל בחצר שאין אנשים מצויים שם "מותרים" לילך בגילוי הראש וכ"כ התוס' בכתובות – היינו, שמעיקר הדין "מותרים", אבל "לכתחלה" לא, וכמו שכתב שם הב"י שמלשון הטור משמע "שהוא דבר שאינו הגון", וכן כתב שם הר"מ על לשון הטור וז"ל: – "ולא נקט כאן לא תצא אלא למידק מינה דצניעות מיהא הוי ששום אשה לא תראה שער כלל אפילו בבית וכמו שמצינו במעשה דקמחית וכו'", – וכן המאירי בכתובות סובר כפירוש התוס' שם שאין איסור בפריעת הראש בחצר, אעפ"כ כתב שם "שהדבר מגונה" ע"ש. [ובזה מיושב מה שהקשה על המ"א הביאור הלכה שם סי' ע"ה ד"ה מחוץ לצמתן וז"ל: – "ומה שנרשם במ"א בשם א"ע קט"ו אינו מוכח שם כלל להמעייין", ע"ש. ולכאורה כוונתו, שאדרבה, שם מוכח בב"י ובד"מ שהטור לא התיר לכתחילה, – ולפי הנ"ל אתי שפיר, שגם המ"א מכוון לזה, ושניהם לדבר אחד נתכוונו, ולכן כתב רק "מותרים" ולא כתב "מותרים לכתחלה" כמו שכתב לענין פא"נ תיכף אח"כ בסמוך בסק"ה "וכ"כ בש"ג דמותו לכתחלה" וכידוע שהמ"א מקצר מאד בדבריו, עיין בספר "מרנן ורבנן" מערכת ספרים ערך "מגן אברהם", וב"שם הגדולים" מערכת גדולים א' י"ד כתב: "ודבריו בקיצור ועומק ישר ובקיאות".]

יכולה לכסות כל כך שלא יראה שער (הריטב"א החדשים הנ"ל), והחוטין נראין על מצחה (פיהמ"ש להרמב"ם והרע"ב הנ"ל) ולכן זקנה בשל ילדה וילדה בשל זקנה שלפא להו משום דמחכו עלה, והשבכה נשאר על ראשה – וחוטי צמר ופשתן אסורין משום דהוי חציצה, ודילמא שריא להו, ותלבש השבכה בלי לכרוך ולקשור החוטין על שערוותיה, – ותקח החוטין בידה וממטי לה ד' אמות ברה"ר, אבל חוטי שער ילדה בשל ילדה וזקנה בשל זקנה שאין שום חשש של מחכו עלה, ולא חשש של חציצה דשער בשער לא חייצי, ואינן תכשיט דחוטין בעלמא הן, מותרין.

ולפי"ז צריך להבין דברי המ"א כמה סיים לעיין בסי' ש"ג סעיף י"ד, ששם מובא דין חוטי שער, – מה כוונתו בזה?

פרק יג

ישוב וביאור

דברי המגן אברהם

הנה, – אם נאמר שהמגן אברהם למד כמבואר לעיל, שהש"ג קאי להתיר פא"נ רק בחצר, מדין פ"ר דד"י וצניעות דקמחית – ולדין ק"ש, ושגם הרמ"א למד כך בדברי הש"ג (כדלעיל פי"א). – מיושבין כל דברי המ"א בטוב טעם ודעת, וסרו כל תלונות האחרונים על דבריו, וכדלהלן.

ונקדים להביא את מה שכתב המ"א (שם סק"ד) בדין שיער בחצר.

דהנה, על מש"כ הרמ"א בהג"ה סי' ע"ה סע"ב: – "וה"ה השערות של נשים שרגילין לצאת מחוץ לצמתן" – כתב המ"א בסק"ד וז"ל: – "שרגילים לצאת מחוץ. וכתב ר"מ אלשקר סי' ל"ה אותן נשים הבאים מארצות שאין דרכן לגלותן למקום שדרכן לגלותן, מותרים לגלותן אם אין דעתן לחזור (עיין סימן תס"ח) ועסי' קט"ו בא"ע שם משמע דוקא בשוק אסור אבל בחצר שאין אנשים מצויים שם מותרים לילך בגילוי הראש וכ"כ התוס' בכתובות אבל בזוהר פ' נשא ע' רל"ט החמיר מאד שלא יראה שום שער מאשה וכן ראוי לנהוג", עכ"ל המ"א.

וז"ל הזוהר שם (בתרגום ללשון קודש): – **א"ר** חזקיה תבא מארה על זה האיש שמניח לאשתו להתראות משערות ראשה החוצה מכיפתה, וזהו אחד מעניני הצניעות שבבית, והאשה שמוציאה משערות ראשה החוצה להתקטט בהן, גורמת עניות לבית, וגורמת לבניה שלא יהיו חשוכים בדורם, וגורמת לרוח טומאה שישרה בבית, מי גרם כל זה, אותן השערות שהתקטטה בהן מבחוץ, ואם בבית כך כל שכן בשוק, וכל שכן אם היא מראה חציפות אחרת, ולפיכך (תהלים קכח) אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך אמר רבי יהודא, שער הראש של האשה שמתגלה גורם לשער אחר להתגלות, ולפגום אותה, ע"כ צריכה האשה שאפילו קורות

מוגן שלטי הגבורים והרמ"א והמוגן אברהם

נקטה המשנה לשון "לכתחלה", שפיר יש ראייה מהמשנה שפא"נ בחצר מותרת לכתחלה ואין בה משום ענין דצניעות דקמחית, דכל ענין צניעות דקמחית הוא רק בעצמיות הגוף ממש, וכן דין ערוה דק"ש הוא ג"כ רק בדבר שהוא "גוף" ממש וכמבואר לעיל פ"ט ופי"א באריכות ע"ש [ובזה נתיישב הערה 1].

ולפיכ"ז יוצא, – שאע"פ שהמ"א מחמיר בסק"ד שראוי לנהוג כהזוהר שלא יראה שום שער מאשה כנ"ל, וזהו משום שמצינו בזה שמוחזר ומפטר שלא מצינו בש"ס לשון שמוחזר לכתחלה בשער בחצר (כמבואר לעיל פי"א אות א' ד"ה ולכאורה באריכות), – אבל בפא"נ שמצינו במשנה לשון לכתחלה, ובזוהר לא מצינו שמחמיר בזה, לכן פוסק המ"א שמוחזר לכתחלה, ופשוט אפשר לומר שגם להזוהר מותר ולא פליג בזה על הבבלי, וכל ענין חומרת הזוהר שהוא מעניני הסוד ע"פ קבלה [כלשון הלבוש אבה"ע סי' כ"א סע"ב שיש "בזה סוד על פי הקבלה", ע"ש] הוא רק בשער ממש, [וכן הוא ב"פני יצחק" שחומרת הזוהר הוא רק בשער, מובא לעיל פי"א אות ז' ולא בפא"נ].

ולפי"ז יובן גם מה שסיים המ"א בסוף דבריו "עייני סי' ש"ג סי"ד" – ששם מובא לשון שמוחזר לכתחלה בחוטי שער, – וכוונתו שאע"פ שבשער ממש מחמיר המ"א כהזוהר אפי' בשער שחוץ לצמתן כנ"ל וכלשון הזוהר "שערא חד מרישא", אבל חוטי שער תלושין מותרין וכנ"ל שאף להזוהר מותרין דחומרת הזוהר היא רק בשער ממש, – אבל השלטי גבורים אינו יכול להביא שום ראייה מחוטי שער, שהוא לא איירי מדברי הזוהר ולדידיה אפילו שער ממש שחוץ לצמתן אין איסור כמובא בשו"ע סעיף ב' ובמגן אברהם סק"ד. [ובזה נתיישבו הערות 5, 6].

ושיעור דברי המ"א בכללם הם כן: – דברמ"א מוזכר דין ק"ש שמוחזר בשער נכרית אפי' דרכה לכסות, וכמבואר

לעיל פי"א, דברה"ר הפא"נ מכוסה היא, ואעפ"כ מותרת בק"ש מפני שאינה "עצמיות הגוף", וקאמר המ"א ["וכן" כתב בש"ג], שבש"ג גם כתב "כן" (כמו הרמ"א) שמוחזר בק"ש כנגד הפא"נ, וממשיך המ"א (לבאר מאיפוא היא ראיית הש"ג שמוחזר בק"ש) ["דמותר לכתחלה" כדאיתא במשנה פ"ו דשבת "יוצאה" אשה בחוטי שער וכו'] שהש"ג מתיר "לכתחלה" לילך בפא"נ בחצר, ואין שייך בה שום ענין של – "לכתחלה" [שבשער כן שייך כנ"ל] והראיה היא מהמשנה שנקטה לשון "יוצאה" אפי' "לכתחילה", משמע שאין בה ענין צניעות של גילוי דבר המכוסה כמבואר לעיל בפי"א אות ב' באריכות, וממילא מותרת גם לענין ק"ש דגדרי "ערוה" דצניעות ודק"ש שוין הן ונלמדין זה מזה – כנ"ל פי"א, וע"ז מסיים המ"א [דלא כבאר שבע שחולק עליו והאריך וכו'], והיינו כנ"ל, שלבאר שבע שסובר ששער מותר בחצר לכתחלה, אין שום ראייה מהמשנה שפא"נ שונה במשהו משער ממש ולכן אוסר פא"נ גם בק"ש, – אבל לש"ג יש ראייה, כמו שכתב המ"א, ששער אין מותר לכתחלה בחצר ופא"נ מותרת, ולכן מותרת גם בק"ש, והמ"א איירי לענין ק"ש, דקאי אדברי הרמ"א בשו"ע שאיירי בענין ק"ש, וכמבואר.

ובזה סרו כל תלונות האחרונים על דברי המ"א ונתיישבו כל דבריו בטוב טעם ודעת.

ולסיכום: – בדברי המ"א יש לנו שני ברירות, – הברירה האחת – שנלמד את המ"א שקאי על רה"ר, ושהוא למד את הש"ג והרמ"א ג"כ על רה"ר, ויהיה קשה לנו כל הקושיות האלימותות הנזכרים בכל הפרקים הקודמים, בין על הש"ג ובין על הרמ"א, וכן על דברי המ"א עצמו, איך דחה המ"א את דברי הבאר שבע בלי שום ביאור והסבר, בזמן שכ"א רואה שדברי הבאר שבע נכונים, וכמו שכתב החת"ס הנ"ל – "המעייין בספר באר שבע בפנים יראה כי סוף דבריו נכונים וכו'", – ודברים אלו שכתב החתם

סופר אומרים דרשני – ואי אפשר לעבור עליהם בשלוות הנפש ובאמתלות שונות, כי איך ייתכן שהמ"א יכתוב כך, בזמן שהחת"ס כותב שכל מי שמעייין בפנים – יראה ההיפך, והחת"ס לא ראה שום צורך להרחיב את הדיבור ולבאר למה דברי הבאר שבע נכונים, אלא כתב בכירור ובהחלטיות שהמעייין בפנים יראה זאת לבד, ואין שום צורך לבאר את הדברים, – ולא רק החת"ס כותב כך, אלא כמו שהבאנו לעיל (פי"ב אות ב') מעוד גדולי הדורות, שכלם מתנבאים בסגנון אחד כנ"ל, – וגם מכל הראשונים שהבאנו בפ"ד משמע כדברי הבאר שבע שברשות הרבים הפאה נכרית מכוסה היא (שאל"כ היו יכולים לפרש שכל הנשים צריכות לפא"נ, כמו בזמנינו היום שכל אחד מבין מעצמו לפרש כך) – וגם מהמשנה בשבת מוכח שהפאה נכרית ברשות הרבים מכוסה היא כנ"ל באריכות, – ולא יתכן לעשותם ח"ו כטועים בדבר משנה – וכ"ז הם דברים שאי אפשר בשום אופן להתעלם מהם, ומכריחים אותנו להתעמק ולהביין את דברי המ"א שלא יקשה עליו שום דבר, – ולפי"ז מובן מאליו, שאם יש לנו ברירה שניה, ללמוד את דברי המ"א באופן שכל דבריו מובנים ומבוארים, וסרו מעליו כל התמיהות כנ"ל, – מחוייבים אנו ללמוד כך בדבריו, וכמבואר.

ולפי כל זה מתבאר לנו שאין שום מחלוקת בין הפוסקים, וגם שלשת עמודי העולם שכל ישראל נשען עליהם, ה"ה – הש"ג – הרמ"א – והמ"א, לא עלה על דעתם כלל להתיר פא"נ ברה"ר, וגם הם סוברים שאסור, כסברא הפשוטה לכל החולקים עליהם. – וסרו כל הקושיות, ותמו כל התמיהות – וכל גדולי הפוסקים, שפה אחת מדברים, ונוכה לעבוד את ה' אלקים, לטוב לנו כל הימים, ונוכה בקרוב לראות את בני ישראל גאולים, בביאת משיח צדקנו במהרה בימינו, אמן

בריך רחמנא דסייען

והמשכיל יבין ענין פלא גדול מאד מה נעשה בשמים ממעל ע"י עיון ובידור הלכה פסוקה מן הגמרא ופוסקים ראשונים ואחרונים מה שהיה בהעלם דבר קודם העיון הלז כי על ידי זה מעלה הלכה זו מהקליפות שהיו מעלימים ומכסים אותה שלא היתה ידועה כלל או שלא היתה מובנת היטב בטעמה ... והנה העליונים אין בהם כח לברר ולהעלות מהשכירה שבקליפת נוגה אלא התחתונים לבד ... ולכן באים העליונים לשמוע חידושי תורה מהתחתונים מה שמחזשים ומגלים תעלומות החכמה שהיו כבושים בגולה עד עתה וכל איש ישראל יוכל לגלות תעלומות חכמה ולהחדש שכל חדש הן בחלכות הן באגדות ... מחוייב בדבר ... וכל דברי תורה ובפרט דבר הלכה היא ניצוץ מהשכינה שהיא היא דבר ה' כדאיתא בגמרא דבר ה' זו הלכה. וז"ש בגמרא כל העוסק בתורה אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאלו פדאני ואת בני מבין האומות עו"ג.

תניא אנה"ק ב"ו (קמ"ד):

"מטבע בני אדם לקרוא את הכתוב בספר בשטחיות ובמהירות כקורא אגרת ומקניני החכמה להתרגל לדקדק בלשון חכמים כי דבריהם נכתבו בדקדוק עיוני, וקריאת המהירות וקריאת העיון הן הפכיות על הרוב ותוצאותיהן נגדיות, ובשביל נטיית האדם אל החפזון וביחוד לבעלי תפישה מהירה, יקרה שחכמים יקראו בספרים וייחסו להם דברים שלא חשבו ולא פללו, או שלא ימצאו את הדייקנות שבהם..." חזו"א או"ח סימן ס"ד אות י"ד:

"ואמנם חמורה היא ההלכה, ולא ניתנה להיקבע על פי סיפורים, אלא העיקר הוא העיון בגמרא ופוסקים ומסירת נפש להבין קשט אמרי אמת". (חזון איש או"ח סי' ט')